

ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย
THE DHAMMĀDHIPATEYYA (THE SUPREMACY OF RIGHTEOUSNESS)
AS A TOOL FOR DEMOCRACY DEVELOPMENT IN THAI SOCIETY

นายนครินทร์ แก้วโชติรุ่ง

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย

นายนครินทร์ แก้วโชติรุ่ง

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

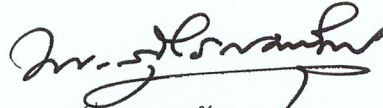
THE DHAMMĀDHIPATEYYA (THE SUPREMACY OF RIGHTEOUSNESS)
AS A TOOL FOR DEMOCRACY DEVELOPMENT IN THAI SOCIETY

Mr.Nagarin Kaeochotrung

A Thematic Paper Concerning the Qualifying Examination in the
Specified in Seminar on Buddhism and Modern Science Submitted in Partial
Fulfillment of the Requirement for the Award
of the Degree of Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E.2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

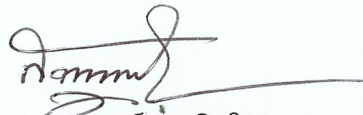
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นั้บสารนิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัตื รายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

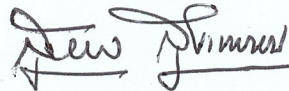
ประธานกรรมการ

(พระมหาสมปूरณ์ วุฑฒิกโร (พรรณา), ดร.)

กรรมการ

(รศ.ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม)

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ

ชื่อสารนิพนธ์	: ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย
ผู้วิจัย	: นายนครินทร์ แก้วโชติรุ่ง
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์	: รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรระ งามจิตระเจริญ ป.ธ.๘, พธ.บ. (ปรัชญา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง, ศษ.บ. (บริหารการศึกษา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง, M.A. (Philosophy) เจริญทอง, อ.ด. (ปรัชญา)
วันเสร็จสมบูรณ์	: ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมาธิปไตยของพระพุทธศาสนาว่าเป็นระบอบการปกครองหรือหลักการ และเพื่อหาแนวทางนำหลักธรรมาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) ธรรมาธิปไตยเป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในอธิปไตย ๓ ประการของพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่ธรรมเป็นใหญ่ เพราะธรรมเป็นสิ่งจูงใจให้บุคคลทำความดี ส่วนธรรมาธิปไตยที่มีนัยทางการเมืองการปกครองนั้น ก็เป็นเพียงคุณสมบัติหรือจริยธรรมประการหนึ่งที่สำคัญในหลายประการของผู้ปกครองที่ดี ๒) ทศณะของนักวิชาการที่มีต่อธรรมาธิปไตยมี ๓ กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นหลักการ และกลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นทั้งระบอบการปกครองและหลักการ จากหลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและกรอบแนวคิดทางรัฐศาสตร์ทำให้ทราบว่า ธรรมาธิปไตยมีความเป็นหลักการมากกว่าเป็นระบอบการปกครอง และ ๓) หลักธรรมาธิปไตยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยได้ ๔ แนวทาง ได้แก่ ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการควบคุมตนเอง ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบภายใน และธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบภายนอก

Thematic Paper Title : The Dhammādhīpateyya (The Supremacy of Righteousness) as a Tool for Democracy Development in Thai Society

Researcher : Mr.Nagarin Kaeochotrung

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Thematic Paper Supervisor : Associate Professor Dr.Watchara Ngamchitcharoen
Pali IX, B.A., M.A., Ph.D. (Philosophy)

Date of Completion : 12 March 2012

Abstract

This research of the Dhammādhīpateyya (the supremacy of righteousness) as a tool for democracy development in Thai society are of three objectives namely:- 1) to analyze Dhammādhīpateyya as one of the Buddhist teachings, 2) to analyze Buddhist Dhammādhīpateyya in Buddhism whether it is a regime or a principle, and 3) to find out the way to apply the Dhammādhīpateyya as the tool for democracy development in Thai society. From the research, it is found that Dhammādhīpateyya in Buddhism is one of the three Adhīpateyyas (supremacies) which principally emphasizes the Dhamma, encouraging people in goodneess. The Dhammādhīpateyya with the political import is only one of the important qualities possessed by a good administrator. This research shows that there are three groups of the academic views on Dhammādhīpateyya, namely the view that Dhammādhīpateyya is the regime, the view that Dhammādhīpateyya is the principle, and the view that Dhammādhīpateyya can be both the regime and the principle. From the textual evidence in Buddhism and the conceptual frame of reference in political science, it can be summarily said that Dhammādhīpateyya is the principle more than the regime. Lastly, Dhammādhīpateyya can be applied as the tool to the democracy development in Thai societies in four ways, i.e., the tool of self-control, the tool of self-development, the tool of internal inspection, and the tool of external inspection.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี โดยอาศัยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และขอขอบพระคุณผู้บริหาร อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอาจารย์พิเศษทุก ๆ ท่าน ซึ่งได้เมตตาอนุเคราะห์แนะนำสั่งสอน และให้ความรู้ในด้านวิชาการต่าง ๆ แก่ผู้วิจัยด้วยความเมตตาเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยากกร), ผศ.ดร. อาจารย์ผู้บรรยายประจำวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งได้จุดประกายให้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรระ งามจิตจรเจริญ หัวหน้าภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาที่คอยให้กำลังใจ เสียสละเวลาให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำในการศึกษาค้นคว้า การวิจัย และการปรับปรุงแก้ไขสารนิพนธ์ ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง ทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ถูกต้องมากยิ่งขึ้น และขอขอบพระคุณ อาจารย์ไพฑิณ งามจิตจรเจริญ ซึ่งคอยให้กำลังใจและกระตุ้นให้ผู้วิจัยมีความมุ่งมั่นในการทำวิจัยครั้งนี้ให้สำเร็จด้วยความเป็นห่วงเป็นใยเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมบุญ ฐุฑฺฒิกโร (พรรณา), ดร. รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ และขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.สุรพล สุขะพรหม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำและให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง ทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณและขอบคุณท่านเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุก ๆ ท่านที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงประกอบในสารนิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณและขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกรูป/คน เจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าหน้าที่หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขอขอบคุณคุณปฐมรัตน์ สุชียามานนท์ ผู้เป็นภรรยาที่คอยให้การสนับสนุนและเป็นที่กำลังใจด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณและขอบคุณนิตระดับปริญญาโท-เอก ทุกหลักสูตร และทุกรุ่นปี การศึกษาทุกรูป/คน ในฐานะที่เป็นนิตีตร่วมสถาบันเดียวกัน ซึ่งคอยให้กำลังใจและสอบถามความก้าวหน้าในการศึกษาเล่าเรียนในระดับปริญญาเอกเสมอมา

ขอขอบพระคุณและขอบคุณเพื่อน ๆ นิตีตรระดับปริญญาเอก สาขาวิชา พระพุทธศาสนา (แบบ ๒.๑) รุ่นปีการศึกษา ๒๕๕๑ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ทุกรูป/คน ซึ่งคอยให้กำลังใจแก่กันและกันเสมอมา ได้แก่ พระมหาวรเดชา อคฺคโตโช, พระมหาชานาญ มหาชาโน, พระมหาขุนทอง เขมสิริ, ส.ว.จำนงค์ สวมประจำ, พลตรีดิฐฐัฐภพ ไก่แก้ว, ร.ต.อ.กษิติภักดิ์ บุตรมาลา, พ.อ.อ.อภิชาติ พรสี, ผศ.ศศิธร เขมาภรณ์, คุณอินทิรา นวสัมฤทธิ์, คุณภัทรนิจ วิสุทธิศักดิ์, คุณสโรชา คุณาธิปพงษ์, คุณสุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์, คุณสรณีย์ สายศร, คุณไพเราะ มากเจริญ, คุณปฎิภา พิมพ์จุฑา, คุณอนันต์ธานินทร์ นามเมือง, คุณอนุโรจน์ จันทรวงศ์, คุณพนพ เกษามา, คุณธีร์วรรณ เสวตพงศ์ และคุณเสนีย์ โกสิยวัฒน์

ความดีและประโยชน์อันใดที่พึงมีและพึงเกิดขึ้นจากสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณบุพการีผู้ให้กำเนิดและผู้มีอุปการคุณทุก ๆ ท่าน และขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดุ่มครองอภิบาลผู้มีคุณูปการตามที่ได้ระบุนามและที่ไม่ได้ระบุนามทุก ๆ ท่าน ให้ได้ประสบแต่ความสุข ความเจริญสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลสมบุญผลและเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ธนสารสมบัติจงทุกประการเทอญ

นายนครินทร์ แก้วไชติรุ่ง

๑๒ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ ธรรมาธิปไตยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๖
๒.๑ ความหมายของคำว่า “ธรรมาธิปไตย”	๖
๒.๒ ธรรมาธิปไตยในพระไตรปิฎกและอรรถกถา	๙
๒.๓ สรุป	๑๘
บทที่ ๓ ความหมายและลักษณะสำคัญของระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์	๒๐
๓.๑ ความหมายของระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์	๒๐
๓.๒ ลักษณะสำคัญของระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์	๒๕
๓.๒.๑ มีจุดหมายปลายทาง	๒๖
๓.๒.๒ มีองค์กร	๒๗
๓.๒.๓ มีกระบวนการในการใช้อำนาจ	๒๗
๓.๒.๔ มีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น	๒๘
๓.๒.๕ มีอุดมการณ์	๒๘
๓.๒.๖ มีรูปแบบแห่งโครงสร้าง	๒๙
๓.๓ สรุป	๓๐
บทที่ ๔ การตีความธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนา	๓๒
๔.๑ การตีความอธิปไตยในพระพุทธศาสนา	๓๒

๔.๑.๑	อธิปไตยกับระบอบการปกครองต่าง ๆ	๓๒
๔.๑.๒	อธิปไตยกับอำนาจทางการเมืองการปกครอง	๓๓
๔.๑.๓	อธิปไตยกับการจัดระดับคุณค่าของระบอบการปกครองต่าง ๆ	๓๔
๔.๒	การตีความธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาของนักคิดนักวิชาการ	๓๕
๔.๒.๑	กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง	๓๕
๔.๒.๒	กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นหลักการ	๔๓
๔.๒.๓	กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นทั้งระบอบการปกครองและหลักการ	๕๐
๔.๓	สรุป	๕๖
บทที่ ๕ ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย		๕๙
๕.๑	ประชาธิปไตย : ความหมายและหลักการสำคัญ	๕๙
๕.๑.๑	ความหมายของประชาธิปไตย	๕๙
๕.๑.๒	หลักการสำคัญของประชาธิปไตย	๖๕
๕.๒	ประชาธิปไตยในสังคมไทยทำไมต้องพัฒนา	๖๘
๕.๒.๑	ปัญหาด้านพลเมือง	๗๐
๕.๒.๒	ปัญหาด้านการเมือง	๗๑
๕.๒.๓	ปัญหาด้านระบบราชการ	๗๔
๕.๓	หลักการสำคัญของธรรมาธิปไตย	๗๖
๕.๔	ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย	๘๑
๕.๔.๑	การควบคุมตนเอง	๘๑
๕.๔.๒	การพัฒนาตนเอง	๘๓
๕.๔.๓	การตรวจสอบภายใน	๘๕
๕.๔.๔	การตรวจสอบภายนอก	๘๗
๕.๕	สรุป	๙๑
บทที่ ๖ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ		๙๒
๖.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๒
๖.๒	ข้อเสนอแนะ	๙๖
บรรณานุกรม		๙๗
ประวัติผู้วิจัย		๑๐๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อแทนชื่อคัมภีร์ในสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงจากพระไตรปิฎก ภาษาไทยและอรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะ ขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่างเช่น อญ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๓. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐ ชื่อที่ ๔๐ หน้าที่ ๒๐๓ หรือ อญ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๔๐/๑๔๖. หมายถึง อญคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ติกนิปาตอฏฐกถา เล่มที่ ๒ ชื่อที่ ๔๐ หน้าที่ ๑๔๖

พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระสุตตันตปิฎก

อญ.ติก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อญคุตตรนิกาย ติกนิปาตบาลี	(ภาษาบาลี)
อญ.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ชุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ชุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อญ.ติก.อ. (บาลี)	=	อญคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ติกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
------------------	---	--	------------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ระบอบการปกครองที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย” นี้เป็นภูมิปัญญาหรืออุดมการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นและมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานในสังคมตะวันตก ซึ่งหลาย ๆ ประเทศทั่วโลกนำไปใช้เป็นระบอบการปกครองในสังคมของตนเอง เนื่องจากมองว่าระบอบประชาธิปไตยมีคุณค่าที่สำคัญหลายประการจึงควรนำมาใช้เป็นระบอบการปกครองแทนระบอบการปกครองเดิมที่ใช้อยู่ เช่น คุณค่าด้านสิทธิ คุณค่าด้านเสรีภาพ และคุณค่าด้านความเสมอภาค หลายประเทศเมื่อนำไปใช้แล้วก็ประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนาไว้ แต่อีกหลายประเทศก็ประสบความสำเร็จล้มเหลว ส่วนใหญ่ของประเทศที่ประสบความสำเร็จนั้น สามารถกล่าวได้ว่าความสำเร็จที่ได้มาก็มิใช่ว่าจะได้มาอย่างง่ายดาย เนื่องจากต้องแลกกับความสูญเสียทั้งชีวิตผู้คนและทรัพยากรของประเทศไปมากมาย และอีกหลายประเทศที่ยังก้าวไปไม่ถึงจุดที่กล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศให้เป็นประชาธิปไตย ซึ่งประเทศเหล่านี้ก็ไม่ทอดทิ้งหรือยุติการแผ้วถางทางฝ่าฟันอุปสรรคเพื่อนำประเทศของตนเองไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามประเทศเหล่านี้ก็ต้องก้าวให้ผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ให้ได้ก่อนเช่นเดียวกันกับประเทศต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จมาแล้ว เพราะฉะนั้น การได้มาซึ่งประชาธิปไตยอย่างที่แต่ละประเทศปรารถนานั้นจึงมิใช่เป็นการได้มาโดยง่ายดายโดยไม่ต้องสูญเสียอะไรเลย แต่ต้องใช้เวลาและต้องผ่านพ้นอุปสรรคนานัปการกว่าประเทศนั้น ๆ จะได้เป็นประเทศประชาธิปไตยอย่างที่เป็นกันอยู่ในปัจจุบัน หรือที่จะเป็นต่อไปในอนาคต

สำหรับประเทศไทย แม้ว่าเดิมทีจะมีระบอบการปกครองในแบบของตนเองอยู่แล้ว แต่ก็เป็นประเทศหนึ่งที่ได้หันมายอมรับและนำเอาแนวคิด หลักการ หรืออุดมการณ์ประชาธิปไตยอันเป็นภูมิปัญญาตะวันตกมาใช้เป็นระบอบการปกครองในสังคมของตนเอง นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา เนื่องจากสภาพการเมืองและเศรษฐกิจภายในประเทศบีบบังคับให้เปลี่ยนแปลง แต่สภาพการณ์ก็มีได้แตกต่างไปจากหลาย ๆ ประเทศนักที่กว่าจะพัฒนาให้เป็นประเทศประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อย่างแท้จริงก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคและปัญหาหลายประการทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมจนถึงปัจจุบันนี้ เนื่องจากเราจะเห็นได้ว่าระบอบประชาธิปไตยที่

นำมาใช้ในสังคมไทยนั้น เดิมทีไม่ได้เกิดจากเสียงเรียกร้องหรือพลังขับเคลื่อนจากประชาชน โดยตรงตั้งแต่ต้น แต่เกิดจากการที่ชนชั้นนำในสังคมคือกลุ่มข้าราชการทหารและพลเรือนร่วมมือกันผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในนามของคณะราษฎร ซึ่งมีส่วนทำให้ระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยต้องล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอดในการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมของตนเอง เพราะความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างชนชั้นนำนั่นเองที่นำไปสู่การปฏิวัติรัฐประหารหลายครั้งด้วยกัน นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ซึ่งในเวลา นั้นแสดงให้เห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในขณะที่สังคมไทยยังไม่พร้อม เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศยังไม่มีความรู้ที่เพียงพอเกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบใหม่คือระบอบประชาธิปไตย (Democracy) ที่ถูกนำมาใช้ในสังคมแทนระบอบการปกครองแบบเดิมคือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งพระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิขาดในการบริหารประเทศ (Absolute Monarchy) ที่สังคมไทยคุ้นเคยมาโดยตลอดหลายร้อยปี

ในปัจจุบัน แม้ว่าสังคมไทยจะมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จนมีความเจริญก้าวหน้ามากกว่าในอดีตแล้ว แต่ปัญหาที่สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยก็ยังคงดำรงอยู่ เช่น ปัญหาละเมิดสิทธิมนุษยชน ปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียง ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันหรือการฉ้อราษฎร์บังหลวงของข้าราชการและนักการเมือง ปัญหาการปฏิวัติรัฐประหาร ซึ่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการรัฐประหารทั้งหมด ๙ ครั้งด้วยกัน^๑ และรัฐประหารครั้งล่าสุดก็คือวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ตลอดถึงปัญหากฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศที่ถูกมองว่าไม่เป็นประชาธิปไตย นับแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบันประเทศไทยเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญถึง ๑๘ ฉบับ เฉลี่ยแล้วรัฐธรรมนูญไทยเปลี่ยนแปลงทุก ๆ ๔ ปี รัฐธรรมนูญฉบับล่าสุดคือฉบับที่ ๑๘ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐ มีจำนวนมาตรา ๓๐๙ มาตรา และรัฐธรรมนูญฉบับนี้ในปัจจุบันก็ยังคงถูกมองว่าไม่เป็นประชาธิปไตย เพราะเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการรัฐประหาร หลายฝ่ายจึงพยายามด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อที่จะแก้ไขให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

เมื่อสังคมไทยมองว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในสังคมไทย แต่การที่สังคมไทยยังคงประสบกับปัญหาเหล่านี้อยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้

^๑สุรชัย ศิริไกร, “ความล้มเหลวของ ๗๕ ปีประชาธิปไตยไทย”, ใน รัฐศาสตร์สาร, ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๑): ๒๕๔.

เห็นว่าแนวทางการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งสังคมไทยทุกภาคส่วนจะต้องช่วยกันระดมความคิด เพื่อหาแนวทางและวิธีการในการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงกันต่อไป ดังนั้น ในฐานะที่สังคมไทยที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาก็ดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน อีกทั้งการที่สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ยังคงประสบกับปัญหาหลายประการดังที่กล่าวมา ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรจะทำการศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางนำเอาหลักธรรมคำสอนบางประการที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาตะวันออกที่สำคัญมาช่วยส่งเสริมหรือประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยได้ หลักธรรมดังกล่าวนั้นก็คือ “ธรรมาธิปไตย”

“ธรรมาธิปไตย” ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา นี้ กล่าวได้ว่า มักจะมีการนำมากล่าวถึงกันอยู่เสมอ ๆ ในแง่มุมที่หลากหลายทั้งเหมือนกันและแตกต่างกันในแวดวงวิชาการทั้งด้านพระพุทธศาสนาและด้านการเมืองการปกครอง เนื่องจากเป็นหลักธรรมคำสอนที่มีความสำคัญทั้งต่อบัณฑิตบุคคลและสังคมโดยรวม หากได้รับการนำมาประพฤติปฏิบัติหรือนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างจริงจังด้วยความเข้าใจในเนื้อหาสาระที่สำคัญของ “ธรรมาธิปไตย” ในแง่ของปัจเจกบุคคล “ธรรมาธิปไตย” อาจจะเป็นเกณฑ์ตัดสินใจที่ก่อให้เกิดผลต่อพฤติกรรมทางกายและวาจาของบุคคลนั้น ๆ อันเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นคุณภาพทางจิตใจ ส่วนในแง่ของสังคม “ธรรมาธิปไตย” อาจจะเป็นตัวชี้วัดได้ว่าสังคมนั้น ๆ มีคุณภาพ มีความสงบ และมีความสุขหรือไม่ ซึ่งขึ้นอยู่กับคุณภาพของปัจเจกบุคคลที่มาอยู่ร่วมกันจนเป็นสังคมดังกล่าว โดยอาจจะดูได้จากการที่สังคมร่วมกันตัดสินใจโดยถือเอา “ธรรมาธิปไตย” เป็นเกณฑ์เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม “ธรรมาธิปไตย” ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา นี้ ก็ยังคงมีข้อถกเถียงกันอยู่ว่า จริง ๆ แล้ว “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการปกครองหรือหลักการ หรือว่าเป็นได้ทั้งระบอบการปกครองและหลักการ ซึ่งคำอธิบายของนักคิดนักวิชาการแต่ละกลุ่มที่ยกเอา “ธรรมาธิปไตย” มาอธิบาย ต่างก็มีเหตุผลที่ดีมาสนับสนุนแนวคิดของตนทั้งสิ้น ดังนั้น ในการวิจัยเรื่อง “ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย” ผู้วิจัยจะศึกษา “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนา โดยนำเอาหลักการทางรัฐศาสตร์มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ว่า “ธรรมาธิปไตย” นี้เป็นระบอบการปกครองหรือหลักการ และจะหาแนวทางนำธรรมาธิปไตยมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยได้อย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

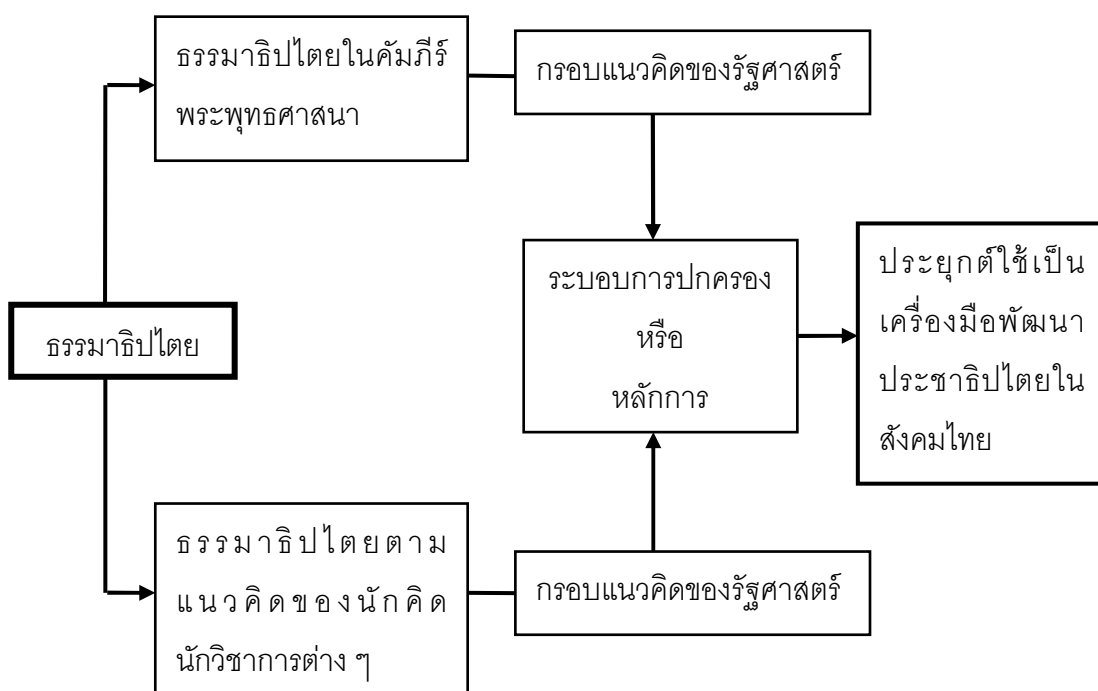
๑.๒.๑ เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมาธิปไตยของพระพุทธศาสนาว่าเป็นระบอบการปกครองหรือหลักการ

๑.๒.๓ เพื่อหาแนวทางการนำหลักธรรมาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย

ผู้วิจัยจึงได้จัดกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ในการศึกษาวิจัย ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่สำคัญมากมาย ซึ่งปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวมสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคมได้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงขอกำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้เฉพาะการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลัก “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งจะศึกษาวิเคราะห์หาคำตอบจากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์สำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยอาศัยกรอบแนวคิดของรัฐศาสตร์ เพื่อความชัดเจนในการวิจัยและเพื่อความเป็นไปได้ในการนำผลการวิจัยไปใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยต่อไป

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่องธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนา และเรื่องระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์ จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ทั้งชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และหนังสือวิชาการด้านรัฐศาสตร์ และชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เช่น เอกสารวิจัย วิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ศึกษา วิเคราะห์ ตีความข้อมูลที่รวบรวมได้

๑.๔.๓ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑ ทำให้เกิดความเข้าใจหลักธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา

๑.๕.๒ ทำให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมาธิปไตยของพระพุทธศาสนาว่าเป็นระบอบการปกครองหรือหลักการ

๑.๕.๓ ได้แนวทางในการนำหลักธรรมาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยได้

บทที่ ๒

ธรรมาธิปไตยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ “ธรรมาธิปไตย” ในฐานะที่เป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนามีพระธรรมคำสอนหลายหัวข้อด้วยกันที่มีการนำมาอธิบายเพื่อให้มีการนำไปประพฤติปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม ตลอดจนถึงการเมืองการปกครองด้วย และในบรรดาพระธรรมคำสอนเหล่านั้น “ธรรมาธิปไตย” ก็เป็นพระธรรมคำสอนประการหนึ่งที่มีมีการนำไปอธิบายให้เกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ในทางการเมืองการปกครองอยู่เสมอ ๆ ไม่ว่าจะสังคมนั้นจะมีระบอบการเมืองการปกครองแบบใดก็ตาม ดังนั้น การศึกษาหาความหมายของคำว่า “ธรรมาธิปไตย” จะช่วยให้เรามีความเข้าใจในความหมายและแนวคิดที่แท้จริงของ “ธรรมาธิปไตย” ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของคำว่า “ธรรมาธิปไตย”

คำว่า “ธรรมาธิปไตย” หรือ “ธัมมาธิปไตย” มีผู้รู้และนักวิชาการให้นิยามความหมายคำจำกัดความไว้ทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้คำจำกัดความคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ว่า “การถือธรรมเป็นใหญ่, การถือความถูกต้องเป็นหลัก”^๑

พุทธทาสภิกขุ (พ.ศ.๒๔๔๙-๒๕๓๖) หรือพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) ได้กล่าวถึงธรรมาธิปไตยไว้โดยมุ่งถึงความถูกต้องของธรรมชาติว่า “ธรรมาธิปไตย เอาความถูกต้อง

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕๕.

ของธรรมชาติเป็นใหญ่”^๒ หรือมุ่งถึงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติว่า “...ธรรมาธิปไตยตามหลักของพุทธศาสนา ซึ่งเอาธรรมหรือพระธรรมเป็นหลัก เอาความจริงความถูกต้องตามธรรมคือตามกฎเกณฑ์อันลึกซึ้งของธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งเราเรียกได้อย่างหนึ่งว่าพระเจ้า”^๓ หรือมุ่งถึงความดีว่า “สำหรับคำว่า ธรรมาธิปไตย นี้ มันถึงถึงความดีความงามความจริง ความยุติธรรม เรียกสั้น ๆ ว่าความดีก็แล้วกัน”^๔

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) หรือสมณศักดิ์ปัจจุบันคือพระพรหมคุณาภรณ์ ได้นิยามความหมายคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า “ความมีธรรมเป็นใหญ่, ถือธรรมเป็นใหญ่, กระทำการด้วยปรารถนาความถูกต้อง เป็นจริง สมควรตามธรรมเป็นประมาณ”^๕

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้นิยามความหมายคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ในหนังสือคำวัด: พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ว่า “ธรรมาธิปไตย หมายถึงการยึดถือหลักการหลักเหตุผล หลักความจริง ความถูกต้อง ความเป็นธรรมเป็นประมาณในการบริหารจัดการต่าง ๆ คือจะทำอะไรก็ยึดถือธรรมเป็นหลัก ละเว้นการยึดถือตนและกระแสเสียงคนส่วนใหญ่ที่ไม่ถูกธรรมไม่เป็นธรรม”^๖

พระเทพดิลกหรือสมณศักดิ์ปัจจุบันคือพระธรรมเมธาภรณ์ (ระแบบ วิฑูรญาโณ) ได้นิยามความหมายคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญว่า “การถือธรรมเป็นใหญ่ ให้ความสำคัญแก่ธรรม หากเป็นการบริหาร ก็เป็นการบริหารโดยการใช้ธรรมเป็นมาตรฐาน

^๒ พุทธทาสภิกขุ, **การเมืองคือธรรมะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า ๑๗๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๘.

^๖ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **คำวัด: พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗๖.

วัด ความถูกต้องความผิดของใครอะไรก็ตาม นำเอาธรรมะมาเป็นมาตรฐานวัดต้องยุติด้วยธรรม เป็นธรรม
เพียงธรรม ผู้ปกครอง ผู้บริหารจะต้องทรงธรรม มีธรรม”^{๖๓}

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) หรือสมณศักดิ์ปัจจุบันคือพระราชบัญญัติแม่ธี ได้
นิยามความหมายคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ในหนังสือพุทธศาสตร์ร่วมสมัย ๑ ว่า “การยึดธรรมหรือ
ความถูกต้องชอบธรรม ความยุติธรรม ความเหมาะสมความควรเป็นใหญ่ก็จัดเป็น “ธัมมาธิปไตย” ซึ่ง
ก็อาจเรียกว่า “หลักการ” ก็คงพอได้”^{๖๔}

นอกจากนี้ พระมหาภูติชัย วชิรเมธี หรือ ว. วชิรเมธี ได้อธิบายความหมายของ
ธรรมาธิปไตยไว้ว่า “ธรรมาธิปไตย คือ ระบบการตัดสินใจที่ยึดเอาธรรมะ คือ ความจริง ความ
ถูกต้อง ความดีงาม และประโยชน์สุขของประชาชนเป็นใหญ่ ถ้าเราเอาหลักธรรมาธิปไตยนี้มาเป็น
หลักในการตัดสินใจในการปกครองในระบบประชาธิปไตย ก็จะกลายเป็น “ธัมมิกประชาธิปไตย”
หรือประชาธิปไตยในครรลองของธรรมะ”^{๖๕}

จากคำอธิบายหรือการนิยามให้คำจำกัดความหมายของคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ของผู้รู้
และนักวิชาการโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้รู้และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่นำมาแสดงใน
เบื้องต้น เราจะเห็นได้ว่ามีทั้งเหมือนกันและแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่โดยสาระหลักแล้วส่วนใหญ่ให้
ความสำคัญแก่ธรรมะ และการอธิบายความหมายของคำว่า “ธรรมะ” ก็ขึ้นอยู่กับการศึกษาของ
แต่ละบุคคลว่าจะให้มีความหมายครอบคลุมไปถึงเรื่องใดบ้าง เช่น หลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา
ความจริง และความดีงาม แต่โดยภาพรวมที่กล่าวถึงกันได้แก่เรื่องความถูกต้อง และยังมีการ
อธิบายความหมายของคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไปในแนวทางการประยุกต์ใช้ในทางการเมืองการ
ปกครองด้วย เช่น การกล่าวถึงการบริหารที่เป็นธรรม การตัดสินใจในการปกครองในระบบ
ประชาธิปไตย หรือการกล่าวถึงเรื่องการคำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชนเป็นใหญ่

นอกจากนี้ เราจะเห็นได้ว่า “ธรรมาธิปไตย” นี้ก็เป็นคำที่ใช้กันอย่างคุ้นเคยในสังคมไทย
เนื่องจากเป็นสังคมที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน ทำให้มีการถ่ายทอด

^{๖๓}พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูรญาโณ), **พระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญ**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์
ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๘.

^{๖๔}พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), **พุทธศาสตร์ร่วมสมัย ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, จำนวน ๒ เล่ม,
(กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๔.

^{๖๕}ว. วชิรเมธี, **ธรรมาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร: โพสต์บุ๊กส์, ๒๕๕๑), หน้า ๘๖.

แนวคิดหรือหลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาผู้สังคัมไทยอยู่เป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแวดวงของพุทธศาสนิกชนและนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่า แม้ว่าคำว่า “ธรรมาธิปไตย” จะเป็นคำเฉพาะในทางพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้รับการบรรจุและนิยามความหมายไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานด้วยดังที่ยกมาอธิบายไว้แล้วในเบื้องต้น เพราะฉะนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนในคำว่า “ธรรมาธิปไตย” จึงจำเป็นต้องหาคำอธิบายความหมายของคำนี้ จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์สำคัญ ๆ ในพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถาต่อไป

๒.๒ ธรรมาธิปไตยในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นแหล่งบันทึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สำคัญได้กล่าวถึงคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้หลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนก็คือในอาธิปไตยยสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต, จักกวัตติสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต และธัมมราชาสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ดังนี้

ในอาธิปไตยยสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ได้กล่าวถึงอธิปไตย^{๑๑} ๓ ประการในพระพุทธศาสนาไว้อย่างชัดเจน โดยการแบ่งอธิปไตยออกเป็น ๓ ประการ ได้แก่ อัตตธาธิปไตย (ความมีตนเป็นใหญ่) โลกาธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่) และธัมมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่)^{๑๒} จะเห็นได้ว่านอกจากธรรมาธิปไตยแล้วยังมีอธิปไตยอีก ๒ ประการ ได้แก่ อัตตธาธิปไตยและโลกาธิปไตยด้วย และหลักธรรมคำสอนที่ว่าด้วยอธิปไตยทั้ง ๓ ประการนี้ก็ถูกนำมาถ่ายทอดสู่สังคัมไทยในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้เป็นคำที่สังคัมไทยคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้นจะได้นำอธิปไตยทั้ง ๓ ประการมาอธิบายตามรายละเอียดต่าง ๆ ดังที่อธิบายไว้ในอาธิปไตยยสูตร ดังนี้

(๑) อธิปไตยประการแรกคือ “อัตตธาธิปไตย” ซึ่งเขียนอย่างภาษาบาลีว่า “อตุตธาธิปไตย” คำนี้แยกออกเป็นคำว่า “อตุตธา” กับคำว่า “อาธิปไตย” แต่มาเขียนแบบภาษาไทยว่า “อัตตธาธิปไตย” ในอาธิปไตยยสูตรได้อธิบายคำ ๆ นี้ไว้ว่า

^{๑๑} คำว่า “อธิปไตย” ในพระไตรปิฎกบาลีเขียนว่า “อาธิปไตย” (อง.ติก. (บาลี) ๒๐/๔๐/๑๔๒.) แต่ในพระไตรปิฎกภาษาไทยบางชุดเขียนว่า “อธิปไตย” หรือ “อาธิปไตย” หรือ “อาธิปไตย” ก็มี

^{๑๒} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑-๒๐๓.

อัคราธิปไตย เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าบ้าง อยู่ตามโคนไม้บ้าง อยู่ในเรือนว่างบ้าง ย่อมเห็นประจักษ์ว่า “เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีหรือความไม่มีเช่นนั้น อนึ่ง เราถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสครอบงำ ชื่อว่าถูกทุกข์ครอบงำ มีทุกข์อยู่ตรงหน้า ทำอย่างไร การทำที่สุดของทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ การที่เราละกามเช่นใดแล้วจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เราพึงแสวงหากามเช่นนั้น หรือกามที่เร็วกว่านั้น นั้นไม่สมควรแก่เราเลย” ภิกษุนั้นย่อมเห็นประจักษ์ว่า “ความเพียรที่เราเริ่มไว้แล้วจักไม่ย่อหย่อน สติที่ตั้งมั่นแล้วจักไม่เลอะเลือน กายที่สงบแล้วจักไม่กระสับกระส่าย จิตที่ตั้งมั่นแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่” เธอทำตนเท่านั้นให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า อัคราธิปไตย^{๑๒}

กล่าวโดยสรุปจากคำอธิบายในอาธิปไตยยสูตร อัคราธิปไตยเป็นเรื่องของการให้ความสำคัญแก่ความคิดของตนเองที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ ทั้งฝ่ายดี (กุศล) หรือฝ่ายชั่ว (อกุศล) ก็ตาม เพราะตนเองมีความคิดอย่างนี้ จึงตัดสินใจกระทำอย่างนี้ เพราะฉะนั้น อัคราธิปไตยจึงเป็นการกระทำของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการปรารถนาตนเองเป็นจุดเริ่มต้น โดยเอาผลดีหรือร้ายที่เกิดขึ้นกับตนเองเป็นที่ตั้งหรือเป็นสิ่งจูงใจในการตัดสินใจเพื่อทำความดี หรือโดยการคิดพิจารณาใคร่ครวญด้วยตนเองแล้ว จึงตัดสินใจเพื่อชักนำตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายต่าง ๆ แต่ในที่นี้พระพุทธองค์ตรัสสอนพระภิกษุให้ชักนำตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดี โดยให้ละทิ้งพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ไม่ดี แล้วให้มีพฤติกรรมที่ดีคือการละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ และรักษาตนให้บริสุทธิ์

(๒) อธิปไตยประการที่สองคือ “โลกาธิปไตย” ซึ่งเขียนอย่างภาษาบาลีว่า “โลกาธิปไตย” แยกออกเป็น ๒ คำคือ “โลก” กับ “อาธิปไตย” แต่มาเขียนแบบภาษาไทยว่า “โลกาธิปไตย” ซึ่งในอาธิปไตยยสูตรได้อธิบายคำ ๆ นี้ไว้ว่า

โลกาธิปไตย เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าบ้าง อยู่ตามโคนไม้บ้าง อยู่ในเรือนว่างบ้าง ย่อมเห็นประจักษ์ว่า “เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมี

^{๑๒} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑-๒๐๒.

หรือความไม่มีเช่นนั้น หนึ่ง เราถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ครอบงำ ชื่อว่าถูกทุกข์ครอบงำ มีทุกข์อยู่ตรงหน้า ทำอย่างไร การทำที่ถูกต้องของทุกข์ทั้งสี่นี้ จะพึงปรากฏ ก็เราบวชแล้วอย่างนี้พึงคิดเรื่องกาม เรื่องปองร้าย เรื่องเบียดเบียน โลก สันนิเวศ (การอยู่ร่วมกันของสัตว์โลก) นี้ใหญ่ ก็ในโลกสันนิเวศใหญ่มีสมณพราหมณ์ผู้มี ฤทธิ์ มีตาทิพย์ รู้จิตของบุคคลอื่น สมณพราหมณ์เหล่านั้นมองเห็นได้แม้จากที่ไกล แม้อยู่ ไกลก็ไม่ปรากฏ รู้จิต (ของบุคคลอื่น) แม้ด้วยจิต (ของตน) สมณพราหมณ์แม้เหล่านั้นพึง รู้จักเราอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โปรดดูกุลบุตรนี้ เพราะมีศรัทธา เขาจึงออกจาก เรือนบวชเป็นบรรพชิต เต็มไปด้วยบาปอกุศลธรรมอยู่ แม้เทวดาผู้มีฤทธิ์ มีตาทิพย์ รู้จิตของ บุคคลอื่นก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นย่อมปรากฏจากที่ไกลบ้าง เข้ามาใกล้แล้วกลับมองไม่เห็น บ้าง ย่อมรู้จิตด้วยจิตบ้าง” เทวดาแม้เหล่านั้นพึงรู้จักเราอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โปรดดูกุลบุตรนี้ เพราะมีศรัทธาเขาจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เต็มไปด้วยบาปอกุศล ธรรมอยู่” ภิกษุณั้ย่อมเห็นประจักษ์ว่า “ความเพียรที่เราเริ่มไว้แล้วจักไม่ย่อหย่อน สติที่ตั้ง มั่นแล้วจักไม่เลอะเลือน กายที่สงบแล้วจักไม่กระสับกระส่าย จิตที่ตั้งมั่นแล้วจักมีอารมณ์ แน่วแน่” เธอทำโลกเท่านั้นให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญ กรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า โลกาธิปไตย^{๑๓}

สำหรับคำอธิบายอธิปไตยประการที่สองคือโลกาธิปไตยนี้ สรุปได้ว่า เพราะเกรงว่า บุคคลอื่น (โลก) รู้ว่าตนเองกำลังคิดกำลังทำอะไรอยู่ จึงปรารถนาถึงบุคคลอื่น (โลก) ซึ่งมีอิทธิพลต่อ การตัดสินใจของตนเองเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจในการกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใด ๆ ทั้งฝ่ายดี (กุศล) หรือฝ่ายชั่ว (อกุศล) ก็ตาม และเพื่อให้บุคคลอื่น (โลก) นั้นได้รับรู้หรือเห็นการกระทำของ ตนเอง หรือรู้จักตนเองว่าเป็นผู้กระทำหรือไม่กระทำสิ่งใด ๆ ทั้งฝ่ายดี (กุศล) หรือฝ่ายชั่ว (อกุศล) ก็ ตาม เพราะฉะนั้น โลกาธิปไตยจึงเป็นการตัดสินใจที่มีสาเหตุมาจากบุคคลอื่น (โลก) รู้ว่าตนกำลัง คิดหรือกำลังทำอะไรอยู่ และความต้องการให้บุคคลอื่น (โลก) ได้รู้ว่าตนกำลังทำอะไรอยู่นั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ชักนำตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายต่าง ๆ แต่ในที่นี้พระพุทธรองค์ตรัสสอนภิกษุเพื่อให้ ชักนำตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดี โดยให้ละทิ้งพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ไม่ดี แล้วให้มีพฤติกรรมที่ดีคือการ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ และรักษาตนให้บริสุทธิ์

^{๑๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๒-๒๐๓.

(๓) อธิปไตยประการที่สามคือ “ธรรมาธิปไตย” ซึ่งเขียนอย่างภาษาบาลีว่า “ธมฺมาธิปไตยยฺ” แยกออกเป็น ๒ คำคือ “ธมฺม” กับ “อาธิปไตยยฺ” แต่มาเขียนแบบภาษาไทยว่า “ธรรมาธิปไตย” หรือ “ธัมมาธิปไตย” ซึ่งในอาธิปไตยยฺสูตรได้อธิบายคำ ๆ นี้ไว้ว่า

ธัมมาธิปไตย เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าบ้าง อยู่ตามโคนต้นไม้บ้าง อยู่ในเรือนว่างบ้าง ย่อมเห็นประจักษ์ว่า “เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีหรือความไม่มีเช่นนั้น อนึ่ง เราถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสครอบงำ ชื่อว่าถูกทุกข์ครอบงำ มีทุกข์อยู่ตรงหน้า ทำอย่างไร การทำที่สุดของทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อภิปัญญาชนพึงรู้เฉพาะตน ก็เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้เห็นอยู่ มีอยู่ การที่เราบวชในธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วอย่างนี้พึงเกียจคร้านประมาทอยู่นั้น ไม่สมควรแก่เราเลย” ภิกษุนั้นย่อมเห็นประจักษ์ว่า “ความเพียรที่เราเริ่มไว้แล้วจักไม่ย่อหย่อน สติที่ตั้งมั่นแล้วจักไม่เลอะเลือน กายที่สงบแล้วจักไม่กระสับกระส่าย จิตที่ตั้งมั่นแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่” เธอยกธรรมเท่านั้นให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ธัมมาธิปไตย^{๑๔}

คำว่า “ธรรม” ที่อาธิปไตยยฺสูตรได้กล่าวไว้ก็คือ “พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อภิปัญญาชนพึงรู้เฉพาะตน” จากความหมายของคำว่า “ธรรม” ที่อธิบายไว้นี้ คือการปรารภธรรมให้เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นแรงจูงใจให้พระภิกษุนำเอาวิธีการต่าง ๆ ที่ทรงแนะนำไว้แล้วนั้นไปประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจะได้รับผลหรือบรรลุเป้าหมายตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ ในแง่นี้ดูเหมือนว่า “ธรรม” จะมีความหมายที่กว้างขวาง เนื่องจากพระธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้นั้นมีมากมาย อย่างไรก็ตาม คำว่า “ธรรม” ในคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ในอาธิปไตยยฺสูตรนั้น ในอรรถกถาก็ได้อธิบายจำกัดวงแคบเข้ามาเพื่อความชัดเจนไว้ว่าหมายถึงโลกุตระธรรม ^{๑๕} ได้แก่ มรรค ๔ (คือ โสดาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค) ผล ๔ (คือ โสดาปัตติผล สกิทา

^{๑๔} อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๓.

^{๑๕} อ.จ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๔๐/๑๔๖.

คามิผล อนาคามิผล และอรหัตผล) และนิพพาน ๑ ซึ่งเป็นเป้าหมายและผลของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้นเอง ซึ่งธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งจูงใจให้บุคคลยินดีหันมาประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ เพื่อจะได้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

อธิปไตยทั้ง ๓ ประการคืออัตตอธิปไตย (ความมีตนเป็นใหญ่) โลกอธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่) และธรรมอธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) เมื่อดูจากบริบทแวดล้อมในอธิปไตยยสูตรแล้ว การที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงอธิปไตยทั้ง ๓ วัณนั้นไม่ได้แสดงนัยที่สื่อไปในทางการเมืองการปกครองแต่ประการใด ซึ่งคำว่า “อธิปไตย” ตามนัยอธิปไตยยสูตรนั้น ศาสตราจารย์พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ อธิบายไว้ว่าหมายถึง อำนาจของจิตหรือความคิดที่ถือเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นใหญ่หรือเป็นเหตุ เพื่อละชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ กล่าวคือ เป็นหลักการครองตนเพื่อบังคับให้ปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาตนไปในทางที่ดีขึ้น ตั้งแต่ชั้นโลกียะ จนถึงโลกุตระ คือมรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ ที่เรียกว่าโลกุตระธรรม ^{๑๖} แม้จะเกี่ยวข้องกับเรื่องอำนาจ แต่คำว่า “อำนาจ” ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่สามารถจูงใจให้บุคคลกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

จากความหมายของคำว่า “อธิปไตย” ในบริบทของการประพฤติปฏิบัติธรรมตามนัยอธิปไตยยสูตรนั้น เราจะเห็นได้ว่า แต่ละบุคคลจะประพฤติปฏิบัติธรรมเนื่องมาจากสาเหตุที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ บุคคลบางคนประพฤติปฏิบัติธรรม ก็เพราะตนเองมีความทุกข์ ถูกชาติชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสครอบงำ จึงเริ่มต้นประพฤติปฏิบัติธรรม จึงเป็นอัตตอธิปไตยคือปรารถนาคือจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจ บุคคลบางคนประพฤติปฏิบัติธรรม ก็เพราะว่ามีบุคคลอื่นกำลังเฝ้ามองการประพฤติปฏิบัติของตนเองอยู่ จึงเริ่มต้นประพฤติปฏิบัติธรรม จึงเป็นโลกอธิปไตยคือปรารถนาคือจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจ และบุคคลบางคนประพฤติปฏิบัติธรรม เนื่องจากเห็นว่าหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มีคุณค่าและผู้ที่ปฏิบัติตามเท่านั้นจึงจะสามารถสัมผัสถึงคุณค่านั้นได้ จึงเริ่มต้นประพฤติปฏิบัติธรรม จึงเป็นธรรมอธิปไตยคือปรารถนาคือจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจ เพราะฉะนั้น ในแง่นี้อธิปไตยทั้ง ๓ ประการจึงตีความได้ว่าหมายถึงสิ่งที่เป็แรงจูงใจ ๓ ประการที่มีอำนาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดหรือพฤติกรรมของบุคคลได้ ดังนั้น คำว่า “อธิปไตย” ตามนัยอธิปไตยยสูตรที่มีการแปลกันว่า “ความเป็นใหญ่” ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าหมายถึง อำนาจของจิตหรือความคิดที่

^{๑๖} ศ.พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ, “อำนาจอธิปไตยแนวพุทธ”, ใน **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๓**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓): ๑๓๙.

เกิดจากการปรารถนาลึกลับสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะตนเอง บุคคลอื่น หรือธรรมก็ตาม ซึ่งเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดการตัดสินใจเริ่มต้นประพฤติปฏิบัติธรรมของแต่ละบุคคลนั่นเอง เพราะฉะนั้น อำนาจหรือความเป็นใหญ่ในอธิปไตยทั้ง ๓ ประการนี้จึงไม่ใช่อำนาจที่สามารถบังคับบัญชาให้บุคคลอื่นต้องยอมปฏิบัติตามหรือลงโทษใครได้แต่อย่างใด

นอกจากนี้ ในอธิปไตยทั้ง ๓ ประการ เราจะสังเกตได้ว่า ทั้งอัตตาธิปไตย (ความมีตนเป็นใหญ่) โลกาธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่) และธรรมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) แม้ว่าจะมีจุดเริ่มต้นหรือมีสิ่งที่เป็นแรงจูงใจที่แตกต่างกันคือตนเอง บุคคลอื่น และธรรม แต่สุดท้ายแล้วต่างก็ล้วนมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือเพื่อไม่กระทำสิ่งที่ไม่ดี (ละอกุศล ละกรรมที่มีโทษ) แต่ให้กระทำสิ่งที่ดี (บำเพ็ญกุศล บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์) เพราะฉะนั้น ในแง่นี้ไม่ว่าจะปฏิบัติตามหรือเริ่มต้นจาก “อธิปไตย” ข้อใดก็ตาม ล้วนเป็นไปเพื่อความดีความบริสุทธิ์และพัฒนาตนไปในทางที่ดีขึ้นทั้งสิ้น ดังนั้น อธิปไตยทั้ง ๓ ประการจึงเป็นสิ่งจูงใจให้พัฒนาตนไปในทางที่ดีขึ้นของบุคคลต่าง ๆ นั่นเอง ซึ่งการพัฒนาตนนั้นจะเริ่มต้นจากการปรารถนาลึกลับได้ ไม่ว่าจะเป็นการปรารถนตน ปรารถนบุคคลอื่น หรือปรารถนธรรมก็ตาม

ส่วนวิสุทธิมรรคซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อธิบายศีล สมาธิ ปัญญา ตามแนววิสุทธิ ๗ ผู้แต่งคือ พระพุทธโฆสจารย์ พระอรรถกถาจารย์ชาวอินเดีย ได้กล่าวถึงอธิปไตย ๓ ประการ โดยโยงกับเรื่องการอธิบายศีล ซึ่งมีการจำแนกศีลออกเป็น ๓ ประเภทตามอธิปไตยทั้ง ๓ ประการนั้น แต่ก็ไม่มีนัยที่ส่อไปในทางการเมืองการปกครองเช่นกันได้ว่า การที่บุคคลมีศีลนั้นก็เพราะเคารพในตน (อัตตาธิปไตยศีล) เคารพในบุคคลอื่นหรือชาวโลก (โลกาธิปไตยศีล) และเคารพในธรรม (ธัมมาธิปไตยศีล) ซึ่งก็สอดคล้องกับอธิปไตย ๓ ประการในพระไตรปิฎกดังที่กล่าวมาเช่นกัน คือการมีจุดเริ่มต้นที่แตกต่างกัน แต่กลับมีผลเหมือนกัน คือเริ่มต้นจากการเคารพตน การเคารพบุคคลอื่น และการเคารพธรรม ต่างล้วนมีผลต่อบุคคลคือทำให้เป็นบุคคลที่มีศีลเหมือน ๆ กัน ไม่ว่าจะเริ่มต้นจากอะไรหรือมีอะไรเป็นสิ่งจูงใจก็ตาม ดังนี้

ศีลที่บุคคลผู้ใคร่จะสลละทิ้งสิ่งซึ่งไม่สมควรแก่ตน ผู้มีตนเป็นที่เคารพ ประพฤติเป็นไปแล้วด้วยความเคารวะในตน ชื่อว่า อัตตาธิปไตยศีล ศีลที่บุคคลผู้ใคร่เพื่อจะหลีกเลี่ยงการตำหนิของชาวโลก ผู้มีโลกเป็นที่เคารพ ประพฤติเป็นไปแล้วด้วยความเคารวะในโลก ชื่อว่า

โลกาธิปไตยคือ คีลที่บุคคลผู้ใคร่เพื่อจะบูชาความยิ่งใหญ่ของธรรม ผู้มีธรรมเป็นที่เคารพ ประพฤติเป็นไปแล้วด้วยความคารวะในธรรม ชื่อว่า ธรรมาธิปไตย^{๑๗}

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองไปที่ “ธรรมาธิปไตย” อย่างเดียวซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับอธิปไตยทั้ง ๓ ประการดังที่กล่าวมาในอาธิปไตยยสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ใน จักกวัตติสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต และในธัมมราชาสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต กลับมี นัยที่สื่อไปถึงแนวคิดทางการเมืองการปกครองในแง่มุมมองของคุณสมบัติหรือจริยธรรมของผู้ปกครอง มากกว่า “ธรรมาธิปไตย” ที่ตรัสไว้ในอาธิปไตยยสูตร เนื่องจากในจักกวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสถึง “ธรรมาธิปไตย” ในฐานะที่เป็นเพียงหลักธรรมประการหนึ่งที่พระเจ้า จักรพรรดิและพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติหรือทรงมีไว้ว่า

...พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะ ธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เคารพธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ [ธมฺมาธิปไตยโย] ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายในโดยธรรม...^{๑๘}

...พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เคารพธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ [ธมฺมาธิปไตยโย] ทรง จัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองกายกรรมโดยธรรม...^{๑๙}

คำว่า “ธรรม” ที่กล่าวถึงไว้ในพระสูตรทั้ง ๒ คือจักกวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรนั้น ใน อรรถกถาอธิบายว่า “ธรรม” หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ จัดเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ^{๒๐} และ “ธรรม” หมายถึง โลกุตระธรรม ๙ ประการ (มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑) จัดเป็นราชาของพระ อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๑} ต่างจากคำว่า “ธรรม” ที่อธิบายไว้ในอาธิปไตยยสูตร ซึ่งคำว่า “ธรรม” หมายถึงโลกุตระธรรม ๙ เท่านั้น ดังที่กล่าวมาแล้ว

^{๑๗} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและ เรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร: The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑.

^{๑๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔. และ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๑๔.

^{๑๙} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๕. และ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๑๕.

^{๒๐} อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๔/๘๗.

^{๒๑} อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๔/๘๘.

สำหรับกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น คือทางแห่งกรรมดีมีทั้งหมด ๑๐ ประการ และแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม^{๒๒} ดังนี้

๑) ส่วนที่เป็นกายกรรม หรือการกระทำทางกายมี ๓ ประการ คือ เว้นจากทำลายชีวิต เว้นจากถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากประพฤตินิดในกาม

๒) ส่วนที่เป็นวาจากรรม หรือการกระทำทางวาจามี ๔ ประการ คือ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

๓) ส่วนที่เป็นมโนกรรม หรือการกระทำทางใจมี ๓ ประการ คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา และเห็นชอบตามคลองธรรม

จากข้อความในจกัถวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรดังกล่าว “ธรรมาธิปไตย” ในฐานะที่เป็นหลักธรรมประการหนึ่งที่ทั้งพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติและทรงมีนี้ หมายความว่า แม้ว่าพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าต่างก็เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดแล้ว แต่ก็ทรงมีธรรมเป็นใหญ่ ทรงมีความเคารพในธรรม กล่าวคือ พระเจ้าจักรพรรดิเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดในอาณาจักรทางโลก ส่วนพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดในอาณาจักรทางธรรม ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่ผู้นำหรือผู้ปกครองเป็นศูนย์กลางที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก เนื่องจากอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้นำหรือผู้ปกครองเท่านั้น เพราะฉะนั้น ทั้งพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดในอาณาจักรทางโลกและทางธรรม ซึ่งต่างก็ทรงมีภาระหรือเรื่องราวต่าง ๆ มาให้ทรงใช้อำนาจตัดสินใจในทางการปกครองหรือการบริหารอยู่เป็นนิจ เพราะฉะนั้น จริง ๆ แล้วทั้งพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้านั้นทรงมีอำนาจสูงสุดอยู่แล้วนั่นเอง แต่ในแง่ของการใช้อำนาจที่ทรงมีอยู่ในการบริหารการปกครองนั้น จึงต้องทรงมีเครื่องมือหรือหลักในการตัดสินใจในการปกครองหรือการบริหารที่ดีนั้นก็คือ “ธรรมาธิปไตย” หมายความว่า “ธรรม” นี้เป็นใหญ่หรือมีอำนาจอยู่เหนือพระองค์เองขึ้นไปอีก เนื่องจากพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าเมื่อทรงเป็นผู้บริหารหรือเป็นผู้ปกครอง ในการใช้อำนาจเพื่อตัดสินใจกระทำสิ่งใด ๆ ลงไปในทางการบริหารหรือทางการปกครองนั้น จะทรงคำนึงถึงอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว (ความมีตนเป็นใหญ่) หรือคำนึงถึงกระแสสังคมหรือบุคคลรอบข้าง (ความมีโลกเป็นใหญ่) ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ทั้งในจกัถวัตติสูตรและธัมมราชาสูตร พระพุทธองค์จึงไม่ตรัสถึง “อัตตาธิปไตย” และ “โลกาธิปไตย” ไว้ ดังที่ปรากฏในอาธิปไตย

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๗/๓๖๐-๓๖๒.

สูตร เนื่องจาก “ธรรม” เป็นสิ่งที่ปกครองหรือเป็นราชาอยู่เหนือพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้า อยู่แล้วนั่นเอง^{๒๓} ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้ “ธรรมาธิปไตย” เท่านั้นเป็นคุณสมบัติหรือจริยธรรม ที่ควรประพฤติปฏิบัติของธรรมราชา ไม่ว่าจะพระเจ้าจักรพรรดิหรือพระพุทธเจ้าก็ตาม

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในจักรกวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรจะเน้นและให้ความสำคัญกับ ธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติประการหนึ่งของผู้ปกครอง เช่น พระเจ้า จักรพรรดิและพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ในแง่ของการกระทำความดีหรือการประพฤติปฏิบัติตนให้ เป็นไปในทางที่ดีที่ถูกต้องดีงาม ผู้ปกครองต่าง ๆ ก็สามารถนำอธิปไตยทั้ง ๓ ประการในอาธิป เตยยสูตรมาประพฤติปฏิบัติได้เช่นกัน เพราะว่าการกระทำความดีนั้น เป็นสิ่งที่ผู้ปกครองที่ดีมี คุณธรรมจะต้องกระทำกันโดยทั่วไปอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าผู้ปกครองนั้น ๆ จะปรารถนาสิ่งใดให้เป็นใหญ่ คือเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งที่จูงใจผลักดันให้ประพฤติปฏิบัติต่อไปได้เท่านั้น เช่น ผู้ปกครองบางคน ทำความดี เพราะเห็นว่าตนเองอยู่ในฐานะหรือตำแหน่งผู้ปกครองแล้วเกรงว่าตนเองอาจจะทำสิ่ง ใดที่ผิดพลาด จึงระมัดระวังตัวและพยายามทำแต่ความดี (อัตตาธิปไตย) ผู้ปกครองบางคนทำ ความดี เพราะเห็นว่าตนเองมีผู้คนมากมายแวดล้อมและเฝ้ามองอยู่ การที่จะประพฤติปฏิบัติตนไป ในทางที่ไม่ดีไม่ถูกต้องนั้นไม่สมควร ด้วยเกรงว่าบุคคลอื่นจะตำหนิติเตียนได้ จึงหันไปประพฤติ ปฏิบัติตนไปในทางที่ดี (โลกาธิปไตย) และผู้ปกครองบางคนทำความดี เพราะเห็นว่าการประพฤติ ปฏิบัติตนในทางที่ดีเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองควรประพฤติปฏิบัติอยู่แล้ว ไม่ว่าจะดำรงตำแหน่งใด ๆ ก็ ตาม เมื่อได้เป็นผู้ปกครองแล้วก็ต้องประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่ดีให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม (ธรรมาธิปไตย) เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่าไม่ว่าการกระทำนั้นจะเริ่มต้นจากจุดใดก็ตาม ล้วนแต่ นำไปสู่จุดหมายเดียวกันทั้งสิ้น

การศึกษา “ธรรมาธิปไตย” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังที่กล่าวมา ทำให้เราทราบว่า ธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา นั้น ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอำนาจของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรืออำนาจทางการเมืองการปกครองแต่ ประการใด แม้จะอธิบายธรรมาธิปไตยว่าความมีธรรมเป็นใหญ่ แต่ความเป็นใหญ่หรืออธิปไตยใน คัมภีร์พระพุทธศาสนามีได้หมายถึงอำนาจทางการเมืองการปกครองที่สามารถบังคับบัญชาให้ บุคคลอื่นต้องยอมปฏิบัติตามหรือลงโทษใครก็ได้ กลับหมายถึงสิ่งที่มีอำนาจหรือมีพลังผลักดันให้ บุคคลกระทำในสิ่งที่ดีที่ถูกต้องดีงาม ได้แก่ ตนเอง บุคคลอื่น และธรรม ซึ่งแต่ละอย่างล้วนเป็น

^{๒๓}ดูรายละเอียดใน อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔-๑๕๖. และ อ.จ.ป.ญ.ก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๑๔- ๒๑๖.

จุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ดีทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมาธิปไตยนั้น เป็นการให้ธรรมเป็นที่ตั้งและให้ความสำคัญแก่ธรรม ในฐานะที่ธรรมเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจให้บุคคลละชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ และธรรมที่อธิบายไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถานั้นก็มีความหมายครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นวิธีการ (กุศลกรรมบถ ๑๐) และเป้าหมาย (โลกุตระธรรม ๙) ที่เป็นผลอันเกิดจากการประพฤติปฏิบัติตามวิธีการดังกล่าวนั่นเอง

๒.๓ สรุปรูป

จากการศึกษาความหมายของ “ธรรมาธิปไตย” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถานั้น สรุปได้ดังนี้

“ธรรมาธิปไตย” ในฐานะที่เป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถานั้น ทำให้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” ในอาธิปไตยยสูตรเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนผู้ที่ออกบวชเป็นพระภิกษุ ให้ปรารภธรรมเป็นจุดเริ่มต้นหรือนำธรรมมาเป็นสิ่งจูงใจให้ประพฤติปฏิบัติธรรมหรือทำความดี เพื่อพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงที่ครอบงำ และทำให้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” ที่ไม่เกี่ยวข้องกับอิตติอาธิปไตยและโลกาธิปไตยที่ปรากฏในจักกวัตติสูตรและธัมมราชาสูตร ก็เป็นเพียงคุณสมบัติหรือหลักธรรมประการหนึ่งที่ผู้ปกครองหรือผู้นำทรงมีหรือทรงปฏิบัติ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงมีธรรมเป็นใหญ่ หรือพระพุทธเจ้าทรงมีธรรมเป็นใหญ่ คือทรงมีธรรมาธิปไตยนั่นเอง อีกทั้งจากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ยังทำให้ทราบว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบอบการปกครองว่าจะจะเป็นระบอบการปกครองรูปแบบใด เนื่องจากพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเรื่องการปฏิบัติตนของบุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือไม่ก็ตาม

นอกจากนี้ การศึกษาธรรมาธิปไตยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในฐานะที่ “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา นี้ ยังทำให้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักธรรมคำสอนที่มุ่งไปที่คุณธรรมหรือคุณสมบัติด้านที่ดีที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคล ซึ่งมีพลังหรือมีอำนาจควบคุมการตัดสินใจ การพูด และการกระทำของบุคคลนั้น ๆ เมื่อมีคุณสมบัติภายในที่ดีมีธรรมะเป็นที่ตั้งหรือเป็นพื้นฐานแล้ว การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ก็จะเป็นไปตามหลักการที่ถูกต้อง ดีงาม และเป็นประโยชน์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะอยู่ในสถานภาพใดก็ตาม เพราะการที่บุคคลนั้นมีธรรมเป็นใหญ่ในการตัดสินใจ จึงเรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” คือความมีธรรมเป็นใหญ่ แต่ความเป็นใหญ่หรืออธิปไตย

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมิได้หมายถึงอำนาจในทางการเมืองการปกครองที่สามารถบังคับบัญชาให้บุคคลอื่นต้องยอมปฏิบัติตามหรือลงโทษใครได้ กลับหมายถึงอำนาจของธรรมที่สามารถกระตุ้นหรือเป็นสิ่งจูงใจให้บุคคลตัดสินใจกระทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่ถูกต้องดีงามเช่นกัน

บทที่ ๓

ความหมายและลักษณะสำคัญของระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์

จากบทที่ ๒ ในหัวข้อ “ธรรมาธิปไตยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ทำให้เราได้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนผู้ที่ออกบวชเป็นพระภิกษุให้ปวารณาธรรมเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งที่จูงใจนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เพื่อพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงที่ครอบงำ ไม่เพียงเกี่ยวจรัล แต่พึงบำเพ็ญเพียร โดยยกธรรมให้เป็นใหญ่หรือให้ความสำคัญแก่ธรรมเป็นจุดเริ่มต้นในการทำความดีนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง นอกจากนี้ ทำให้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นเพียงคุณสมบัติหรือหลักธรรมประการหนึ่งที่ผู้ปกครองหรือผู้นำ เช่น พระเจ้าจักรพรรดิหรือพระพุทธเจ้า ทรงมีหรือทรงปฏิบัติ และเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นเกี่ยวกับเรื่อง “ระบอบการปกครอง” เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยจะได้ศึกษาความหมายและลักษณะสำคัญของระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์

รัฐศาสตร์ในฐานะที่เป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ แม้ว่าจะมุ่งศึกษาถึงการที่มนุษย์อยู่รวมกันในสังคม แต่ก็ยังไม่สามารถแสวงหาทฤษฎีหรือกำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอนเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ในสังคม เช่น พฤติกรรมทางการเมือง ก็ยังไม่สามารถวางหลักเกณฑ์ที่แน่นอนได้ว่ามีวิธีใดบ้างจึงจะได้รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด หรือจะดำเนินการอย่างไรที่จะได้ระบอบการปกครองที่ดีที่สุด^๑ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเรื่อง “ระบอบการปกครอง” ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้นมา^๒ กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องหนึ่งในทางรัฐศาสตร์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเพื่อให้เกิดการสร้างสรรค์ระบอบการปกครองที่ดีที่สุดสำหรับให้มนุษย์ได้ใช้ในสังคมของตนเอง ดังนั้น เพื่อให้เกิด

^๑รองศาสตราจารย์ดำริห์ บุรณะนนท์, ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์และกฎหมายมหาชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

^๒ปรีชา ช่างขวัญยืน, ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๔.

ความเข้าใจในคำว่า “ระบอบการปกครอง” นี้^๕ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรจะทำความเข้าใจความหมายของคำว่า “ระบอบการปกครอง” ซึ่งใช้กันอยู่ในทางรัฐศาสตร์ให้ชัดเจน เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิจัย และเป็นเกณฑ์ตัดสินว่าธรรมชาติปไตยเป็นระบอบการปกครองหรือหลักการ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ ๒ ต่อไป

ในด้านของภาษา คำว่า “ระบอบ” ในภาษาไทยเป็นศัพท์บัญญัติที่พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้น คำว่า “ระบอบ” จึงหมายถึง รูปแบบการปกครองประเทศ เช่น ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตรงกับคำว่า “regime” ในภาษาอังกฤษ^๕ ซึ่งมาจากคำว่า “régime” ในภาษาฝรั่งเศส หมายถึง “กฎ, รัฐบาล” และมาจากคำว่า “régime” ในภาษาลาตินที่มีความหมายว่า “การนำ (guidance)”^๕

ในพจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ของราชบัณฑิตยสถานได้นิยามความหมายคำว่า “ระบอบ” หรือ “Regime” นี้ไว้ว่า “แบบอย่างการปกครองประเทศในรูปใดรูปหนึ่ง เช่น ระบอบราชาธิปไตย ระบอบคณาธิปไตย ระบอบประชาธิปไตย”^๖ และในพจนานุกรมศัพท์การเมืองของเดโช สนวนานนท์ ก็ได้อธิบายคำว่า “ระบอบ” หรือ “Regime” ไว้ว่าหมายถึง “ระบอบการปกครอง

^๕ คำว่า “ระบอบการปกครอง” ในหนังสือและตำราวิชาการด้านรัฐศาสตร์ใช้คำว่า “รูปแบบการปกครอง (Forms of Government)” หรือ “ระบบการปกครอง” หรือ “ระบบการเมือง (political systems)” หรือ “ระบอบการเมือง (political regimes)” หรือ “ระบอบการปกครอง (political regime)” หรือ “ระบอบการเมืองการปกครอง (political regime)” ก็มี เพราะฉะนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการใช้คำดังกล่าว ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้คำว่า “ระบอบการปกครอง” เท่านั้น

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **ระบอบ-ระบอบ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=2827> [๑๐ ส.ค. ๒๕๕๓]

^๕ ดร.กรองแก้ว ชาญสภาวะธรรม, **ศัพท์คำนี้มีที่มา**, (กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๑.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๒.

หรือระบอบในการบริหารงาน เช่น เราพูดว่า ระบอบการปกครองในโลกนี้มีอยู่หลายระบอบด้วยกัน ระบอบประชาธิปไตยก็เป็นระบอบหนึ่ง”^{๙๗}

อย่างไรก็ตาม หากมุ่งหมายไปที่คำว่า “ระบอบการปกครอง” โดยตรง คำนี้ก็มีความหมายที่นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ทั้งชาวต่างประเทศและชาวไทยได้อธิบายความหมายไว้ ดังนี้

Gabriel A. Almond เน้นความสำคัญของกฎหมายหรือระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม โดยอธิบายไว้ว่า “ระบบการปกครอง (The political system) คือความถูกต้องตามตามกฎหมาย การรักษาไว้ซึ่งความเป็นระเบียบ หรือการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนในสังคม”^{๙๘}

David Easton มองว่าระบอบการปกครองคือส่วนสำคัญที่สนับสนุนระบบการเมือง ดังที่เขาได้อธิบายไว้ว่า “ระบอบการปกครอง (The regime) คือส่วนหนึ่งของระบบการเมืองที่ช่วยเสริมความแข็งแกร่ง เพื่อรักษาระบบการทำงานไว้”^{๙๙}

Jan-Erik Lane และ Svante O. Ersson อธิบายไว้ว่า “แนวคิดเกี่ยวกับระบอบการปกครอง (A political regime) เป็นเรื่องยากที่จะระบุให้ชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม แต่ระบอบการปกครองก็เกี่ยวข้องถึงองค์ประกอบสำคัญของกฎหมายมหาชน (public law) ซึ่งรวบรวมกฎหมายพื้นฐานของรัฐที่ควบคุมองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐในด้านการใช้อำนาจในการปกครองและการบริหาร และกำหนดแนวทางการดำเนินกิจกรรมภายในองค์กรต่าง ๆ รวมถึงการสร้างกลไกสำหรับการแบ่งปันอำนาจ องค์กรดังกล่าวนั้น อาจจะถูกรวบรวมและกำหนดโครงสร้างไว้ในรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร”^{๑๐๐}

^{๙๗}เดโช สนวนานนท์, **พจนานุกรมศัพท์การเมือง**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลกกว้าง จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๕.

^{๙๘}Gabriel A. Almond, “Introduction: A Functional Approach to Comparative Politics”, **The Politics of the Developing Areas**, ed. by Gabriel A. Almond and James S. Coleman, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1960): 7.

^{๙๙}David Easton, “The Analysis of Political Systems”, **Comparative politics: notes and readings**, ed. by Roy C. Macridis and Bernard Edward Brown, 5th ed. (Homewood, Ill., Dorsey Press, 1977): 100.

^{๑๐๐}Jan-Erik Lane, Svante O. Ersson, **Comparative Politics: an introduction and new approach**, (Cambridge, UK: polity press, 1994), p. 62.

Roy C. Macridis และ Bernard Edward Brown มองว่าระบบการปกครองเป็นเรื่องของกลไกในการตัดสินใจ แต่เป็นการตัดสินใจที่เป็นไปตามหลักกฎหมาย ดังคำอธิบายว่า “ระบบการปกครอง (A political system) คือกลไกสำหรับการตัดสินใจ ซึ่งถึงพร้อมด้วยความถูกต้องตามกฎหมาย”^{๑๑}

ม.ร.ว.พฤทธิสาณ ชุมพล อธิบายว่า “ระบอบการปกครอง หมายถึง ระบบของการปกครอง (System of government) เช่น ระบอบประชาธิปไตย (democratic) ระบอบอำนาจนิยม (authoritarian) เป็นต้น และหมายถึง กติกาของการปกครอง (rules of the game) ว่าใครมีอำนาจอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำการปกครองกับผู้ที่อยู่ใต้การปกครองเป็นเช่นใด”^{๑๒}

ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช อธิบายว่า “ระบอบการปกครองหรือระเบียบการปกครอง หมายถึง การมีกติกา (ซึ่งอาจเป็นรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร หรือธรรมเนียมปฏิบัติ) ซึ่งกำหนดโครงสร้างองค์การทางการเมือง ตลอดจนหลักเกณฑ์ทางการเมืองการปกครองต่าง ๆ”^{๑๓}

ศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ ลิมมณี อธิบายว่า “ระบอบการปกครอง (Political Regime) ได้แก่วิธีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างสมาชิกของระบบการเมือง กฎเกณฑ์เกี่ยวกับวิธีการดังกล่าวมักจะแสดงออกในรูปรัฐธรรมนูญ กฎหมายพื้นฐาน และจารีตประเพณีทางการเมืองของแต่ละสังคม”^{๑๔}

^{๑๑}Roy C. Macridis, Bernard Edward Brown, *Comparative Politics: notes and reading*, 5 th ed., (Homewood, Ill., Dorsey Press, 1977), p. 107.

^{๑๒}ม.ร.ว.พฤทธิสาณ ชุมพล, **ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาในอังกฤษ**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

^{๑๓}ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **การเมืองเปรียบเทียบ: ทฤษฎีและแนวความคิด**, (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๖๓-๖๔.

^{๑๔}ศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ ลิมมณี, “หน่วยที่ ๖ การศึกษารัฐศาสตร์แนวระบบ”, ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา หลักและวิธีการศึกษารัฐศาสตร์**, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๓๑๙.

ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต วีรเวทิน อธิบายว่า “ระบอบการปกครอง (political regime) ได้แก่ ระบบการเมืองการปกครองซึ่งมีหลายระบบ ตั้งแต่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เผด็จการทหาร เผด็จการฟาสซิสต์ ระบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ และระบบประชาธิปไตย”^{๑๕}

รองศาสตราจารย์ ดร.เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ อธิบายว่า “ระบอบการปกครอง (political regimes) มีความหมายกว้างขวางกว่าเรื่องการปกครอง (government) ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ของสถาบันหรือกลไกการปกครองเท่านั้น เนื่องจากระบอบการปกครองครอบคลุมถึงเรื่องโครงสร้างและกระบวนการทางการเมืองที่มีความสัมพันธ์ได้ต่อกับสังคมด้วย เพราะในทางรัฐศาสตร์ ระบอบการปกครองเป็นระบบย่อยของสังคม”^{๑๖}

วิทยากร เชียงกูล อธิบายความหมายของระบอบการปกครองไว้ว่า “ในทางรัฐศาสตร์หรือวิชาการเมืองแล้ว ระบอบการปกครอง หมายถึง โครงสร้างทางการเมืองว่าใครมีอำนาจในการปกครองและตัดสินใจในเรื่องสาธารณะ”^{๑๗}

จากความหมาย “ระบอบการปกครอง” ของนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ที่ได้อธิบายไว้ข้างต้น ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ระบอบการปกครอง หมายถึง รูปแบบหรือแบบอย่างของการปกครองประเทศที่มีรูปแบบ วิธีการ และเนื้อหาสาระแตกต่างกันไป ซึ่งในแต่ละประเทศจะเลือกนำไปใช้ตามความเหมาะสมกับประเทศนั้น ๆ และ ระบอบการปกครองถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมมนุษย์ทุก ๆ สังคม เนื่องจากมีทั้งกติกาที่กำหนดโครงสร้างการใช้อำนาจทางการเมืองและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครอง เพื่อควบคุมประเทศหรือสังคมนั้น ๆ ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

^{๑๕}ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต วีรเวทิน, “ระบบการเมืองและความขัดแย้ง”, **สยามรัฐ**, (๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓): ๓.

^{๑๖}รองศาสตราจารย์ ดร.เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, **หลักรัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๒-๗๘.

^{๑๗}วิทยากร เชียงกูล, **ปฏิวัติประชาธิปไตยเพื่อแก้ไขวิกฤติของชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๗.

๓.๒ ลักษณะสำคัญของระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์

การที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากและแต่ละคนก็มีความต้องการที่แตกต่างกัน จึงอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมได้ เช่น ความขัดแย้งในเรื่องที่ทำกิน ความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรทางธรรมชาติต่าง ๆ มีน้ำเป็นต้น จึงจำเป็นต้องมีระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับสภาพของสังคมนั้น ๆ เพื่อให้เกิดการคลี่คลายและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ ได้^{๑๘} นอกจากระบอบการปกครองจะช่วยคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ได้แล้ว ในฐานะที่ระบอบการปกครองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในระบบโครงสร้างของสังคม ระบอบการปกครองยังช่วยทำให้สังคมนั้น ๆ มีความเข้มแข็ง เจริญเติบโต และเกิดความก้าวหน้าขึ้นได้^{๑๙} เพราะฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่า ในสังคมโลกปัจจุบัน ในประเทศต่าง ๆ จะเลือกใช้ระบอบการปกครองที่แตกต่างกันไป มีทั้งคล้ายคลึงกันก็มี เป็นแบบเดียวกันก็มีและแตกต่างกันก็มี ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยภายในประเทศนั้น ๆ เอง เช่น เจตจำนงร่วมของประชาชนและกลุ่มผู้นำของสังคม ลักษณะจำเพาะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะจำเพาะทางวัฒนธรรม สภาพแห่งความจำเป็นในยุคสมัยต่าง ๆ ของสังคม และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจหรือผลประโยชน์ต่าง ๆ ของสังคม^{๒๐}

สำหรับระบอบการปกครองที่ประเทศต่าง ๆ ในสังคมโลกปัจจุบันนิยมใช้ ได้แก่ ระบอบประชาธิปไตย คือระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน เป็นระบอบการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองอย่างแท้จริง ระบอบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ คือระบอบการปกครองที่รวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางของประเทศ คือคณะรัฐบาลและประมุขของประเทศ เป็นระบอบการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์เป็นประมุข จึงมีลักษณะเป็นสาธารณรัฐเสมอ ทรัพย์สินส่วนใหญ่รัฐบาลจะเป็นผู้รวบรวมไว้ และแจกจ่ายให้ประชาชนอย่างเท่าเทียมกันที่สุด เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและความไม่เท่าเทียม ระบอบราชาธิปไตยหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ ระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์ (สมเด็จพระราชาธิบดี,

^{๑๘}บรรจบ เนียมมณี, **การเมืองเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, ๒๕๒๑), หน้า ๓๒.

^{๑๙}दानุภา ไชยพรธรรม, **การเมืองการปกครอง (ฉบับชาวบ้าน)**, (กรุงเทพมหานคร: มายิกสำนักพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๒๐}เอส.เอส. อนาคามี, **พุทธรัฐ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สยามมิส พับลิชชิง เฮ้าส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๓.

สมเด็จพระราชินีนาถ, สมเด็จพระจักรพรรดิ, สมเด็จพระจักรพรรดินีนาถ, เจ้าฟ้าชาย มกุฎราชกุมาร, เจ้าฟ้าหญิงมกุฎราชกุมารี ฯลฯ) ทรงเป็นประมุขของรัฐ ส่วนระบอบการปกครองแบบเผด็จการ ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ให้ความสำคัญแก่อำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ หรือชนชั้นผู้นำการปกครองมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์และสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยผู้นำการปกครองอาจเป็นคนเดียวหรือกลุ่มคนก็ได้ แม้ว่าจะมีการใช้อำนาจในบางประเทศ แต่ในสังคมโลกปัจจุบันโดยส่วนใหญ่ไม่ให้การยอมรับ ดังนั้น ระบอบการปกครองต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา จึงสรุปได้ว่ามีระบอบการปกครอง ๒ รูปแบบ คือ ระบอบการปกครองแบบรวมอำนาจกับระบอบการปกครองแบบกระจายอำนาจ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะระบอบการปกครองจะมีหลายระบอบ แต่ในระบอบการปกครองทุกระบอบจะมีลักษณะสำคัญปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนตามที่ศาสตราจารย์สมพงษ์ เกษมนสินและศาสตราจารย์จรรยา สุภาพ ได้อธิบายไว้ว่ามี ๖ ประการด้วยกัน ได้แก่ มีจุดหมายปลายทาง มีองค์การ มีกระบวนการในการใช้อำนาจ มีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น มีอุดมการณ์ และมีรูปแบบแห่งโครงสร้าง ซึ่งแต่ละองค์ประกอบจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑ มีจุดหมายปลายทาง

ระบอบการปกครองต้องมีจุดหมายปลายทางหรือจุดมุ่งหมายในทางการเมืองการปกครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง^{๒๑} เช่น จุดหมายปลายทางของระบอบประชาธิปไตยในการปกครองก็คือเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ อันเกี่ยวกับประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม และจุดมุ่งหมายในแง่ของการดำเนินชีวิตนั้นก็คือการยอมรับสิทธิเสรีภาพ ความสำคัญและประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยมีเหตุผลเป็นเครื่องนำทาง เพื่อความผาสุกร่วมกัน^{๒๒} ต่างจากจุดหมายปลายทางของระบอบเผด็จการที่มุ่งประโยชน์เฉพาะตนหรือกลุ่ม บุคคลทุกคนและกิจกรรมของบุคคลไม่ว่าจะเป็นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม หรือการศึกษา จะต้องอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของรัฐ

^{๒๑} ศาสตราจารย์สมพงษ์ เกษมนสิน และ ศาสตราจารย์จรรยา สุภาพ, **ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๐), หน้า ๓๐.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓-๕๔.

ทั้งสิ้น ผู้ปกครองประเทศมีอำนาจอย่างสูงสุด สิทธิของบุคคลอาจถูกละเมิดได้เสมอ^{๒๓} กล่าวโดยสรุป จุดมุ่งหมายของระบอบการปกครองนั้น ๆ มุ่งไปที่ประโยชน์ส่วนตนหรือประโยชน์ส่วนรวม

๓.๒.๒ มีองค์กร

ระบอบการปกครองต้องมีองค์กรซึ่งมีหน้าที่และความรับผิดชอบ โดยเฉพาะในการใช้อำนาจทางการเมืองต่าง ๆ^{๒๔} องค์กรคือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเพื่อทำหน้าที่และมีความรับผิดชอบในการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทางของระบอบการปกครอง ยกตัวอย่างเช่น ในระบอบประชาธิปไตย อำนาจนิติบัญญัติคืออำนาจในการออกกฎหมายเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐสภา อำนาจบริหารคืออำนาจในการนำกฎหมายมาบังคับใช้เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐบาล และอำนาจตุลาการคืออำนาจในการพิจารณาตัดสินคดีตามกฎหมายก็เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของตุลาการหรือศาล ส่วนในระบบเผด็จการ องค์กรที่ทำหน้าที่และรับผิดชอบในการใช้อำนาจอาจจะเป็นบุคคลคนเดียวหรือคณะบุคคลก็ได้ จะเห็นได้ว่าแต่ละระบอบการปกครองจะมีองค์กรต่าง ๆ ในการใช้อำนาจที่สอดคล้องกับระบอบการปกครองนั้น ๆ ด้วย

๓.๒.๓ มีกระบวนการในการใช้อำนาจ

ระบอบการปกครองต้องมีกระบวนการในการใช้อำนาจตามขั้นตอนและวิธีการที่ได้กำหนดขึ้น^{๒๕} หากเป็นระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุด การใช้อำนาจของประชาชนนั้นมีทั้งการใช้อำนาจโดยตรงและการใช้อำนาจโดยอ้อมผ่านตัวแทนในองค์กรต่าง ๆ แต่กระบวนการในการใช้อำนาจขององค์กรต่าง ๆ นั้นจะต้องเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายที่ได้กำหนดไว้ เนื่องจากองค์กรต่าง ๆ มีกระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจโดยองค์กรต่าง ๆ ที่เป็นอิสระจากภาครัฐหรือไม่เป็นอิสระก็ตาม เพื่อถ่วงดุลการใช้อำนาจของกันและกัน (Checks and Balances) นอกจากนี้ประชาชนก็มีอำนาจตรวจสอบการใช้อำนาจขององค์กรต่าง ๆ ได้ด้วย เพราะฉะนั้น ในระบอบประชาธิปไตยจึงไม่มีองค์กรใดที่ไม่ถูกตรวจสอบ ส่วนระบบเผด็จการ

^{๒๓} ผศ.ดร.สุพจน์ บุญพิเศษ, **หลักรัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เวิลด์เทรดประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๑.

^{๒๔} ศาสตราจารย์สมพงษ์ เกษมสิน และ ศาสตราจารย์จรูญ สุภาพ, **ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ**, หน้า ๓๐.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

อำนาจหรือกระบวนการใช้อำนาจจะรวมอยู่ที่บุคคลคนเดียว หรือกลุ่มบุคคล หรือรัฐบาลเท่านั้น ไม่มีการตรวจสอบการใช้อำนาจและไม่มีการถ่วงดุลระหว่างองค์กรต่าง ๆ ภายในรัฐ

๓.๒.๔ มีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น

ระบอบการปกครองต้องมีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการจัดตั้งองค์กรหรือในการดำเนินการตามกระบวนการ หลักการนี้เป็นไปเพื่อกำหนดลักษณะในการใช้อำนาจให้เป็นไปในแนวใดแนวหนึ่ง เช่น ระบอบการปกครองบางระบอบใช้หลักการรวมอำนาจอย่างเต็มที่ บางระบอบใช้หลักกระจายอำนาจ บางประเทศใช้หลักการมอบอำนาจให้กับองค์กรหรือหน่วยอำนาจทางการเมืองใดเป็นพิเศษ เช่น ระบอบการปกครองแบบรัฐสภา ก็มีหลักการที่ให้อำนาจแก่หน่วยนิติบัญญัติให้ใช้อำนาจสูงสุดแต่หน่วยเดียว บางแห่งใช้หลักการแยกอำนาจออกเป็น ๓ ส่วน คือ ให้แต่ละองค์กรหรือแต่ละหน่วยอำนาจทางการเมือง เช่น หน่วยอำนาจนิติบัญญัติ หน่วยอำนาจบริหาร และหน่วยอำนาจตุลาการ มีอำนาจเป็นของตนเองโดยเฉพาะเท่าเทียมกัน ดังนั้น หน่วยอำนาจเหล่านี้ก็สามารถคานอำนาจกันได้^{๒๖} ดังนั้น หลักการจะเป็นตัวกำหนดอย่างกว้าง ๆ ว่าองค์กรในระบอบการปกครองต่าง ๆ ว่าควรจะเป็นอย่างไร มีขอบเขตในการใช้อำนาจเพียงใด

๓.๒.๕ มีอุดมการณ์

ระบอบการปกครองต้องมีอุดมการณ์ หมายถึงความเชื่อมั่นศรัทธาในคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง และอุดมการณ์นี้เปรียบเสมือน “พลัง” และ “แรงดลใจ” ที่ปรากฏอยู่ในระบอบการปกครองนั้น ๆ^{๒๗} เช่น อุดมการณ์คอมมิวนิสต์เชื่อมั่นว่า การเปลี่ยนแปลงจากระบอบนายทุนมาเป็นระบบคอมมิวนิสต์ จะต้องกระทำอย่างรีบด่วน เด็ดขาด สมบูรณ์ ด้วยการปฏิวัติโดยการใช้อำนาจ^{๒๘} อุดมการณ์ประชาธิปไตยเชื่อในความสามารถของมนุษย์ เชื่อในสิทธิเสรีภาพมนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกัน อำนาจการปกครองเป็นของประชาชน กลไกต่าง ๆ ของรัฐมีอยู่เพื่อรับใช้บุคคลในสังคม และรัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้คนในสังคมบรรลุถึงความสุขสมบูรณ์ และรัฐอยู่ได้ด้วยเป้าหมายที่จะคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สิน และการแสวงหาความสุข

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐-๓๑.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๒๘} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๔๐.

ดังนั้นประชาชนมีสิทธิที่จะทำการต่อต้านรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว หรือรัฐบาลที่ใช้อำนาจเป็นธรรม ไม่ใช่ธรรมเป็นอำนาจนั่นเอง^{๒๙} ด้วยเหตุนี้ การที่จะนำระบอบการปกครองรูปแบบใดมาใช้ในสังคมนั้น บุคคลที่นำมาใช้จะต้องมีความเชื่อมั่นศรัทธาในอุดมการณ์ของระบอบการปกครองแบบนั้น และบุคคลอื่น ๆ ในสังคมก็มีความเชื่อมั่นศรัทธาในอุดมการณ์ของระบอบการปกครองนั้นเช่นเดียวกับตนด้วย ความเชื่อมั่นศรัทธานั้นจึงจะก่อให้เกิดการยอมรับร่วมกันในสังคมโดยรวมอันจะส่งผลให้เกิดพลังในการสร้างสรรค์และช่วยกันผลักดันสังคมให้ไปทำตามครรลองของความเชื่อมั่นศรัทธานั้น จนบรรลุถึงจุดหมายปลายทางของระบอบการปกครองนั้น ๆ ได้ อีกทั้งความเชื่อมั่นศรัทธานั้นก็มีส่วนทำให้คนในสังคมมีความเป็นหนึ่งเดียวกันในการดำเนินชีวิตทั้งด้านความคิดและการประพฤติปฏิบัติภายใต้ระบอบการปกครองอันเดียวกัน หากเป็นเช่นดังที่กล่าวมา ระบอบการปกครองนั้น ๆ จะดำรงอยู่ได้นาน

๓.๒.๖ มีรูปแบบแห่งโครงสร้าง

ระบอบการปกครองต้องมีรูปแบบแห่งโครงสร้าง ซึ่งหมายถึงการกำหนดสถานภาพตำแหน่งที่ตั้งขององค์กรทางการเมืองต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรดังกล่าวในลักษณะหรือแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่เห็นเหมาะสม เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการ อุดมการณ์ และให้สามารถดำเนินการตามกระบวนการที่กำหนดขึ้นได้ เพื่อให้สามารถบรรลุถึงจุดหมายปลายทางที่ปรารถนา^{๓๐} เช่น โครงสร้างองค์กรทางการเมืองในบางประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยจะมีรัฐบาลในการบริหารประเทศที่มาจากกาที่ประชาชนใช้สิทธิเสรีภาพเลือกตั้งให้เข้าไปเป็นตัวแทน แต่มีการถ่วงดุลอำนาจการบริหารของรัฐบาลโดยฝ่ายนิติบัญญัติหรือรัฐสภาที่ประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) และสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) ที่มาจากการเลือกตั้งโดยประชาชนเช่นเดียวกันคอยทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลแทนประชาชน และฝ่ายตุลาการที่เป็นอิสระคอยทำหน้าที่ตัดสินคดีความหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเอกชนกับเอกชน หรือรัฐกับเอกชนอย่างยุติธรรมภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกัน ในระบอบประชาธิปไตยทั้งสามสถาบันจะคอยทำหน้าที่ถ่วงดุลกันและกัน เพื่อไม่ให้อำนาจใดอำนาจหนึ่งมีอำนาจมากเกินไป ซึ่งเป็นปัญหาความขัดแย้งในภายหลัง จะเห็นได้ว่าองค์กรทางการเมืองเหล่านี้จะต้องสอดคล้องกับหลักการและอุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากมีกฎหมายที่สอดคล้องกับระบอบ

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖-๖๒.

^{๓๐} ศาสตราจารย์สมพงษ์ เกษมสิน และ ศาสตราจารย์จรูญ สุภาพ, **ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ**, หน้า ๓๑.

การปกครองเป็นตัวกำหนดระเบียบการทำงานขององค์การต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาด้วย และกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตยก็คือรัฐธรรมนูญนั่นเอง

ลักษณะสำคัญของ “ระบอบการปกครอง” ทั้ง ๖ ประการ ได้แก่ การมีจุดหมายปลายทาง มีองค์กร มีกระบวนการในการใช้อำนาจ มีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น มีอุดมการณ์ และมีรูปแบบแห่งโครงสร้าง ทำให้เราเห็นได้ว่า “ระบอบการปกครอง” ในรัฐศาสตร์มิได้มีแต่เพียงเรื่องของหลักการหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครอง หรือเรื่องผู้ปกครองกับการบริหารการปกครองเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญอื่น ๆ อีกหลายประการดังที่กล่าวแล้วมา ประกอบเข้าด้วยกันจึงจะเป็น “ระบอบการปกครอง” รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งขึ้นมา เพื่อใช้ในการดำเนินการปกครองประเทศให้เกิดความสงบสุขเป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะฉะนั้น ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงไม่ได้มีรูปแบบการปกครองเหมือนกันทั้งหมด แม้ว่าระบอบการปกครองในหลาย ๆ ประเทศโดยชื่ออาจจะปกครองด้วยระบอบการปกครองอย่างเดียวกัน แต่เมื่อมองไปที่รายละเอียดต่าง ๆ แล้ว ในแต่ละประเทศต่างก็มีความแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยอีกหลายประการภายในประเทศนั้น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเหมาะสมที่จะใช้ระบอบการปกครองรูปแบบใดที่จะก่อให้เกิดผลดีกับประเทศของตนมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ ระบอบการปกครองต่าง ๆ เมื่อนำมาใช้ในแต่ละประเทศจึงถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ เพื่อความเหมาะสมกับประเทศนั้น ๆ อยู่เสมอ ๆ แต่ว่าเนื้อหาสาระส่วนใหญ่โดยเฉพาะในด้านอุดมการณ์ของระบอบการปกครองของแต่ละระบอบนั้นไม่มีความแตกต่างกัน ซึ่งแต่ละประเทศสามารถดำรงรักษาอุดมการณ์ของระบอบการปกครองนั้น ๆ ไว้ได้ ซึ่งเห็นได้จากโครงสร้างทางการเมืองการปกครองและกฎหมายต่าง ๆ มีรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศเป็นต้น

๓.๓ สรุป

จากการศึกษาความหมายและลักษณะสำคัญของ “ระบอบการปกครอง” ในรัฐศาสตร์สรุปได้ดังนี้

ความหมายของคำว่า “ระบอบการปกครอง” ในทางรัฐศาสตร์สรุปได้ว่า ระบอบการปกครอง หมายถึง รูปแบบหรือแบบอย่างของการปกครองประเทศที่มีรูปแบบ วิธีการ และเนื้อหาสาระแตกต่างกันไป ซึ่งในแต่ละประเทศจะเลือกนำไปใช้ตามความเหมาะสมกับประเทศนั้น ๆ และระบอบการปกครองถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมมนุษย์ทุก ๆ สังคม เนื่องจากมีทั้งกติกาที่กำหนดโครงสร้างการใช้อำนาจทางการเมืองและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองการ

ปกครอง เพื่อควบคุมประเทศหรือสังคมนั้น ๆ ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และระบอบการปกครองมีลักษณะที่สำคัญ ๖ ประการด้วยกัน ได้แก่ มีจุดหมายปลายทาง มีองค์กร มีกระบวนการในการใช้อำนาจ มีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น มีอุดมการณ์ และมีรูปแบบแห่งโครงสร้าง ดังนั้น “ระบอบการปกครอง” ในรัฐศาสตร์จึงมิได้มีแต่เพียงเรื่องของหลักการหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครอง หรือเรื่องผู้ปกครองกับการบริหารการปกครองเท่านั้น

จากการศึกษาความหมายและลักษณะสำคัญของระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์ดังกล่าว ผู้วิจัยต้องการแสดงให้เห็นว่า ความเป็นระบอบการปกครองนั้น เป็นเรื่องของแบบแผนความสัมพันธ์ของบุคคลที่เป็นสมาชิกภายในสังคมนั้น ๆ ที่จะตกลงกันเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครองรูปแบบใดก็ตามที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น ความสงบสุข ความเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่การที่จะก่อให้เกิดความเป็นระบอบการปกครองที่สมาชิกของสังคมเห็นพ้องต้องกันได้นั้น จำเป็นจะต้องอธิบายให้เห็นลักษณะสำคัญต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดความเป็นระบอบการปกครองที่ชัดเจนมากขึ้น เพื่อให้เกิดการยอมรับร่วมกันและเพื่อให้ระบอบการปกครองนั้น ๆ สามารถดำรงอยู่ได้นาน ได้แก่ การมีจุดหมายปลายทาง มีองค์กร มีกระบวนการในการใช้อำนาจ มีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น มีอุดมการณ์ และมีรูปแบบแห่งโครงสร้าง ซึ่งคอยควบคุมหรือจำกัดพฤติกรรมของสมาชิกภายในสังคมให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายทางการเมืองการปกครองอย่างเดียวกันนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจากความหมายของคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทำให้เราได้ทราบในระดับหนึ่งแล้วว่า พระพุทธศาสนาไม่มีคำสอนเกี่ยวกับระบอบการปกครองที่มีชื่อว่า “ธรรมาธิปไตย” มีแต่หลักการตัดสินใจที่ถูกต้องดีงามเพื่อพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นและคุณสมบัติที่ดีที่ผู้ปกครองพึงยึดถือประพฤติปฏิบัติเท่านั้น แต่เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากในสังคมไทย มีนักคิดหรือนักวิชาการได้ตีความอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” แตกต่างกันไปว่า ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองบ้าง ธรรมาธิปไตยเป็นหลักการบ้าง หรือธรรมาธิปไตยเป็นได้ทั้งระบอบการปกครองและเป็นหลักการก็มี เพราะฉะนั้น จากการศึกษาคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎกและอรรถกถา และจากการศึกษาทำความเข้าใจในความหมายและลักษณะสำคัญของคำว่า “ระบอบการปกครอง” ในรัฐศาสตร์ จึงทำให้เรามีเกณฑ์สำหรับใช้เป็นเครื่องพิจารณาตัดสินได้ว่า “ธรรมาธิปไตย” สามารถเป็นระบอบการปกครองอย่างไรในรัฐศาสตร์ได้หรือไม่ หรือเป็นได้เพียงหลักการตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทที่ ๔ ในหัวข้อ “การตีความธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนา” ต่อไป

บทที่ ๔

การตีความธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

แม้ว่าการศึกษา “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาจะเป็นประเด็นหลักในงานวิจัยฉบับนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองหรือหลักการ แต่เนื่องจาก “ธรรมาธิปไตย” ก็เป็นหลักธรรมประการหนึ่งใน “อธิปไตย ๓ ประการ” ได้แก่ อุตตธาธิปไตย (ความมีตนเป็นใหญ่) โลกาธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่) และธรรมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) ซึ่งปรากฏว่า มีนักคิดหรือนักวิชาการทั้งด้านพระพุทธศาสนาและด้านอื่น ๆ นำไปตีความและอธิบายให้เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครองไว้หลากหลายแง่มุม ด้วยเหตุนี้ ในเบื้องต้นก่อนที่จะกล่าวถึงประเด็น “การตีความธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนา” ของนักคิดหรือนักวิชาการต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงต้องกล่าวถึงประเด็นการตีความอธิปไตยทั้ง ๓ ประการในพระพุทธศาสนา ก่อน

๔.๑ การตีความอธิปไตยในพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมา เราทราบกันดีแล้วว่า “อธิปไตย” ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มี ๓ ประการด้วยกัน ได้แก่ อุตตธาธิปไตย (ความมีตนเป็นใหญ่) โลกาธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่) และธรรมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) และอธิปไตยทั้ง ๓ ประการนี้มีนักคิดหรือนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและด้านอื่น ๆ ตีความและอธิบายให้เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครองไว้หลากหลายแง่มุม ซึ่งผู้วิจัยสรุปออกมาเป็น ๓ ประเด็น ได้แก่ อธิปไตยกับระบอบการปกครอง อธิปไตยกับอำนาจทางการเมืองการปกครอง และอธิปไตยกับการจัดระดับคุณค่าของระบอบการปกครองต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑ อธิปไตยกับระบอบการปกครองต่าง ๆ

อธิปไตยในพระพุทธศาสนามีนักคิดหรือนักวิชาการบางส่วนตีความและอธิบายให้เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครอง โดยการนำอธิปไตยทั้ง ๓ ประการไปเปรียบเทียบกับระบอบการปกครองรูปแบบต่าง ๆ ในปัจจุบันว่า อุตตธาธิปไตยเทียบได้กับระบอบการปกครองโดยคนคนเดียวหรือโดยกลุ่มบุคคลเล็ก ๆ เพียงกลุ่มเดียว เช่น ระบอบเผด็จการ หรือระบอบเอกราธิปไตย เพราะยึดเอาความคิดเห็นหรือประโยชน์ของคนคนเดียวเป็นใหญ่ โลกาธิปไตยเทียบ

ได้กับระบอบการปกครองโดยบุคคลที่ได้รับความเห็นชอบจากประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม เช่น ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่นิยมกันโดยทั่วไปในสังคมโลก เพราะเอาความคิดเห็นหรือประโยชน์ของสังคมส่วนรวมเป็นใหญ่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครอง และธรรมาธิปไตยนั้นไม่มีระบอบการปกครองรูปแบบใดที่พอจะเทียบเคียงได้ เพราะยึดเอาความถูกต้องชอบธรรมเป็นใหญ่^๑ เพราะฉะนั้น ด้วยการตีความและอธิบายลักษณะดังกล่าว จึงทำให้อธิปไตยทั้ง ๓ ประการในพระพุทธศาสนาถูกเข้าใจไปว่าเป็นระบอบการปกครองที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แน่นอน

๔.๑.๒ อธิปไตยกับอำนาจทางการเมืองการปกครอง

คำว่า “อธิปไตย” ในภาษาไทยเป็นคำที่มาจากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา และถูกนำไปใช้เป็นคำแปลของคำว่า “Sovereignty” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นคำที่ใช้กันอยู่ในทางรัฐศาสตร์ เพราะฉะนั้นคำว่า “อธิปไตย” ในทางรัฐศาสตร์จึงหมายถึง อำนาจของรัฐหรืออำนาจของบุคคลที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครอง^๒ ทำให้นักคิดหรือนักวิชาการบางส่วนตีความและอธิบายอธิปไตยทั้ง ๓ ประการในพระพุทธศาสนา โดยการโยงให้เกี่ยวข้องกับเรื่องการใช้อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจทางการเมืองการปกครองว่า อัตตาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่บุคคลคนเดียวหรือบุคคลเพียงกลุ่มเดียวเป็นผู้ใช้อำนาจในทางการเมืองการปกครอง หรืออัตตาธิปไตยคืออำนาจที่กระจัดกระจายอยู่ในแต่ละปัจเจกบุคคล โลกาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่บุคคลที่มีเสียงส่วนใหญ่หรือประชาชนจำนวนมากเป็นผู้ใช้อำนาจในทางการเมืองการปกครอง หรือโลกาธิปไตยคือการที่ประชาชนยินยอมร่วมกันให้องค์กรใดองค์หนึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจในนามของประชาชน และธรรมาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่ใช้อำนาจเช่นกัน แต่

^๑ดูรายละเอียดใน จำนงค์ ทองประเสริฐ, **พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดันอ้อ แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๔-๑๖๒. และ รศ.ดร.โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, “หน่วยที่ ๑๐ การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางอื่นๆ”, ใน **หลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ ๘-๑๕**, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๓๘๔. และ ผศ.มานพ นักรเรียน, **รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ตอนที่ ๒ (ระบบการปกครอง)**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=419> [๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๔]

^๒ดูรายละเอียดใน เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, **หลักรัฐศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๒๙-๑๗๑. และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๓๖-๔๙.

เป็นการใช้อำนาจโดยธรรมคือยึดถือธรรม ความดีงาม ความถูกต้อง และหลักเหตุผลเป็นหลัก เพื่อความสงบสุขของสมาชิกในสังคม ไม่ใช่อำนาจตามความคิดหรืออารมณ์ของตนเองและไม่ใช้อำนาจเพราะกระแสสังคมส่วนใหญ่หรือเสียงส่วนใหญ่” เพราะฉะนั้น “อธิปไตย” ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงถูกเข้าใจไปว่าเป็นเรื่องของกาใช้อำนาจ เนื่องจากลักษณะของการตีความและการอธิบายดังกล่าว

๔.๑.๓ อธิปไตยกับการจัดระดับคุณค่าของระบอบการปกครองต่าง ๆ

นักคิดหรือนักวิชาการบางส่วนมีการตีความและการอธิบายโดยการจัดระดับคุณค่าของระบอบการปกครองตามอธิปไตยทั้ง ๓ ประการออกเป็นระดับชั้น ทำให้อธิปไตยทั้ง ๓ ประการนั้นมีระดับดีมากขึ้นต่างกันว่า ระบอบการปกครองแบบอัตตาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ดีน้อยที่สุด อันเนื่องมาจากอิทธิพลสังคมโลกในปัจจุบันที่ไม่นิยมการปกครองด้วยระบอบเผด็จการ เพราะวาระบอบเผด็จการมีบุคคลคนเดียวหรือบุคคลกลุ่มเดียวที่ใช้อำนาจได้เท่านั้น ระบอบการปกครองแบบโลกาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่อยู่ในระดับชั้นดีปานกลาง ก็เนื่องมาจากอิทธิพลสังคมโลกในปัจจุบันนิยมการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย แม้ว่าประชาชนจะเป็นใหญ่และเป็นเจ้าของอำนาจที่แท้จริงในระบอบประชาธิปไตย แต่ระบอบประชาธิปไตยก็ยังถูกมองว่ามีข้อบกพร่องอยู่ และระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่อยู่ในระดับชั้นที่ดีที่สุด ซึ่งไม่มีระบอบการปกครองรูปแบบใดพอที่จะเทียบเคียงได้^๕

^๕ดูรายละเอียดใน พระมหาอุทัย ญาณธโร, **พุทธวิถีแห่งสังคม: ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: Buddha's Path Follower, ๒๕๓๘), หน้า ๘๕-๑๒๕. ผศ.ดร.เหม ทอชชัย, **นำโดยธรรม**, (นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๔๘), หน้า ๙๐-๙๓. วิรัช ธีรพันธุ์เมธี, **พุทธปรัชญาการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔-๒๕. พิฑูร มลิวัลย์, **หลักธรรมสำหรับการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕-๓๒. สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง, **อุดมการณ์ทางสังคมในพุทธศาสนาตามแนวความคิดของสำนักสันตติโศก**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟาอภัย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๘๖-๙๐. และ ทินพันธุ์ นาคะตะ, **การเมืองการบริหารไทย: ภาวะของชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๐๐-๓๐๑.

^๕ดูรายละเอียดใน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ และ อาจารย์ภูมินทร์ บุตรอินทร์, **ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๒-๒๑๒ และ ๒๔๘-๓๑๙. และ หลวงตา แพร่เชื้อไม้ (นามแฝง), “ประชาธิปไตยกับพระพุทธศาสนา”, ใน **ธรรมเทศนาภัณฑการเมือง**, ไพโรจน์ อยุ่มนต์เขียน รวบรวม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕-๕๕.

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงสรุปการตีความและการอธิบายของนักคิดหรือนักวิชาการในพระพุทธศาสนาและด้านอื่น ๆ ในการตีความและการอธิบายอธิปไตยทั้ง ๓ ประการในพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ อุตตธาธิปไตย (ความมีตนเป็นใหญ่) โลกาธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่) และธรรมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) ให้เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครองในด้านต่าง ๆ ไว้ในตารางข้างล่าง ดังต่อไปนี้

สรุปการตีความอธิปไตยในพระพุทธศาสนาให้เกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเมืองการปกครอง			
อธิปไตย ๓ ประการ	ระบอบการปกครอง	การใช้อำนาจ	ระดับคุณค่า
อุตตธาธิปไตย	ระบอบเผด็จการ	บุคคลคนเดียวหรือบุคคล กลุ่มเดียว	ดีน้อยที่สุด
โลกาธิปไตย	ระบอบประชาธิปไตย	ประชาชนหรือคนส่วนใหญ่	ดีปานกลาง
ธรรมาธิปไตย	ไม่มีระบอบใดเทียบเคียงได้	ยึดถือธรรมเป็นหลัก	ดีที่สุด

๔.๒ การตีความธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาของนักคิดนักวิชาการ

จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ พบว่า การตีความอธิบายคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ของนักคิดหรือนักวิชาการหลายท่านมีการโยงให้เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครอง แต่มีการตีความอธิบายแตกต่างกันออกไป ยกตัวอย่าง “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักการสำคัญที่พระพุทธศาสนา นำเสนอออกมา เพื่อให้บุคคลนำไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินภารกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปกครองหรือการบริหารประเทศก็ตาม หรือ “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการปกครองประเทศรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกันกับระบอบประชาธิปไตยหรือระบอบอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีการตีความอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ให้เป็นระบอบการปกครองที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าดีกว่าระบอบประชาธิปไตยที่นิยมใช้กันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกอีกด้วย ดังนั้น ในหมู่นักคิดหรือนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ด้านรัฐศาสตร์ หรือด้านอื่น ๆ จึงมีแนวทางการตีความอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาออกเป็น ๓ กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นเพียงหลักการ และกลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นทั้งระบอบการปกครองและหลักการ ดังนี้

๔.๒.๑ กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง

นักคิดหรือนักวิชาการกลุ่มแรก แม้จะพยายามตีความและอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ออกมาในเชิงหลักการอยู่บ้าง แต่กลับมีการตีความและอธิบายว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการ

ปกครองที่ดีกว่าระบอบอื่น ๆ และเป็นระบอบการปกครองของพระพุทธเจ้าหรือการปกครองเชิงพุทธอย่างชัดเจนมากกว่า สำหรับตัวแทนนักคิดหรือนักวิชาการในกลุ่มนี้ เช่น พระเทพดิลกหรือ สมณศักดิ์ปัจจุบันคือพระธรรมเมธาภรณ์ (ระแบบ วิฑูรยาภรณ์) พระภิกษุนักคิดนักวิชาการที่สำคัญท่านหนึ่งของคณะสงฆ์ไทย ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญ” ของท่านได้อธิบายไว้ทำนองว่า อธิปไตยทั้ง ๓ ประการสามารถเริ่มจากจุดใดก็ได้ เพราะแต่ละข้อควบคุมด้วยกุศลธรรม และธรรมาธิปไตยนี้เป็นระบอบการปกครองประเภทหนึ่งและเป็นระบอบที่ไม่มีปัญหา หากผู้บริหารเข้าใจสาระัตถะของระบอบได้ดีไว้ดังนี้

ระบอบการปกครอง จากอดีตกาลนานไกลมาแล้ว การปกครองจะแบ่งออกเป็นหลักใหญ่ ๆ ๓ ประเภทหลักที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า อธิปไตย แปลว่า ความเป็นใหญ่ เป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ที่เมื่อก้าวโดยเนื้อหาสาระแล้ว เป็นหลักการในการทำความดีจากการพัฒนาตนเองจนถึงชาติบ้านเมือง ปรกาศแห่งความคิดจะเริ่มจากจุดใดก็ได้ เพราะแต่ละข้อล้วนมีการกำกับควบคุมด้วยกุศลธรรมทุกข้อ อธิปไตย ๓ ประการคือ

(๑) อธิปไตย มีดินเป็นใหญ่ หากถึงขั้นระดับการบริหารบ้านเมือง เป็นการใช้อำนาจรวมศูนย์ที่คน ๆ เดียวคือราชา ประมุข หัวหน้า ตามสมควรแก่กรณี ท่านผู้บริหารปรารถถึงสถานะ อำนาจหน้าที่ภารกิจที่ตนจะต้องกระทำมีสติเป็นหลักในการกำกับควบคุมความคิดเจตนารมณ์ สามารถบริหารประเทศชาติให้บริสุทธิ์ยุติธรรมได้ และอาจจะบริหารได้ดีกว่าบางระบอบที่ขาดธรรมะก็ได้

(๒) โลกาธิปไตย มีโลกเป็นใหญ่ ให้ความสำคัญตามกระแสความคิด ความพอใจของชาวโลก ค่านิยมของชาวโลกหากเรียกปัจจุบันคือ ประชาธิปไตย แต่คนที่ป็นผู้นำและใช้อำนาจในฐานะนั้น ๆ จะต้องมีปัญญาความรอบรู้ตนเอง สังคม ปัญหา สาเหตุของปัญหา การไม่มีปัญหา และหลักการวิธีการในการแก้ปัญหา ที่สามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนภายในชาติได้

(๓) ธรรมาธิปไตย การถือธรรมเป็นใหญ่ ให้ความสำคัญแก่ธรรม หากเป็นการบริหาร ก็เป็นการบริหารโดยการใช้ธรรมเป็นมาตรฐาน ความถูกต้องความผิดของใครอะไรก็ตาม นำเอาธรรมมาเป็นมาตรฐานต้องยุติด้วยธรรม เป็นธรรม เทียงธรรม ผู้ปกครอง ผู้บริหารจะต้องทรงธรรม มีธรรม ตัวอย่างคือการบริหารแบบราชาธิปไตย แต่พระราชทานทรงทศพิธราชธรรมจักรวรรดิวัตร ราชสังคหะ แสดงว่าฐานความคิดในการบริหารประเทศชาติประชาชนของ

พระองค์ ทรงใช้สติปัญญา และธรรมะเป็นมาตรวัด ระบอบการบริหารประเทศตามหลัก อธิปไตยทั้ง ๓ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ไม่มีปัญหาทุกระบบ หากผู้บริหารเข้าใจใน สาระตถะของระบอบนั้น ๆ ได้ดี การบริหารที่ยุติธรรม เทียงธรรม เป็นธรรมก็จะเกิดผลตามที่ ต้องการ^๕

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการที่พระธรรมเมธาภรณ์ (ระแบบ จีตญาโณ) ตีความอธิบายว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง เนื่องจากการตีความและอธิบาย ความหมายของคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ในเชิงประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้โยงใยกับ ผู้ปกครองหรือผู้บริหารประเทศที่นำหลักธรรมไปใช้ในการบริหารปกครองประเทศโดยธรรม แต่การ กล่าวอ้างว่าเป็นระบอบการบริหารประเทศตามหลักอธิปไตยทั้ง ๓ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ดังกล่าว มีความขัดแย้งกับหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาตั้งที่ผู้วิจัยได้นำเสนอ มาแล้วในบทที่ ๒ นอกจากนี้ ยังไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ ที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงคิดระบอบการ ปกครองขึ้นมาใหม่ที่เรียกว่า “ระบอบธรรมาธิปไตย”

สำหรับสาเหตุที่มีการตีความและอธิบายกันว่าอธิปไตยทั้ง ๓ ประการใน พระพุทธศาสนาเป็นระบอบการปกครองนั้น เนื่องจากคำว่า “อธิปไตย” ซึ่งแปลว่า “ความเป็นใหญ่ หรือภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่”^๖ ในพระพุทธศาสนาถูกนำไปใช้ในทางการเมืองการปกครองนั่นเอง โดยนำไปใช้ร่วมกับคำศัพท์อื่น ๆ เพื่อใช้เรียกลักษณะของระบอบการปกครองรูปแบบใดรูปแบบ หนึ่ง^๗ ซึ่งแต่ละระบอบจะให้ความสำคัญกับเรื่องของอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจในการปกครองว่า ควรอยู่ที่ใคร^๘ เช่น ระบอบการปกครองโดยคนคนเดียวมีอำนาจหรือเป็นใหญ่ เรียกว่า “เอกาธิปไตย” (เอก+อธิปไตย), ระบอบการปกครองที่มีพระราชามีอำนาจหรือเป็นใหญ่ เรียกว่า “ราชาธิปไตย” (ราช+อธิปไตย), ระบอบการปกครองที่คณะบุคคลจำนวนน้อยของสังคมมักได้แก่

^๕พระเทพดิลก (ระแบบ จีตญาโณ), **พระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญ**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๗-๕๙.

^๖พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๗.

^๗นิธิ เสียวศรีวงศ์, “ธรรมาธิปไตย”, **มติชนสุดสัปดาห์**, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑๕๕๘ (๒๕ มิถุนายน ๒๕๕๓): ๒๐.

^๘ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙.

กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มทหาร หรือกลุ่มปฏิวัติมีอำนาจหรือเป็นใหญ่ เรียกว่า “คณาธิปไตย” (คณ+ ธิปไตย), ระบอบการปกครองที่มีอภิชนมีอำนาจหรือเป็นใหญ่ เรียกว่า “อภิชนาธิปไตย” (อภิ+ ชน+ ธิปไตย), และ การปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ หรือถือมติปวงชนเป็นใหญ่ หรือ การถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ เรียกว่า “ประชาธิปไตย” (ประชา+ ธิปไตย)

จากคำเรียกระบอบการปกครองต่าง ๆ เราจะเห็นได้ว่า ในทางการเมืองการปกครอง นั้น ธิปไตยเป็นเรื่องของอำนาจทางการเมืองการปกครองทั้งสิ้น เนื่องจากคำว่า “ธิปไตย” (sovereignty) ในทางรัฐศาสตร์นั้นก็คืออำนาจประการหนึ่งในทางการเมืองการปกครอง (political power)^๙ เช่น อำนาจในการออกกฎหมาย อำนาจในการบริหารบ้านเมืองให้เป็นไปตามบทบัญญัติกฎหมาย หรืออำนาจในการตัดสินคดีความด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม แต่ว่าด้วยเหตุที่ใช้คำว่า “ธิปไตย” เหมือน ๆ กัน เมื่อชาวพุทธบางกลุ่มนำระบอบการปกครองต่าง ๆ ในทางรัฐศาสตร์ ย้อนกลับมาเทียบเคียงกับ “ธิปไตย ๓ ประการ” ในพระพุทธศาสนา จึงตีความและอธิบายกันว่า อตตธาธิปไตย (ความมีตนเป็นใหญ่) นั้น ได้แก่ การปกครองในระบอบเผด็จการ หรือการปกครองที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนหรือบุคคลคนเดียวเป็นใหญ่ใช้อำนาจเพียงคนเดียว, โลกาธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่) ได้แก่ การปกครองระบอบประชาธิปไตย หรือการปกครองที่เห็นแก่ประโยชน์ของพรรคพวกของตนเป็นใหญ่ หรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจ ซึ่งในพระพุทธศาสนาไม่ยกย่องทั้ง ๒ ระบอบนี้ แต่ยกย่องธรรมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) ซึ่งในปัจจุบันไม่มีระบอบการปกครองแบบใดที่พอจะเทียบเคียงได้ และยังทำให้ชาวพุทธบางส่วนเข้าใจไปว่า ธิปไตยทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นระบอบการปกครองที่พระพุทธศาสนาได้แสดงไว้เช่นเดียวกันกับระบอบการปกครองต่าง ๆ ดังเช่น ส. ศิวรักษ์ หรือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ นักคิดนักเคลื่อนไหวทางสังคมกล่าวไว้ว่า

แม้คำว่าประชาธิปไตย จะเป็นคำใหม่ในภาษาไทย แต่ในพระบาลีมีคำว่าโลกาธิปไตย ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน ในพระพุทธศาสนาไม่ยกย่องการปกครองที่ถือคน ๆ เดียวว่าเป็นใหญ่ คำว่าอตตธาธิปไตยหรือเอกราธิปไตยก็มีในมคธภาษา และก็ไม่ได้รับการสรรเสริญ เว้นไว้แต่ทั้ง ๒ ระบอบนี้จักมีธรรมหรือความถูกต้องตั้งงามเป็นตัวกำหนด ดังพระพุทธศาสนายกย่องระบอบการปกครองที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย^{๑๐}

^๙รองศาสตราจารย์ ดร.เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, **หลักรัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บพิการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^{๑๐}ส. ศิวรักษ์, **ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรสาส์น, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔.

จากการตีความและอธิบายในเชิงประยุกต์คำว่า “อธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาที่นำมาใช้ในบริบททางการเมืองการปกครอง และจากการเทียบเคียงอธิปไตยทั้ง ๓ ประการกับชื่อเรียกระบอบการปกครองต่าง ๆ ในทางการเมืองการปกครองด้วยนั่นเอง แม้ว่าร่องศาสตราจารย์ ดร.โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ จะเป็นนักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ แต่ก็มีทัศนะว่าอธิปไตยทั้ง ๓ ประการในพระพุทธศาสนาเป็นระบอบการปกครองเช่นเดียวกันกับระบอบการปกครองในทางรัฐศาสตร์ และเมื่อเปรียบเทียบกับระบอบการปกครองต่าง ๆ ในทางรัฐศาสตร์แล้ว อธิปไตยทั้ง ๓ ประการมีความลึกซึ้งเหนือกว่าระบอบการปกครองในทางรัฐศาสตร์ด้วย เนื่องจากระบอบการปกครองในทางรัฐศาสตร์ที่แบ่งเป็นระบอบการปกครองโดยบุคคลคนเดียว ระบอบการปกครองโดยคณะบุคคล และระบอบการปกครองโดยประชาชนจำนวนมากนั้น กล่าวโดยสรุปก็มีเพียง ๒ รูปแบบ คือ การปกครองที่มุ่งประโยชน์ส่วนรวมและการปกครองที่มุ่งประโยชน์ส่วนตัว แต่พระพุทธศาสนามีระบอบการปกครองที่มุ่งความถูกต้องของธรรมด้วย ดังมีการอธิบายความหมายของอธิปไตยทั้ง ๓ ประการไว้ว่า

ตามแนวของพุทธปรัชญานั้นได้มีการแบ่งรูปแบบการปกครองได้ลึกซึ้งกว่านี้ขึ้นไปอีก โดยที่รูปแบบการปกครองตามแนวพุทธนั้นแบ่งเป็น

๑. อัตตาริปไตย คือ ระบอบการปกครองที่ยึดเอาความคิดเห็นหรือประโยชน์ของตน (ผู้ปกครอง) เป็นใหญ่

๒. โลกาธิปไตย คือ ระบอบการปกครองที่เอาความคิดเห็นหรือประโยชน์ของสังคมส่วนรวมเป็นหลักใหญ่ในการกระทำเรื่องต่าง ๆ

๓. ธรรมาธิปไตย คือ ระบอบการปกครองที่ยึดถือเอาความถูกต้องตามธรรม (ชาติ) เป็นหลัก หรืออาจจะเรียกว่าเป็นการปกครองกันตามหลักการ (ที่ถูกต้อง) ก็ได้

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการปกครองตามแนวพุทธนั้นก้าวไปถึงขั้นการให้ยึดถือธรรมหรือยึดถือหลักการเป็นหลักใหญ่^{๑๑}

ส่วน ไชย ณ พล นักคิดนักเขียนที่มีผลงานมากมายในสังคมไทยก็มองว่า “ธรรมาธิปไตย” นี้ก็เป็นระบอบการปกครองเช่นเดียวกัน ซึ่งเห็นได้จากกรที่ ไชย ณ พล กล่าวถึง

^{๑๑}รศ.ดร.โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, “หน่วยที่ ๑๐ การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางอื่นๆ”, ใน **หลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ ๘-๑๕**, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๓๘๔.

ธรรมาธิปไตยว่าเป็นระบอบการปกครองไว้ในหนังสือ “การปกครองของพระพุทธเจ้า ระบอบธรรมาธิปไตย” ว่า “กลุ่มธรรมาธิปไตย คือการปกครองโดยให้ความเป็นธรรม ความชอบธรรมเป็นใหญ่ การปกครองแบบนี้คือ ระบอบธรรมาธิปไตยที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการปกครองคณะสงฆ์เป็นการปกครองสายกลางที่ปลอดภัยที่สุดและมีผลเสียน้อยที่สุด”^{๑๒} และ “ธรรมาธิปไตย คือระบอบการปกครองคนหรือปกครองหมู่คณะโดยถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ถือตนเป็นใหญ่ ไม่ถือโลกเป็นใหญ่”^{๑๓}

เราจะเห็นได้ว่ากลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองนี้ ส่วนหนึ่งได้มองไปที่การปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าว่าเป็นแบบอย่างของการปกครองรูปแบบหนึ่งที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุด เนื่องจากเป็นระบอบธรรมาธิปไตย แต่จริง ๆ แล้ว การปกครองคณะสงฆ์ไม่ได้เป็นระบอบธรรมาธิปไตย เป็นแต่เพียงแบบแผนที่เป็นระบบที่พระพุทธองค์ทรงจัดวางไว้หรือบัญญัติไว้เพื่อให้คณะสงฆ์ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องเท่านั้น^{๑๔} นอกจากนี้ การปกครองสงฆ์ของพระพุทธเจ้าหากเปรียบเทียบกับระบอบการปกครองในปัจจุบันอาจจะมีปัญหาเกิดขึ้น เพราะสามารถมองได้ว่าเป็นระบอบเผด็จการหรือระบอบเอกราธิปไตย (Autocracy) เนื่องจากเป็นระบอบการปกครองที่อำนาจอยู่ที่บุคคลคนเดียวหรือบุคคลคนเดียวเป็นผู้ใช้อำนาจ และสังคมส่วนใหญ่ในโลกปัจจุบันไม่ให้การยอมรับระบอบเผด็จการหรือระบอบเอกราธิปไตยด้วย แม้ว่าจะทรงมีธรรมเป็นใหญ่หรือเป็นเผด็จการโดยธรรมก็ตาม ซึ่งจะทำให้กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองรู้สึกลำบากใจได้ เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจต่าง ๆ ทางการบริหารและการปกครองในช่วงระยะเวลาต้นพุทธกาล แม้ว่าภายหลังพระพุทธเจ้าจะทรงมอบอำนาจการบริหารการปกครองต่าง ๆ แก่สงฆ์แล้วก็ตาม

นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ากรณีตัวอย่างที่มีอิทธิพลทำให้เกิดการตีความและอธิบายว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองก็คือ กรณีตัวอย่างในประวัติศาสตร์ทางการเมืองการปกครองในอินเดียที่นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาบางท่านยกขึ้นมากล่าวอ้างว่า

^{๑๒}ไชย ณ พล, การปกครองของพระพุทธเจ้า ระบอบธรรมาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

^{๑๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

พระมหากษัตริย์บางพระองค์ทรงใช้ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองก็คือ กรณีพระเจ้าอโศกมหาราชที่หันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้วได้นำเอาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาเป็นนโยบายในการปกครองบ้านเมืองของพระองค์ เนื่องจากพระองค์ทรงเห็นว่าอำนาจโดยธรรมจะทำให้พระองค์ได้รับชัยชนะที่แท้จริงและยั่งยืนคงทนตลอดไป ซึ่งแตกต่างจากชัยชนะชั่วคราวที่ได้มาด้วยเดชานุภาพหรือการทำศึกสงครามที่ทำร้ายฆ่าฟันศัตรูหรือผู้คน ซึ่งจะดำรงอยู่ได้เพียงชั่วอายุของบุคคลคนนั้นเท่านั้น^๕

อย่างไรก็ตาม กรณีตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชที่นำมากล่าวอ้างกันนี้ หากเทียบเคียงกับระบอบการปกครองในรัฐศาสตร์ก็จะมีปัญหาเช่นเดียวกันกับกรณีพระพุทธเจ้าปกครองคณะสงฆ์ เนื่องจากการปกครองของพระเจ้าอโศกในทางรัฐศาสตร์จัดเป็นระบอบการปกครองที่เรียกว่า “ราชาธิปไตย” หรือ “เอกราธิปไตย” หรือ “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” เนื่องจากพระเจ้าอโศกทรงเป็นพระราชามีพระราชอำนาจและสิทธิขาดแต่เพียงพระองค์เดียวในการปกครองบ้านเมือง เพียงแต่ภายหลังทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้วทรงปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาโดยให้ความสำคัญแก่ธรรม ทรงยึดเอาธรรมเป็นใหญ่เป็นหลักการหรือแนวทางการตัดสินใจในการดำเนินนโยบายของรัฐมากกว่ายึดเอาอำนาจหรือเดชานุภาพทางอาวุธหรือสงครามเป็นใหญ่ จนมีผลต่อการปกครองบ้านเมืองของพระองค์ที่มีความร่มเย็นเป็นสุข และพระบารมีของพระองค์ก็แผ่ไพศาลออกไปทั้งในและนอกพระราชอาณาจักรของพระองค์ จนได้รับการยกย่องให้ทรงเป็น “พระธรรมราชา” คือพระราชผู้ทรงธรรม ซึ่งเป็นแบบอย่างของพระมหากษัตริย์หรือพระราชในอุดมคติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์หรือพระราชที่เป็นพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้รูปแบบการปกครองของพระองค์ยังอาจมองได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปกครองด้วยระบอบเผด็จการ แต่เป็นเผด็จการโดยธรรมหรือให้ความสำคัญแก่ธรรม แต่ในสังคมปัจจุบันก็ยังมองได้ว่าเป็นการนำ “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนา มาสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบเผด็จการได้เช่นเดียวกัน

สำหรับนักคิดหรือนักวิชาการกลุ่มที่มีทัศนะว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการปกครองนี้ จากที่กล่าวมา การตีความและการอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ให้เป็นระบอบการปกครอง

^๕ดูรายละเอียดใน เสถียร โพธิ์นันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๗. และ พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฐิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา วันอังคารที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๘, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๘), หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

แบบพุทธ และเป็นระบอบการปกครองที่เหนือกว่าระบอบการปกครองอื่น ๆ ในปัจจุบัน หรือมีความเข้าใจว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการปกครองที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ นั่น อาจถูกมองได้ว่าผู้เสนอมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะเป็นศัตรูกับระบอบการปกครองที่สังคมโลกในปัจจุบันส่วนใหญ่ให้การยอมรับคือระบอบประชาธิปไตย ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า

เพราะไปเข้าใจผิดว่า ธรรมาธิปไตย, โลกาธิปไตย, และเอกาธิปไตย เป็นระบอบปกครอง จึงทำให้มีผู้เสนอระบอบปกครองที่อ้างว่าเป็น “แบบพุทธ” ขึ้นมาอยู่เสมอ ส่วนใหญ่ของผู้เสนอมักเป็นพระภิกษุ และส่วนใหญ่โน้มเอียงไปในทางที่เป็นศัตรูกับระบอบประชาธิปไตย ด้วย เพราะประชาธิปไตยถูกถือว่าเท่ากับ “โลกาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนา คือใช้ความนิยมยกย่องของมหาชนเป็นเกณฑ์ เพื่อจะได้ชนะในการเลือกตั้ง^{๑๖}

จากที่กล่าวมา การที่ “ธรรมาธิปไตย” ได้รับการตีความและการอธิบายว่าเป็นระบอบการปกครอง เนื่องจากนักคิดนักวิชาการในกลุ่มนี้พยายามตีความและอธิบายในเชิงประยุกต์ เพื่อให้เกิดผลต่อการเมืองการปกครองในแง่ของการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยมองว่าในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นระบอบการปกครองรูปแบบใดก็ตามต่างก็มีปัญหาและมีข้อบกพร่องอยู่ จึงควรแก้ไขด้วยการนำธรรมาธิปไตยมาใช้เป็นระบอบการปกครองหรือนำธรรมาธิปไตยไปประพฤติปฏิบัติให้กลายเป็นระบอบการปกครอง และการโยงหลักธรรม “อธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาให้เกี่ยวข้องกับ “อธิปไตย” ทางการเมืองการปกครอง จึงทำให้เกิดการตีความว่า “อธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาแต่ละประการเทียบได้กับระบอบการปกครองต่าง ๆ ที่นิยมใช้กันอยู่ในการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตีความว่า “ธรรมาธิปไตย” คือระบอบการปกครองที่ดีกว่าระบอบการปกครองต่าง ๆ แม้ว่านักคิดหรือนักวิชาการกลุ่มนี้จะพยายามอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของความเป็นระบอบธรรมาธิปไตย แต่ก็ก็เป็นเพียงการนำหลักการแห่งธรรมาธิปไตยมาอธิบายในเชิงประยุกต์ให้เข้ากับระบอบการปกครองที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น เนื่องจากองค์ประกอบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นจุดหมายปลายทาง องค์กร กระบวนการในการใช้อำนาจ หลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น อุดมการณ์ หรือรูปแบบแห่งโครงสร้างก็ตาม ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของระบอบการปกครองในทางรัฐศาสตร์ที่จะทำให้ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองขึ้นได้จริง ๆ นั้น กลับไม่มีการอธิบายรายละเอียดให้เห็นอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมได้

^{๑๖} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ธรรมาธิปไตย”, มติชนสุดสัปดาห์, หน้า ๒๐.

๔.๒.๒ กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นหลักการ

สำหรับนักคิดหรือนักวิชาการกลุ่มที่ ๒ นี้ ต่างก็ระบุตรงกันอย่างชัดเจนว่า “ธรรมาธิปไตย” ไม่ได้เป็นระบอบการปกครอง และพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงสร้างระบอบการปกครองที่ชื่อว่า “ธรรมาธิปไตย” ขึ้นมา ตามที่นักคิดหรือนักวิชาการในกลุ่มแรกตีความและอธิบาย ดังที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น แต่นักคิดหรือนักวิชาการกลุ่มที่ ๒ นี้มีการตีความและอธิบายว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นเพียงข้อเสนอเชิงหลักการในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ซึ่งคำว่า “หลักการ” นี้ หมายถึง สาระสำคัญที่ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ^{๑๗} และการที่ “ธรรมาธิปไตย” เป็นเพียงหลักการก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ในพระพุทธศาสนามีหลักการที่ควรยึดถือเป็นแนวประพฤติปฏิบัติตนของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมว่า บุคคลในสังคมควรจะทำประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร และควรจะมีอะไรเป็นแนวทางหรือเป็นเกณฑ์ให้ยึดถือ เพื่อใช้ในการตัดสินใจกระทำกรใด ๆ ก็ตามในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเมืองการปกครอง นั่นก็คือการมีธรรมาธิปไตย และการที่บุคคลมีธรรมาธิปไตยนี้จะช่วยให้ระบอบการปกครองต่าง ๆ เช่น ระบอบประชาธิปไตย มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เนื่องจากนักคิดหรือนักวิชาการกลุ่มนี้มองว่าผู้คนที่อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองต่าง ๆ โดยเฉพาะระบอบประชาธิปไตยยังมีปัญหาหรือข้อบกพร่องอยู่ เพราะฉะนั้น หลักการที่น่าเสนอเพื่อเป็นแนวทางหรือเป็นเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติก็คือการมี “ธรรมาธิปไตย” หรือ “การถือธรรมเป็นใหญ่” นั่นเอง โดยการอธิบายเชิงประยุกต์ให้เข้ากับระบอบการปกครองต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน

สำหรับตัวแทนนักคิดหรือนักวิชาการในกลุ่มนี้ เช่น พระธรรมปิฎกหรือสมณศักดิ์ปัจจุบันคือพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พระสงฆ์ไทยที่เป็นทั้งนักคิดและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีผลงานเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้รับการยอมรับทั้งในและต่างประเทศ ท่านได้อธิบายความหมายของอธิปไตยทั้ง ๓ ประการไว้ในหนังสือ “ธรรมานุญชีวิต” ว่าเป็นหลักสำหรับการปฏิบัติของสมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตย ดังนี้

๑. อธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยการปรารถนและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเคารพตน

^{๑๗}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๗๑.

๒. โลกาธิปไตย คือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาท ในฝ่ายบุคคลได้แก่ เว้นชั้ว ทำดีด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ่มชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยควมบริสุทธิ์ใจ เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงามเป็นประมาทอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาชาติไทย พึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย^{๑๔}

จากการศึกษาอธิปไตยทั้ง ๓ ประการในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในบทที่ ๒ เราได้ทราบแล้วว่าไม่มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครองแต่อย่างใด และอธิปไตยทั้ง ๓ ประการก็เป็นเพียงเรื่องของการปรารถนาสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะตนเอง บุคคลอื่น หรือธรรมก็ตาม ให้เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจที่นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตนให้ดีขึ้นของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แม้วานิยามความหมายของอธิปไตยทั้ง ๓ ประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิยามความหมายของคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ตีความและอธิบายไว้ นั้นจะไม่ตรงกับความหมายที่พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาเสียทีเดียว เนื่องจากการตีความและการอธิบายของท่านเป็นการตีความและอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ในเชิงประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน แต่เมื่อมองจากความหมายที่ท่านได้อธิบายไว้ดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่าท่านก็ไม่ได้แสดงให้เห็นว่าในพระพุทธศาสนามีแนวคิดที่จะสร้างระบอบการปกครองรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “ระบอบธรรมาธิปไตย” ขึ้นมาแต่ประการใด และ “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาไม่ใช่ระบอบการปกครองที่ดีกว่าระบอบประชาธิปไตยหรือระบอบอื่น ๆ ที่ใช้กันอยู่ในสังคมโลก

การตีความและการอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ในเชิงประยุกต์เพื่อให้นำไปใช้ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางการเมืองการปกครองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

^{๑๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมนุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

นั่น ท่านตีความและอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ว่าเป็นเรื่องของหลักการสำคัญที่ควรนำมาเป็นคุณสมบัติหรือคุณธรรมภายในของตัวบุคคลเท่านั้น เพื่อให้เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้ระบอบการปกครองที่มีอยู่หรือที่ใช้กันอยู่ในสังคมไม่ว่าจะเป็นระบอบใดก็ตามเป็นระบอบการปกครองที่ดีมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น หรือให้ระบอบการปกครองนั้น ๆ มีความเป็นธรรมาธิปไตยนั่นเอง ดังที่ท่านได้อธิบายไว้ว่า

ธรรมาธิปไตยนั้นเป็นคุณสมบัติของคนที่จะทำให้เกิดการปกครองที่ดีได้ไม่ว่าในระบบใด ถ้ากษัตริย์เป็นผู้ปกครองแล้วเป็นธรรมาธิปไตย ก็จะได้การปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดี หรือถ้าเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตย ก็ต้องให้คนที่มีส่วนร่วมในการปกครองคือประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี คือถ้าทุกคนยึดถือเอาความถูกต้อง ความจริง ความดีงามเป็นหลักแล้ว ก็มีหวังว่าจะได้การปกครองที่ดี แต่ถ้าประชาชนแต่ละคนนี้ไม่เอาตัวความถูกต้องหรือความจริงเป็นหลักเสียแล้ว ก็เสียหลักหมดเลย ปัญหา ก็จะเกิดขึ้นทันที ที่นี้ปัญหาปัจจุบันก็คือว่า ทำอย่างไรจะให้คนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย หรือคนส่วนมากเป็นธรรมาธิปไตยก็ได้ เพราะจะให้ทุกคนเป็นธรรมาธิปไตยหมดคงเป็นไปได้ แต่ถ้าคนส่วนใหญ่ที่มาปกครองในแบบประชาธิปไตยนี้เป็นธรรมาธิปไตย ประชาธิปไตยนั้นก็จะเป็นประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ^{๑๙}

นอกจากพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จะตีความและอธิบายว่า “ธรรมาธิปไตย” นี้ไม่ได้เป็นระบอบการปกครอง แต่เป็นหลักการที่แสดงให้เห็นว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นเรื่องของคุณสมบัติหรือหลักความถูกต้อง ความจริง และความดีงามที่ให้อึดถือปฏิบัติแล้ว ท่านยังมีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยก็คือเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลที่อยู่ร่วมกันในระบอบการปกครองต่าง ๆ เนื่องจากทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือผู้ถูกปกครองก็ตาม ต่างก็มีอำนาจในการตัดสินใจในทางการเมืองการปกครอง เพราะฉะนั้น หากจะต้องมีการตัดสินใจในเรื่องใด ๆ ในทางการเมืองการปกครอง ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองก็ต้องคำนึงถึงเรื่องความถูกต้องดีงามหรือความเป็นธรรม และพิจารณาด้วยปัญญาให้รู้ว่าอะไรคือความจริงหรือความถูกต้องดีงาม โดยมีธรรมะเป็นเกณฑ์ซึ่งเรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” นั่นเอง^{๒๐} ดังนั้น จากการตีความและการอธิบายนี้ เราจะเห็นได้

^{๑๙} พระเทพเวที (ประยูร ญฺ ปยุตฺโต), **มองให้ลึก นึกให้ไกล ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือน พฤษภาคม ๒๕๓๕**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๖), หน้า ๒๓.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ**, หน้า ๑๓-๑๔.

ว่ามีความใกล้เคียงกับธรรมาธิปไตยในจักรกวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรมากกว่าธรรมาธิปไตยใน อธิปไตยยสูตร

นอกจากนี้ นักคิดหรือนักวิชาการท่านอื่น ๆ ได้แก่ ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ และพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี หรือที่รู้จักกันในนามปากกาว่า ว.วชิรเมธี ได้แสดงทัศนะไปในทางเดียวกันกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยการอธิบาย ธรรมาธิปไตยในเชิงหลักการ เพื่อการประยุกต์ใช้ในทางการเมืองการปกครอง ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน นักวิชาการด้านปรัชญา มีความเห็นว่า ธรรมาธิปไตย ไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่เป็นจุดมุ่งหมายของระบอบการปกครอง เพราะว่าทุกระบอบการปกครองต่างก็เชื่อว่าระบอบของตนเป็นธรรมาธิปไตยคือยึดถือธรรมหรือความถูกต้องตามเหตุตามผลในการปกครอง ดังที่ท่านกล่าวไว้ในหนังสือ “ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก” ว่า

ถ้าจะถามว่าธรรมหรือความถูกต้องตามเหตุตามผลนั้น ระบอบการปกครองต่าง ๆ ยึดถืออยู่หรือไม่ ก็ตอบได้ว่าทุกระบอบต่างก็เชื่อว่าการปกครองตามระบอบนั้น ๆ เป็นไปเพื่อความถูกต้องชอบธรรมทั้งสิ้น นั่นคือทุกระบอบต่างก็เชื่อว่าระบอบของตนเป็นธรรมาธิปไตยทั้งสิ้น ธรรมาธิปไตยจึงเป็นจุดมุ่งหมายของระบอบการปกครองมิใช่หมายถึงระบอบการปกครอง แม้ว่าจะใช้คำว่าอธิปไตยเช่นเดียวกันก็ตาม^{๒๑}

จากทัศนะดังกล่าว ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน มองเห็นถึงความเข้าใจผิดของผู้ที่เข้าใจว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง เนื่องจากคำว่า “อธิปไตย” ในพระพุทธศาสนากับอธิปไตยที่ใช้ในทางการเมืองการปกครองแบบตะวันตกนั่นเอง^{๒๒} อย่างไรก็ตาม แม้ว่า ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน จะตีความว่าธรรมาธิปไตยเป็นจุดมุ่งหมายของระบอบการปกครองทุกระบอบมิใช่ระบอบการปกครองอย่างที่นักคิดนักวิชาการบางส่วนตีความ แต่จริง ๆ แล้วจากการศึกษา “ธรรมาธิปไตย” จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครองนั้น ธรรมาธิปไตยก็เป็นเพียงคุณสมบัติประการหนึ่งของผู้ปกครองเท่านั้น เนื่องจากผู้ปกครองเมื่อประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยแล้วก็จะส่งผลให้

^{๒๑}ปรีชา ช้างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๒๒}ปรีชา ช้างขวัญยืน, *ธรรมรัฐ-ธรรมาราชา*, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๗.

เกิดความสงบสุขในสังคมหรืออย่างน้อยที่สุดก็เกิดสิ่งที่ตั้งตามแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาจึงเป็นวิธีการหรือเครื่องมือของผู้ปกครอง เพื่อนำตนเองหรือสังคมไปสู่จุดมุ่งหมายของการปกครองหรือของสังคมที่ได้ตั้งเอาไว้

นอกจากจะตีความว่าธรรมาธิปไตยเป็นจุดมุ่งหมายของระบอบการปกครองแล้ว ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน ยังมีความเห็นว่าระบอบการปกครองทุกระบบ จะต้องมีการมีธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการปฏิบัติงานของผู้ใช้อำนาจ และเป็นหลักที่ผู้ใต้ปกครองใช้ในการตรวจสอบผู้ปกครอง เพื่อให้ผู้ปกครองใช้อำนาจอยู่แต่ในกรอบเหตุผลและความดีงาม อีกทั้งธรรมาธิปไตยเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ระบอบการปกครองทั้งหลายไม่ถูกหันเหไปในทางชั่วร้าย เพราะธรรมจะเป็นเครื่องป้องกันมิให้ความชั่วเกิดขึ้น^{๒๓} จากความเห็นที่ธรรมาธิปไตยเป็นหลัก ผู้ปกครองหรือผู้ใต้ปกครองของศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน ดังกล่าวนี้นักวิจัยเห็นว่าเป็นความเห็นที่ใกล้เคียงกับหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามากกว่าการมองว่าธรรมาธิปไตยเป็นจุดมุ่งหมายของระบอบการปกครองทุกระบบ เนื่องจากในจกัถวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรแสดงไว้ว่าธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติของผู้ปกครองไว้อย่างชัดเจน

ส่วน ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งเป็นนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ ได้แสดงทัศนะไว้อย่างชัดเจนเช่นเดียวกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กับศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืนว่า ธรรมาธิปไตยไม่ใช่ชื่อของระบอบปกครอง แต่ธรรมาธิปไตยเป็นหลักของการครองคนและครองตน ใช้ในการปกครองได้ทุกระบบ ดังนี้

ธรรมาธิปไตยเป็นหลักของการครองคนและครองตน ใช้ในการปกครองได้ทุกระบบ ราชาธิปไตยหรือเผด็จการก็อาจปกครองด้วยธรรมาธิปไตยได้ ในเมืองไทย พระเจ้าแผ่นดินนับแต่โบราณกาลย่อมอ้างเสมอว่า ท่านทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยธรรมาธิปไตยทั้งนั้น... “เห็นข้าวท่านบิโคร์พิน เห็นสินท่านบิโคร์เดียด” จนถึงที่สุด บุคคลก็พึงใช้ธรรมาธิปไตยในความสัมพันธ์กับผู้อื่น^{๒๔}

ในจกัถวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรซึ่งแสดงถึงหลักธรรมสำคัญที่ผู้ปกครองอย่างเช่นพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าทรงมีนั้นก็มิ “ธรรมาธิปไตย” ประการหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้น จากคำอธิบายของศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ดังกล่าว เมื่อกกล่าวถึงเฉพาะธรรมาธิปไตยว่า

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๘-๑๙๗.

^{๒๔} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ธรรมาธิปไตย”, *มติชนสุดสัปดาห์*, หน้า ๒๐.

เป็นหลักของการครองคนและครองตน ใช้ในการปกครองได้ทุกระบอบนั้น จึงเป็นคำอธิบายที่ใกล้เคียงกับความหมายที่ค้นพบในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เนื่องจากผู้ปกครองที่ปกครองคนอื่นได้นั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากผู้ใต้ปกครอง และการที่จะก่อให้เกิดการยอมรับได้นั้น ผู้ปกครองต้องปกครองหรือบังคับตนเองให้มีธรรมคือประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่ถูกต้องดีงาม เมื่อปกครองตนเองได้แล้วก็สามารถปกครองคนอื่นได้ หากปกครองตนเองไม่ได้ แล้วจะปกครองคนอื่นได้อย่างไร เพราะฉะนั้น ผู้ปกครองจึงต้องมีธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติหรือเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติตน

สำหรับผู้ที่มิทศนะเช่นเดียวกันกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักการที่ทำให้ระบอบการปกครองต่าง ๆ ดีขึ้นหากทุกคนที่อยู่ร่วมกันในระบอบการปกครองต่าง ๆ ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตย คือ พระมหากษัตริย์ วชิรเมธี หรือ ว.วชิรเมธี พระภิกษุนักคิดนักเขียนรุ่นใหม่ที่มีผลงานทางพระพุทธศาสนามากมาย ได้แสดงทัศนะถึงความเข้าใจผิดของคนส่วนใหญ่ที่เข้าใจว่าธรรมาธิปไตยคือระบอบการเมืองการปกครองไว้ว่า “คนส่วนมากมักเข้าใจผิดคิดว่า ธรรมาธิปไตยคือระบอบการเมืองการปกครอง จนกระทั่งว่าเดี๋ยวนี้พอมีปัญหาทางการเมือง ก็คิดว่าเราต้องแก้ปัญหามาจากประชาธิปไตยไปเป็นธรรมาธิปไตย พอถามว่าธรรมาธิปไตยคืออะไร ไม่มีใครรู้”^{๒๕}

ในการอธิบายเชิงประยุกต์ในทางการเมืองการปกครอง พระมหากษัตริย์ วชิรเมธีมองว่า อธิปไตยทั้ง ๓ ประการคืออัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตยเป็นหลักการตัดสินใจทางการเมือง และธรรมาธิปไตยเป็นหลักการตัดสินใจในทางการเมืองที่ดีที่สุด อีกทั้งยังเป็นเนื้อในหรือคุณสมบัติที่สำคัญของประชาธิปไตยไว้ในหนังสือ “ธรรมาธิปไตย” ว่า

ในบรรดาหลักการตัดสินใจทางการเมืองทั้งสามประการนั้น หลัก “ธรรมาธิปไตย” หรือหลักถือธรรมเป็นใหญ่ นับว่า เป็นระบบการตัดสินใจทางการเมืองที่ดีที่สุด ถ้าผู้นำทางการเมืองยึดหลักธรรมาธิปไตยในการตัดสินใจทางการเมือง และถ้าประชาชนส่วนใหญ่มีค่านิยมในทางธรรมาธิปไตยเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ระบอบประชาธิปไตยก็จะหยั่งรากลึกสู่สังคมไทยอย่างยั่งยืน ธรรมาธิปไตยจึงเป็นเนื้อในของประชาธิปไตย ระบอบประชาธิปไตยที่ไม่มีธรรมาธิปไตย จะกลายเป็นประชาธิปไตยที่เต็มไปด้วยความฉ้อฉล^{๒๖}

^{๒๕}ว. วชิรเมธี, **ธัมมิกประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, ๒๕๕๐), หน้า ๗๒.

^{๒๖}ว. วชิรเมธี, **ธรรมาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร: โฟสต์บุ๊กส์, ๒๕๕๑), หน้า ๘๗-๘๘.

สาเหตุที่พระมหาอุตัมมิชย์ วชิรเมธี มีความเห็นว่าธรรมาธิปไตยเป็นหลักการตัดสินใจทางการเมืองที่ดีที่สุดนั้น เนื่องจากมองว่าการตัดสินใจแบบธรรมาธิปไตยนั้นเน้นการยึด “หลักการ” คือความถูกต้องและประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่มากกว่า “ความต้องการ” ส่วนตนหรือพวกพ้อง แม้จะเสี่ยงต่อการต่อต้านจากผู้เสียผลประโยชน์ แต่ก็เป็นกรตัดสินใจที่มีความเที่ยงธรรม และมีมาตรฐานสำหรับทุกฝ่าย สามารถนำสังคมไปสู่ความเป็นรัฐที่มีหลักประกันในการอยู่ร่วมกันอย่างแท้จริง ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันว่า “นิติรัฐ” ต่างจากการตัดสินใจโดยยึดเอาความต้องการของคนคนเดียวเป็นที่ตั้ง (อัตตาธิปไตย) กับการตัดสินใจโดยยึดเอาความต้องการของประชาชนเป็นที่ตั้ง (โลกาธิปไตย) ซึ่งยังมีปัญหา กล่าวคือ หากตัดสินใจตามความต้องการของคนคนเดียว แม้ว่าจะรวดเร็ว แต่ก็ขาดการถ่วงดุลและเสี่ยงต่อการเป็นเผด็จการหรือทรราช ส่วนการตัดสินใจโดยยึดถือความต้องการของประชาชนเป็นที่ตั้ง แม้ว่าจะตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนจริง ๆ แต่ก็เสี่ยงต่อการตกอยู่ในลักษณะพวกมากลากไป หรือกฎหมายอยู่เหนือกฎหมาย โดยไม่คำนึงถึงความควรไม่ควรและไร้มาตรฐาน^{๒๗}

อย่างไรก็ตาม การตีความอธิปไตยทั้ง ๓ ประการของพระมหาอุตัมมิชย์ วชิรเมธี ดังกล่าว อาจจะไม่ตรงกับความหมายของอธิปไตย ๓ ประการ ได้แก่ อัตตาธิปไตย (ความมีตนเป็นใหญ่) โลกาธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่) และธรรมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) ที่ค้นพบในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเสียทีเดียว เนื่องจากอธิปไตยทั้ง ๓ ประการ ต่างก็เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งที่มุ่งใจ เพื่อให้ทำความดีทั้งสิ้น ซึ่งไม่ว่าบุคคลจะเริ่มต้นหรือปรารถนาสิ่งใดเป็นเหตุหรือเป็นสิ่งที่มุ่งใจ ต่างล้วนเป็นไปเพื่อความดีงามของบุคคลที่นำมาใช้เป็นหลักการตัดสินใจทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมา การตีความและการอธิบายของกลุ่มนักคิดหรือนักวิชาการที่มองว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักการนี้ แม้จะไม่ตรงกับความหมายที่ค้นพบจากอธิปไตยยสุตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่ใกล้เคียงกับ “ธรรมาธิปไตย” ในจักกวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรมากกว่าในฐานะที่เป็นหลักธรรมประการหนึ่งที่บุคคลอย่างเช่นผู้ปกครองหรือนำพึงมีหรือพึงปฏิบัติ ดังนั้นเราก็สามารถสรุปได้ว่า “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาจัดเป็นหลักการสำคัญที่ควรยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งสื่อให้เห็นถึงคุณสมบัติภายในของแต่ละบุคคลที่ถือเอาธรรมะเป็นใหญ่ ใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือหรือเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านการเมืองการปกครองและด้านอื่น ๆ ในสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดผลในทาง

^{๒๗} ว.วชิรเมธี, **สันติมรรคา เพื่อสันติประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิมุตตยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓-๑๙.

ที่ดีและเป็นประโยชน์แก่สังคมโดยรวม อีกทั้งยังปรารถนาให้ธรรมาธิปไตยเป็นหลักการที่สำคัญของระบบการปกครองทุกระบบ โดยการนำเสนอแนวทางการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ในจักกวัตติสูตร และธัมมราชาสูตรว่า ทั้งพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าผู้ทรงธรรมทรงมีธรรมเป็นใหญ่หรือทรงปกครองโดยธรรม คือทรงมี “ธรรมาธิปไตย” นั่นเอง

๔.๒.๓ กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นทั้งระบบการปกครองและหลักการ

นักคิดหรือนักวิชาการกลุ่มที่ ๓ นี้มีการตีความและอธิบายว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบบการปกครองที่ดีกว่าระบบอื่น ๆ เหมือนกับนักคิดหรือนักวิชาการในกลุ่มที่ ๑ และเสนอแนวคิดโดยการอธิบายในเชิงประยุกต์ว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักการสำคัญที่จะช่วยให้ระบบการปกครองต่าง ๆ มีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นเหมือนกับนักคิดหรือนักวิชาการในกลุ่มที่ ๒ สำหรับตัวแทนนักคิดหรือนักวิชาการในกลุ่มนี้ได้แก่ ท่านพุทธทาสภิกขุ (พ.ศ.๒๔๔๙-๒๕๓๖) หรือพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) พระภิกษุนักคิดทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญอีกท่านหนึ่งในสังคมไทยได้อธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ออกมาในลักษณะที่เป็นทั้งระบบการปกครองและหลักการไว้ว่า ธรรมาธิปไตยมุ่งถึงความดี ความงาม ความจริง และความยุติธรรม ซึ่งเป็นการกล่าวถึงธรรมาธิปไตยในแง่มุมมองของแนวคิดหรือข้อเสนอเชิงหลักการ ส่วนในแง่มุมมองของระบบการปกครองท่านกล่าวไว้ว่าถ้าคนดีหรือคณะของคนดีมาปกครองก็เป็นการปกครองด้วยระบบธรรมาธิปไตย ดังที่ท่านกล่าวไว้ในหนังสือ “การเมืองคือธรรมะ” ไว้ว่า

สำหรับคำว่า ธรรมาธิปไตย นี้ มันถึงถึงความดี ความงาม ความจริง ความยุติธรรม เรียกสั้น ๆ ว่าความดีก็แล้วกัน แล้วคุณจะต้องพิจารณากันในแง่ที่ว่าเดี๋ยวนี้มันขาดคนดี มันขาดความดีในโลก คือขาดคนดี มีแต่คนวัตถุนิยม มีแต่คนต้องการประโยชน์ส่วนตัวและพวกของตัวเอง ถ้าว่ามันมีความดีหรือมีคนดีแล้วระบบการปกครองชนิดไหนมันเป็นถูกต้องไปหมด มันเป็นธรรมาธิปไตยไปหมด ถ้าเรามีคนดีจริงเพียงคนเดียวเท่านั้น มันหาง่ายกว่าหาตั้งฝูง แม้ให้เป็นเผด็จการ เขาก็เผด็จการไปอย่างดีที่สุด และรวดเร็วที่สุด ระบบเผด็จการมันก็ดีเป็นของดี หากเราหาคนดีมาได้ตั้งฝูง มาเป็นประชาธิปไตย มันก็ดีได้เท่านั้น และดีเท่ากันนั้นแหละจะดีมากกว่านั้นไม่ได้ ถ้าเรามีคนดีอย่างเดียวเท่านั้น มันก็เป็นการปกครองระบบ

ธรรมาธิปไตยขึ้นมาทันที แม้จะให้คนดีคนเดียวปกครองหรือจะให้คนดีตั้งผู้ปกครองก็ตาม^{๒๘}

จากทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุดังกล่าว สาเหตุที่ท่านต้องการให้มีระบอบการปกครองที่เรียกว่า “ระบอบธรรมาธิปไตย” ก็เนื่องจากท่านเห็นว่า สังคมกำลังขาดคนดีที่มีบทบาทในการปกครอง และระบอบการปกครองในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นระบอบการปกครองรูปแบบใดก็ตามต่างก็มีข้อบกพร่องหรือมีปัญหาเหมือน ๆ กันคือมุ่งแต่เรื่องผลประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้อง ท่านจึงเรียกระบอบการปกครองต่าง ๆ ว่า “ปโยชนาธิปไตย”^{๒๙} นอกจากนี้จะเป็นเรื่องของผลประโยชน์แล้ว ท่านยังมองว่าระบอบการปกครองต่าง ๆ ในปัจจุบันมุ่งสนองความต้องการด้านวัตถุของมนุษย์ที่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ท่านจึงเรียกระบอบการปกครองต่าง ๆ ว่า “กิเลสาธิปไตย” และกิเลสที่ท่านกล่าวถึงนั้นเหมือนกับพญามารหรือซาตานที่ทำให้เดือดร้อนทั้งทางใจและกาย เพราะวัตถุนิยมครอบงำ ท่านจึงเรียกระบอบการปกครองที่มีลักษณะอย่างนี้ว่า “มาราธิปไตยหรือซาตานาธิปไตย” และ “วัตถุนิยมาธิปไตย”^{๓๐}

ด้วยเหตุดังกล่าว เมื่อมองจากทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ เราจะเห็นได้ว่า “ธรรมาธิปไตย” จึงเป็นหลักการสำหรับการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็น “คนดี” คือคนที่ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้องและไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส เพื่อก่อให้เกิดระบอบการปกครองที่ดีคือ “ระบอบธรรมาธิปไตย” โดยการที่ระบอบการปกครองที่สังคมต่าง ๆ ใช้กันอยู่นั้นจะเป็นระบอบใดก็ตาม ถ้าคนที่อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือผู้ที่ถูกปกครองก็ตาม หากประพฤติปฏิบัติตนไปตามหลักการของธรรมาธิปไตยได้ กล่าวคือ เอาธรรมคือ ความดี ความงาม ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้องตามธรรม ซึ่งเรียกสั้น ๆ ว่า “ความดี” เป็นหลัก^{๓๑} ก็จะสามารถสร้างสรรค์ระบอบการปกครองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบอบการปกครองรูปแบบใดก็ตามให้เป็น “ระบอบธรรมาธิปไตย” ขึ้นมาได้ ซึ่งในแง่นี้เราสามารถตีความได้ว่าเป็นความพยายามที่จะประนีประนอมทัศนะที่ว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองกับธรรมาธิปไตยเป็นเพียงหลักการเข้าด้วยกันของท่านพุทธทาสภิกขุ ดังนั้น ตามทัศนะของท่าน

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, *การเมืองคือธรรมะ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า ๑๘๑.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๙-๑๙๐.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

พุทธทาสภิกขุ ธรรมาธิปไตยจึงเป็นหลักการที่ต้องการทำให้ระบอบการปกครองต่าง ๆ ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเป็นระบอบการปกครองที่เรียกว่า “ระบอบธรรมาธิปไตย” ขึ้นมา และระบอบธรรมาธิปไตยที่จะเกิดขึ้นได้นั้น สังคมจะต้องมีสมาชิกที่เป็นคนดีปฏิบัติตามหลักการธรรมาธิปไตยนั้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญในด้านการบริหารการปกครอง

สำหรับผู้ที่จะเห็นด้วยกับการตีความและอธิบายของท่านพุทธทาสภิกขุที่มีทัศนะว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการปกครองและเป็นหลักการก็คือ พิชยา ว่องกุล นักคิดนักเขียนที่มีผลงานมากมาย ได้อธิบายสนับสนุนทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุไว้ว่า ธรรมาธิปไตยทำให้ระบอบประชาธิปไตยเป็นประชาธิปไตยที่บริสุทธิ์ และธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองสูงสุด ไว้ดังนี้

ท่านพุทธทาสเห็นว่า ไม่มีรัฐธรรมนูญฉบับไหน ของประเทศไหนที่สามารถป้องกันความเห็นแก่ตัว โดยส่วนตัวของประชาชนแต่ละคน แม้แต่กฎหมายก็ยังทำไม่ได้ เนื้อแท้ของประชาธิปไตยจึงเป็นประโยชน์นิยม คือประโยชน์เป็นใหญ่ พรรคการเมืองในระบบนี้ก็เป็นพรรคประโยชน์นิยม คือมีประโยชน์แห่งพรรคการเมืองนั้นแหละเป็นใหญ่ เหตุนี้ประชาธิปไตยที่บริสุทธิ์ หรือตามหลักแห่งพุทธศาสนา ต้องขึ้นอยู่กับธรรมะเป็นใหญ่ เรียกว่า ธัมมาธิปไตย สังคมจึงจะดีงามและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ธัมมาธิปไตยเป็นประชาธิปไตยที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ควรเป็นรากฐานของประชาธิปไตยทุกชนิด และธัมมาธิปไตยจะล้มเลิกความเป็นบุคคลเหลือแต่ตัวธรรมะ เพราะตัวธรรมะคือตัวบุคคล มนุษย์จะมีระบบที่คนประกอบไปด้วยธรรมะ และประกอบเป็นองค์กรหนึ่งสำหรับใช้อำนาจเพื่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน ธัมมาธิปไตยจึงเป็นระบอบการปกครองสูงสุด ซึ่งสร้างสำนึกมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างไม่เอาัดเอาเปรียบ เห็นแก่ประโยชน์ตน เป็นระบบที่ทุกคนเสียสละให้แก่กัน เมื่อจิตสำนึกสูง จุดสุดยอดของการปกครองก็เกิดขึ้นนั่นคือ ไม่มีการปกครอง หรือไร้การปกครอง นี่เป็นปรัชญาหรืออุดมคติล้ำเลิศของตะวันออก^{๓๒}

สำหรับสาเหตุที่ พิชยา ว่องกุล สนับสนุนทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ เพราะมีความเห็นเช่นเดียวกันว่า ระบอบการปกครองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบประชาธิปไตยนั้นมีปัญหา เนื่องจากความเห็นแก่ตัวหรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ พิชยา ว่องกุล

^{๓๒} พิชยา ว่องกุล, “ธรรมรัฐถึงธรรมาธิปไตย สูดยอดการปกครองที่ไม่ต้องถูกปกครอง”, ใน **ธรรมรัฐ: จุดเปลี่ยนประเทศไทย**, พิชยา ว่องกุล บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีธรรมศรัณ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๒.

จึงเสนอแนวความคิดการพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยให้เป็นธรรมาธิปไตย โดยการสร้างจิตสำนึกที่เที่ยงธรรมและการปฏิบัติจริงในสังคมอยู่ตลอดเวลา^{๓๓}

นอกจากนี้ พิทยา ว่องกุลก็เห็นด้วยกับทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุในการรังสรรค์ธรรมประชาธิปไตยหรือประชาธิปไตยตามแบบพระพุทธศาสนาด้วยธรรมาธิปไตยไปในเชิงแนวคิดหรือข้อเสนอเชิงหลักการว่า ควรใช้ธรรมะเป็นวิธีการและเป็นเป้าหมายในการปกครอง ซึ่งสำคัญกว่าการใช้เสียงข้างมาก โดยมีองค์กรที่มีคุณธรรมผสมผสานกับหลักประชาธิปไตยตะวันตก ซึ่งต้องสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เพื่อให้เกิดการปฏิรูปการเมืองหรือแก้ไขให้รัฐธรรมนูญเป็นธรรมาธิปไตย^{๓๔}

สำหรับศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ นักวิชาการทางด้านปรัชญาและศาสนา แม้จะไม่ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่ามีความเห็นที่สอดคล้องกับท่านพุทธทาสภิกขุหรือพิทยา ว่องกุลว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองหรือเป็นหลักการหรือไม่ แต่ในหนังสือ “ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ” ท่านก็มีทัศนะเช่นเดียวกันกับท่านพุทธทาสภิกขุว่าการเมืองเป็นเรื่องผลประโยชน์หรือความเห็นแก่ตัว^{๓๕}

อย่างไรก็ตาม ในหนังสือ “ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ” ดังกล่าว ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองไว้เช่นเดียวกันว่าระบอบธรรมาธิปไตยคือระบอบการปกครองทางสายกลางที่อยู่ระหว่างระบอบสังคมนิยมกับระบอบประชาธิปไตย นั่นคือไม่ยึดอัตตาธิปไตย (ถือตัวเองเป็นใหญ่) หรือโลกาธิปไตย (ถือชาวโลกเป็นใหญ่) ลักษณะพวกมากลากไป^{๓๖} และในหัวข้อ “ธรรมาธิปไตย” ในหนังสือฉบับนี้ ท่านได้แสดง

^{๓๓}พิทยา ว่องกุล, **สร้างสังคมใหม่: ชุมชนาธิปไตย-ธัมมาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีสรรค์, ๒๕๔๒)

^{๓๔}พิทยา ว่องกุล, “ประยุกต์ธัมมาธิปไตยของพุทธทาสภิกขุ: รังสรรค์ลัทธิธรรมประชาธิปไตยใหม่”, ใน **พุทธทาส-พุทธธรรม**, พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๔๙), หน้า ๒๕๑.

^{๓๕}ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ และ อาจารย์ภูมินทร์ บุตรอินทร์, **ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ**, หน้า ๗-๘.

^{๓๖}ดูรายละเอียดใน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ และ อาจารย์ภูมินทร์ บุตรอินทร์, **ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ**, หน้า ๑๐๙-๑๑๓ และ ๒๐๒-๒๑๓.

ทัศนะไว้ในทำนองว่าธรรมาธิปไตยในพุทธปรัชญาเป็นระบอบการปกครองหรือระบบการเมืองที่ดีที่สุดไว้ว่า

เราอาจถือตามแนวพุทธปรัชญาว่า ระบบการเมืองไม่ใช่สิ่งมุ่งประสงค์ของชีวิต แต่ระบบการเมืองที่ดีที่สุด [ธรรมาธิปไตย] คือระบบการเมืองที่อิงอาศัยธรรมเป็นแนวทางแก้ปัญหาชีวิตและพัฒนาชีวิตให้มนุษย์และช่วยให้มนุษย์บรรลุความสมหวัง คือหมดปัญหาหรือความทุกข์ระดับต่าง ๆ ของชีวิต

พุทธปรัชญาเห็นว่า มนุษย์ไม่สามารถแก้ปัญหาชีวิตได้อย่างถูกต้องแท้จริง ถ้าไม่อาศัยหลักธรรม ในทำนองเดียวกัน ความพยายามใด ๆ ทางการเมือง จะไม่อาจเกิดสัมฤทธิ์ผลได้อย่างถูกต้องแท้จริง ถ้าไม่ยึดหลักธรรมเป็นนโยบาย ดังนั้นในพุทธปรัชญาการเมือง เราอาจกล่าวได้ว่า “รัฐบาลไม่ใช่โดยประชาชน ของประชาชน และเพื่อประชาชน แต่เป็นรัฐบาลโดยธรรม ของธรรม และเพื่อความสุขสมหวังของประชาชน เพราะธรรมคืออำนาจสูงสุดในโลก จึงเรียกว่า ธรรมาธิปไตย”^{๓๗}

ส่วนการตีความและอธิบายคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ว่าเป็นหลักการนั้น ในผลงานฉบับเดียวกัน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ ได้อธิบายถึงการตีความ “ธรรมาธิปไตย” ว่าเป็นการถือธรรมเป็นอำนาจสูงสุด เนื่องจากท่านมอง “อธิปไตย” ในพระพุทธานุญาตว่าเป็นเรื่องของการใช้อำนาจไว้ว่า

คำว่า “ธรรมาธิปไตย” เราตีความในแง่จริยศาสตร์การเมืองเป็นประเด็นสำคัญ พุทธปรัชญายอมรับว่า ในความพยายามทุกอย่างทางการเมืองนั้น ปัญหาใหญ่ที่สุดปัญหาหนึ่งคือปัญหาเรื่องอำนาจหรืออำนาจอธิปไตย เพราะอำนาจเป็นใหญ่ในโลก (วโส อิสฺสุริยํ โลก) แต่ตัวอำนาจอธิปไตยที่ดี ที่มาแห่งอำนาจอธิปไตยที่ดี การใช้อำนาจอธิปไตยที่ดี ผลจากการใช้อำนาจอธิปไตยที่ดีต้องเป็นไปตามระบบคือ “ธรรม” เป็นอำนาจสูงสุด หาใช่ถือตามระบบอัตตาธิปไตย (ถือตนเป็นใหญ่) และระบบโลกาธิปไตย (ถือความคิดเห็นของชาวโลกเป็นใหญ่) ไม่^{๓๘}

แม้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ จะมองว่าการถือธรรมเป็นอำนาจสูงสุด แต่ท่านก็อธิบาย “ธรรม” ว่าเป็นความถูกต้อง ดังที่ท่านได้อธิบายไว้ว่า หากเทียบกับปรัชญา

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๙.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘.

ระบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะ เป็นเสรีนิยมหรือสังคมนิยมก็ตาม ปรัชญาระบบธรรมาธิปไตยนี้ถือ “ธรรม” เป็นใหญ่ ให้ความสำคัญแก่ธรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นของบุคคลหรือของรัฐก็ตาม ต้องอาศัยหลักธรรมคือ “ความถูกต้อง” และคำว่า “ความถูกต้อง” ที่ท่านกล่าวถึงนี้ ไม่ใช่ความถูกต้องเพราะเอาความชอบใจเขาและชอบใจเราเป็นมาตรฐานในการวัด แต่ท่านอธิบายว่าความถูกต้องเกิดขึ้นได้เพราะเหตุ ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ทุกคนยอมรับและต้องการ (๒) ธรรมเป็นเครื่องค้ำจุนโลก (๓) ธรรมให้คุณประโยชน์แก่ทุกคนที่ปฏิบัติ (๔) ธรรมเป็นความจริงที่ขาดไม่ได้ในการดำเนินชีวิต ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ถ้าละทิ้งธรรมจะเกิดปัญหามาทันที (๕) อำนาจธรรมไม่เข้าใครออกใคร เป็นอำนาจที่แน่นอนกว่าอำนาจอื่น ๆ เช่น อำนาจจากบุคคลคนเดียว (อัตตาธิปไตย) อำนาจจากคณะบุคคล (คณาธิปไตย) และอำนาจจากคนส่วนใหญ่ (ประชาธิปไตย) และ (๖) ธรรมเป็นคุณค่าที่ได้รับการเรียกร้องเสมอในหมู่มนุษย์ เช่น ยุติธรรม สัมคคีธรรม สันติธรรม สังคหธรรม พรหมวิหารธรรม ปัญญาธรรม และมนุษยธรรมอื่น ๆ^{๓๙}

นอกจากนี้ คำว่า “ธรรม” ซึ่งศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ ได้อธิบายไว้ นั้น ท่านได้สรุปมาจากพุทธปรัชญาว่าธรรมมีใช้จุดหมายสูงสุด แต่ธรรมเป็นเพียงเครื่องมือหรืออุปกรณ์ช่วยให้บรรลุจุดหมายต่าง ๆ เท่านั้น ทำให้เห็นชัดเจนถึงการตีความและอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ในเชิงหลักการของท่าน ดังนี้

พุทธปรัชญาถือว่า ธรรมมีใช้จุดหมายสูงสุดของชีวิต ธรรมเป็นเพียงแนวทาง วิธีการ เครื่องมือ อุปกรณ์ นโยบาย มรรคาหรือพาหนะช่วยให้บรรลุจุดหมายระดับต่าง ๆ จนถึงสูงสุดของชีวิตคือการสิ้นทุกข์ ทุกคนเกิดมาล้วนประสบความทุกข์ กล่าวคือทุกคนย่อมมี ปัญหาชีวิตทั้งนั้น^{๔๐}

เราจะเห็นได้ว่า ทศณะของกลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นทั้งระบอบและหลักการนี้ พยายามตีความและอธิบายว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุดเหนือกว่าระบอบการปกครองต่าง ๆ ที่ใช้กันอยู่ในโลกปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันก็นำเสนอในเชิงประยุกต์ว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักการปฏิบัติที่สำคัญที่ช่วยให้ระบอบการปกครองต่าง ๆ เป็นระบอบการปกครองที่ดีขึ้นได้นั้น ต้องนำ “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรม ถือธรรมคือความดี ความจริง ความถูกต้องเป็นหลักหรือเป็นใหญ่ ไม่ถือบุคคลเป็นใหญ่ เพราะบุคคลยังมีกิเลสหรือความเห็นแก่ตัว และไม่ถือเอากระแสสังคมเป็นใหญ่ เพราะอาจจะกลายเป็น

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๘-๒๔๙.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๙.

ลักษณะพวกมากลากไป เมื่อประพฤติปฏิบัติตามธรรมะหรือตามธรรมาธิปไตยได้แล้ว ะบอบการปกครองต่าง ๆ ก็จะเป็น “ระบอบธรรมาธิปไตย” ขึ้นมาตามความเห็นของนักคิดหรือนักวิชาการในกลุ่มนี้

๔.๓ สรุป

จากการศึกษาการตีความของนักคิดหรือนักวิชาการทั้ง ๓ กลุ่มดังกล่าวมา คือ กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นเพียงหลักการและกลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นทั้งระบอบการปกครองและหลักการ จึงได้ข้อสรุปว่า นักคิดหรือนักวิชาการแต่ละกลุ่มต่างก็สะท้อนให้เห็นว่าระบอบการปกครองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบประชาธิปไตยยังมีปัญหาและข้อบกพร่องอยู่ตรงที่บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองนั้น ๆ ไม่มีธรรมะหรือขาดจริยธรรม จึงไม่สามารถทำให้ระบอบการปกครองต่าง ๆ เป็นระบอบการปกครองที่ดีมีคุณภาพได้ เพราะฉะนั้น นักคิดหรือนักวิชาการแต่ละกลุ่มจึงพยายามเสนอให้มีการนำ “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาไปใช้หรือไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อแก้ปัญหาและข้อบกพร่องนั้น ดังจะเห็นแล้วว่า นักคิดหรือนักวิชาการกลุ่มที่ ๑ เสนอให้ใช้ “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการปกครองหรือนำธรรมาธิปไตยไปประพฤติปฏิบัติให้กลายเป็นระบอบการปกครองกลุ่มที่ ๒ เสนอในเชิงหลักการว่า การที่จะช่วยให้ระบอบการปกครองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ระบอบใดก็ตามพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น บุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ผู้ปกครองหรือผู้ถูกปกครองจะต้องมี “ธรรมาธิปไตย” เป็นคุณสมบัติหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินใจในทางการเมืองการปกครอง เมื่อมีธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติแล้ว ระบอบการปกครองต่าง ๆ ก็จะมีความเป็นธรรมาธิปไตยคือความมีธรรมเป็นใหญ่นั่นเอง และกลุ่มที่ ๓ เนื่องจากเห็นว่าระบอบการปกครองต่าง ๆ ล้วนมีปัญหาทั้งสิ้น จึงเสนอให้มีการปกครองด้วยระบอบการปกครองที่เรียกว่า “ระบอบธรรมาธิปไตย” และในขณะที่เดียวกันก็เสนอหลักการในเชิงประยุกต์ว่า ธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นหลักการประพฤติปฏิบัติของบุคคลจะช่วยให้ระบอบการปกครองต่าง ๆ พัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาที่มาของคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎกและอรรถกถานั้น จริง ๆ แล้ว “ธรรมาธิปไตย” ในอธิปไตยทั้ง ๓ ประการเป็นเพียงหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์มุ่งสอนให้เป็นแนวคิดสำหรับพระภิกษุ เพื่อให้พระภิกษุเห็นความสำคัญของธรรมเป็นใหญ่คือเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจเพื่อพัฒนาตนเอง แล้วมุ่งประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อให้ได้รับผลตามสมควรแก่ธรรมที่ตนประพฤติปฏิบัติ จนพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ อีกทั้ง “ธรรมาธิปไตย” ที่ไม่เกี่ยวข้องกับอัตตาทิปไตย

และโลกาธิปไตย ก็ถูกกล่าวถึงในฐานะที่เป็นเพียงคุณสมบัติหรือคุณธรรมประการหนึ่งในหลาย ๆ ประการของผู้ปกครองหรือผู้นำที่พึงยึดถือปฏิบัติ เช่น พระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้า เท่านั้น

จากกรอบแนวคิดดังกล่าว “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนานอกจากจะเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งที่จูงใจให้พัฒนาตนเองและเป็นคุณสมบัติหรือเป็นจริยธรรมประการหนึ่งของผู้ปกครองหรือผู้นำดังที่กล่าวมาแล้ว จากการศึกษาการตีความของนักคิดหรือนักวิชาการต่าง ๆ ยังทำให้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” มีความเป็นหลักการมากกว่าที่จะเป็นระบอบการปกครอง เนื่องจากแนวคิดหลัก ๆ ที่นักคิดหรือนักวิชาการต่าง ๆ ได้อธิบายไว้นั้น มีความใกล้เคียงกับหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตีความและการอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ของนักคิดหรือนักวิชาการในกลุ่มที่ ๒ ที่มองว่าธรรมาธิปไตยเป็นเพียงหลักการนั้น ได้เสนอแนวคิดหรือข้อเสนอเชิงหลักการในทัศนะทางพระพุทธศาสนาว่า ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองควรมีอะไรหรือหลักการใด เพื่อเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจในทางการเมืองการปกครองหรือการบริหารภายใต้ระบอบการปกครองต่าง ๆ ซึ่งนักคิดหรือนักวิชาการทั้ง ๓ กลุ่มต่างก็เห็นตรงกันว่ายังมีข้อบกพร่องอยู่ตรงที่บุคคลในระบอบการปกครองนั้น ๆ ขาดธรรมะหรือไม่มีจริยธรรมนั่นเอง

ด้วยเหตุดังกล่าว สิ่งที่ถูกนำเสนอออกมาอย่างตรงกันจากนักคิดหรือนักวิชาการต่าง ๆ โดยเฉพาะนักคิดนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนานั้นก็คือ “ธรรมาธิปไตย” เพื่อให้ระบอบการปกครองทุกระบบมีปัญหาข้อบกพร่องน้อยที่สุดและมีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น หากผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองสามารถนำ “ธรรมาธิปไตย” ไปประพฤติปฏิบัติในฐานะที่เป็นคุณสมบัติหรือจริยธรรมส่วนบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันสังคมโลกส่วนใหญ่นิยมการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย การยึดถือหลักการ กฎเกณฑ์ ความถูกต้อง ความดีงาม ความมีเหตุผล และประโยชน์สุขของส่วนรวม เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ โดยไม่คำนึงถึงอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวหรือกระแสสังคม ย่อมก่อให้เกิดผลที่ถูกต้องดีงามต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น การตีความหรืออธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาโดยความเป็นหลักการ จึงสามารถกระทำได้ เพื่อให้เกิดการนำไปประพฤติปฏิบัติในทางการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้ดีขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และนอกจากจะมีความใกล้เคียงกับหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาดังกล่าวแล้ว ยังช่วยป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดหรือข้อถกเถียงกันว่าระบอบการปกครองรูปแบบใดดีกว่าหรือดีที่สุดด้วย

นอกจากนี้ลักษณะสำคัญของ “ระบอบการปกครอง” ดังที่ได้ศึกษามาในบทที่ ๓ ว่ามี ๖ ประการด้วยกัน ได้แก่ มีจุดหมายปลายทาง มีองค์การ มีกระบวนการในการใช้อำนาจ มีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น มีอุดมการณ์ และมีรูปแบบแห่งโครงสร้าง ก็เป็นกรอบแนวคิดของ รัฐศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นว่า “ธรรมาธิปไตย” ตามที่ปรากฏหลักฐานและการอธิบายในพระไตรปิฎกและ อรรถกถานั้น มีแต่เพียงเรื่องของหลักการที่ควรยึดถือเป็นแนวประพฤติปฏิบัติเพียงประการเดียว และไม่ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการหรือองค์ประกอบอื่นใดที่จะทำให้ “ธรรมาธิปไตย” เป็น ระบอบการปกครองขึ้นมาได้ แมื่อนักคิดหรือนักวิชาการบางส่วนจะพยายามอธิบายว่า หาก ผู้ปกครองหรือผู้ถูกปกครองนำธรรมาธิปไตยไปปฏิบัติแล้วก็จะก่อให้เกิดเป็นระบอบการปกครองที่ เรียกว่า “ระบอบธรรมาธิปไตย” ขึ้นได้ แต่จากการศึกษาวิเคราะห์ “ธรรมาธิปไตย” ในฐานะที่เป็น หลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทำให้ทราบว่า การที่ผู้ปกครองหรือผู้ถูกปกครองนำธรรมาธิปไตยไปปฏิบัติตามที่นักคิดหรือนักวิชาการบางส่วน พยายามอธิบายมานั้น กล่าวได้ว่าเป็นเพียงเรื่องของจริยธรรมในทางการเมืองการปกครองที่ ผู้ปกครองหรือผู้ถูกปกครองควรนำไปปฏิบัติเท่านั้น และเมื่อมีการกล่าวว่ธรรมาธิปไตยเป็น ระบอบการปกครอง กลับไม่มีการอธิบายว่าการที่ธรรมาธิปไตยจะเป็นระบอบการปกครองได้ จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบอะไรบ้าง ด้วยเหตุนี้ “ธรรมาธิปไตย” จึงไม่สามารถเป็นระบอบ การปกครองตามแนวทางรัฐศาสตร์ได้

ถึงกระนั้นก็ตาม การที่นักคิดหรือนักวิชาการต่าง ๆ เสนอให้ “ธรรมาธิปไตย” มีส่วน สำคัญต่อการเมืองการปกครองในปัจจุบันนี้ เนื่องจากต่างก็เห็นว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักธรรม คำสอนประการหนึ่งในหลาย ๆ ประการของพระพุทธศาสนาที่ดีและมีประโยชน์ต่อการเมืองการ ปกครอง ไม่ว่าจะนักคิดหรือนักวิชาการจะพยายามอธิบาย “ธรรมาธิปไตย” ให้เป็นระบอบการ ปกครอง หรือให้เป็นหลักการสนับสนุนการเมืองการปกครองรูปแบบใดก็ตาม แต่ก็เชื่อกันว่า “ธรรมาธิปไตย” จะมีส่วนช่วยทำให้การเมืองการปกครองพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นได้ทั้งสิ้น เนื่องจาก ต่างก็มองเห็นว่าระบอบการปกครองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบประชาธิปไตยยังมี ข้อบกพร่องอยู่ ด้วยเหตุนี้ จากการศึกษาคำสอนที่ความธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาของนักคิด หรือนักวิชาการต่าง ๆ จึงทำให้เห็นว่า ธรรมาธิปไตยสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ประชาธิปไตยในสังคมไทยในปัจจุบันได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาในบทที่ ๕ ในหัวข้อ “ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย” ต่อไป

บทที่ ๕

ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย

ก่อนที่จะกล่าวถึงธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในบทที่ ๕ นี้ ประเด็นแรกที่ต้องพิจารณาคือ ความหมายและหลักการสำคัญของประชาธิปไตย ประเด็นที่ ๒ จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงปัญหาของประชาธิปไตยในสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อจะได้ทราบถึงสาเหตุว่าทำไมต้องพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย ประเด็นที่ ๓ หลักการสำคัญของธรรมาธิปไตย และประเด็นที่ ๔ การประยุกต์ใช้หลักการสำคัญของ “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาให้เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย ดังต่อไปนี้

๕.๑ ประชาธิปไตย: ความหมายและหลักการสำคัญ

ในปัจจุบัน การปกครองที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปในนานาประเทศก็คือการปกครองระบอบประชาธิปไตย และหลาย ๆ ประเทศที่ไม่ได้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยด้วย อีกทั้งยังพยายามกล่าวยืนยันว่าประเทศของตนมีความเป็นประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน แม้ว่าจริง ๆ แล้วไม่ได้ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยเลยก็ตาม เนื่องจากการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ยึดหลักการที่ว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ เป็นระบอบการปกครองที่ยกย่องคุณค่าและเคารพในศักดิ์ศรีของมนุษย์ อีกทั้งยังเชิดชูหลักความเสมอภาคและเสรีภาพของมนุษย์ด้วย^๑

๕.๑.๑ ความหมายของประชาธิปไตย

สำหรับคำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาไทย ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่, การถือ

^๑สมนุรณี สุขสำราญ, “คุณค่าของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย”, ใน **แนวทางประชาธิปไตย**, จัดพิมพ์โดย กรมประชาสัมพันธ์ และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, (กรุงเทพมหานคร: กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๒๓) : ๑

เสียงข้างมากเป็นใหญ่”^๒ แต่คำว่า “ประชาธิปไตย” ที่ใช้ในภาษาไทยนี้ เป็นคำที่ถอดมาจากคำในภาษาอังกฤษคือคำว่า “Democracy” ซึ่งมาจากคำภาษากรีกโบราณว่า “demokratia” ซึ่งประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ Demos กับ kratein หรือ kratos สำหรับคำว่า “Demos” นั้นหมายถึงประชาชน ส่วนคำว่า “Kratein” หรือ “kratos” หมายถึง การปกครอง ดังนั้น คำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “democracy” จึงหมายถึง การปกครองโดยประชาชน^๓

อย่างไรก็ตาม การอธิบายความหมายดังกล่าว เป็นการอธิบายความหมายตามรูปศัพท์ดั้งเดิม แต่เมื่อก้าวถึงนิยามความหมายที่ใช้อธิบายระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่งที่เราเรียกว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” นั้นว่าหมายถึงอะไร นักคิดหรือนักวิชาการด้านการเมืองการปกครองแต่ละคนต่างก็ให้นิยามความหมายแตกต่างกันไปบ้าง คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกันบ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางความคิด ความเข้าใจ และทัศนะของแต่ละคนที่มีต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้คำว่า “ประชาธิปไตย” มีความหมายกว้างขวางจนยากที่จะหาคำนิยามหรือความหมายที่รัดกุมสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องได้ครบถ้วน^๔ แต่ในงานวิจัยนี้จะนำเสนอโดยการสรุปจากนิยามความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” ที่นักคิดหรือนักวิชาการทางการเมืองการปกครองได้อธิบายไว้แต่เพียงบางส่วนเท่านั้น เพื่อเป็นกรอบหรือแนวทางให้สังคมไทยได้พัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่ดียิ่งขึ้นต่อไป ดังนี้

ประการแรก นักคิดหรือนักวิชาการด้านการเมืองการปกครองได้อธิบายความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” โดยเน้นเรื่องสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค ซึ่งนักวิชาการด้านการเมืองการปกครองหลายท่านได้ชี้ให้เห็นว่า ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่เคารพสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ เพราะเชื่อว่าสมาชิกของสังคมทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน สามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อพัฒนาตนเองและสังคมโดยส่วนรวม และการจำกัดสิทธิของบุคคลจะกระทำได้อีกต่อเมื่อมีการ

^๒ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๕๖.

^๓วิสุทธิ โปธิแทน, แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย, (นนทบุรี: สำนักฝึกอบรม เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^๔อมร รักษาสัตย์ และคนอื่นๆ, ประชาธิปไตย: อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒-๓.

บัญญัติไว้เป็นกฎหมายเท่านั้น ในระบอบประชาธิปไตยจะเปิดโอกาสหรือให้เสรีภาพแก่ประชาชนทุกคนในการดำเนินการใด ๆ ก็ได้ภายใต้กฎระเบียบของสังคมด้วย นอกจากนี้ยังคำนึงถึงความเสมอภาคกันในการได้รับผลที่พึงได้ โอกาสที่ควรมี และการถูกปฏิบัติ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งรูปแบบการปกครองดังกล่าว ก็คือการปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังที่ทินพันธุ์นาคะตะ ได้อธิบายไว้ว่า

การปกครองแบบนี้ ถือว่าคนเราจะต้องมีความเสมอภาคกัน ทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง คือ ถือว่าในทางสังคมนั้น คนเราย่อมเกิดมาเท่าเทียมกัน จึงมีฐานะทางสังคมไม่แตกต่างกัน และจะต้องเคารพหรือปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอหน้ากัน ส่วนในทางเศรษฐกิจนั้น ถือว่าคนเราควรมีโอกาสเท่าเทียมกัน และจะต้องกระจายความมั่งคั่งไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมอย่างเสมอหน้ากันด้วย สำหรับทางการเมือง ก็ถือว่าคนเราย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายในการดำรงชีวิต การใช้เสรีภาพ การแสวงหาความสุข และการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การปกครองแบบนี้ ยึดมั่นในเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นที่ตั้ง คือถือว่าทุกคนควรมีเสรีภาพในการเลือกเป้าหมายและวิธีการ ในการดำรงชีวิตของตนเอง สิ่งนี้จะช่วยให้มนุษย์ใช้ความสามารถของตนเองได้อย่างเต็มที่ เพราะการมีเสรีภาพในการค้นหาความจริงและการแสดงออก ย่อมก่อให้เกิดการริเริ่ม สร้างสรรค์หรือความเจริญด้านต่าง ๆ รวมทั้งเกิดความรับผิดชอบขึ้นมา^๕

ประการที่สอง การอธิบายความหมายคำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” ที่เน้นเรื่องการที่ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครองได้ ดังที่ วิทยากร เชียงกูล อธิบายไว้ว่า “ประชาธิปไตย โดยความหมายตามตัวหนังสือแล้ว หมายถึงอำนาจหรือการปกครองโดยประชาชน เป็นระบบทางการเมืองที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองโดยผ่านผู้แทนของตนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม”^๖ เมื่อระบอบประชาธิปไตยให้ความสำคัญกับประชาชนในฐานะที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย และใช้อำนาจนี้ผ่านทางองค์กรทางการเมืองต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขของตนเอง บทบาทของประชาชนในทางการเมืองจึงมีความสำคัญมากในระบอบประชาธิปไตยใน

^๕ทินพันธุ์นาคะตะ, **ประชาธิปไตยไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเอกสารและตำราคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^๖วิทยากร เชียงกูล, **อธิบายศัพท์ปรัชญาการเมืองและสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖.

ฐานะผู้กำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครอง ดังที่ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ ได้อธิบายคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ว่า

คำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นคำที่ใช้บ่งบอกถึงรูปแบบการปกครองที่มีลักษณะเฉพาะประเภทหนึ่ง ที่ค่อย ๆ อุบัติขึ้นในยุคสมัยใหม่ที่ยอมให้สามัญชน (Common People) มีส่วนมีเสียงเข้าร่วมในการกำหนดตัวบุคคลหรือคณะบุคคลให้เป็นรัฐบาลผู้กุมบังเหียนของประเทศ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการกำหนดและควบคุมนโยบายและการทำงานของรัฐบาลด้วย ทั้งนี้เพราะประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ตั้งรากฐานอยู่บนความคิดความเชื่อที่ว่า บ้านเมืองไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นสาธารณสมบัติของประชาชนเป็นส่วนรวม ประชาชนจึงควรจะมีส่วนมีเสียงในการปกครองประเทศ^๓

ด้วยเหตุนี้ ประชาธิปไตยจึงเป็นระบอบการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครองเพื่อสร้างสรรค์สังคมของตนเอง และกิจกรรมการเข้าร่วมทางการเมืองของประชาชนนั้น อาจเป็นทางตรงซึ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ มีสิทธิออกเสียง ได้ถกเถียงและผ่านกฎหมายทุกฉบับ ตลอดถึงการประท้วง การร้องเรียน ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้รัฐบาลรับทราบถึงปัญหา เรียกว่า “ประชาธิปไตยทางตรง” (Direct Democracy) ซึ่งจะปฏิบัติได้จริงในชุมชนเล็ก ๆ ที่มีคนจำนวนน้อยเท่านั้น เพราะในชุมชนใหญ่ ๆ หากเปิดโอกาสให้ทุกคนร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันกันอย่างกว้างขวางจนเกิดความเข้าใจร่วมกันก่อนจึงจะสามารถหาข้อสรุปในการดำเนินการได้ การทำเช่นนี้ย่อมต้องใช้เวลาามากและไม่เกิดผลดีต่อคนส่วนใหญ่ หากมีกรณีที่จะต้องตัดสินใจอย่างรวดเร็ว^๔ หรืออาจเป็นทางอ้อม (Indirect Democracy) โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งคนอื่นหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้าไปทำหน้าที่แทนในเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องการถกเถียงและการออกกฎหมาย เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” (Representative Democracy)^๕ ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็ประชาธิปไตยแบบทางตรงหรือแบบตัวแทนก็ตาม ประชาชนก็จะมีส่วนร่วมในการปกครองทั้งสิ้น

^๓ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์, **ประชาธิปไตยกับชนชั้นกลาง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕.

^๔วิสุทธิ โพิธแทน, **แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย**, หน้า ๓.

^๕รศ.ดร.เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, **หลักรัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๕.

ประการที่สาม การอธิบายความหมายคำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” โดยเน้นเรื่องเจตนารมณ์ของประชาชน เจตนารมณ์ของประชาชนนั้นสามารถเห็นได้จากเสียงส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นไปไม่ได้ที่ทุกคนจะมีความคิดในเรื่องต่าง ๆ เป็นแบบเดียวกันหรือเอกฉันท์ จึงจำเป็นต้องยึดเสียงส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์ เพราะฉะนั้น ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงต้องคำนึงถึงเรื่องเจตนารมณ์ของประชาชน ดังสุนทรพจน์ตอนหนึ่งของประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln ค.ศ. ๑๘๐๙-๑๘๖๕) ประธานาธิบดีคนที่ ๑๖ ของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมักจะมีการนำมากล่าวถึงอยู่เสมอเมื่อกล่าวถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยเขาได้ให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้อย่างกระชับและคมคายว่า “การปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” (Government of the people, by the people and for the people)^{๑๐} ซึ่งสมบัติ อารังญวงศ์ ได้อธิบายข้อความดังกล่าวไว้ว่า

การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน หมายถึง ประชาชนทั้งหมดเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองโดยประชาชน หมายถึง ประชาชนเป็นผู้เลือกตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่ในการปกครอง และการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองเพื่อประชาชน หมายความว่า ตัวแทนที่ประชาชนเลือกเข้ามาทำหน้าที่ในการปกครองจะต้องใช้อำนาจในการปกครองเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน จะใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของตนเองและพรรคพวกมิได้ ถ้าเมื่อใดปรากฏว่าผู้แทนที่เข้ามาทำหน้าที่ในการปกครองมิได้ใช้อำนาจเพื่อสร้างสรรค์

^{๑๐} ประมาณ ๘๐ ปี หลังจากสหรัฐอเมริกาแยกตัวจากอังกฤษ ได้ตกอยู่ในสภาพสงครามกลางเมือง (Civil War) ระหว่างฝ่ายเหนือกับฝ่ายใต้เพราะเรื่องการค้าทาส จนมีผู้คนล้มตายเป็นอันมาก และได้มีการประกอบพิธีไว้อาลัยสำหรับผู้วายชนม์ ณ เมืองเกตตีสเบิร์ก (Gettysburg) ในมลรัฐเพนซิลวาเนีย (Pennsylvania) ในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๖๓ ประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ได้กล่าวสุนทรพจน์นี้ในพิธีดังกล่าว ความตอนหนึ่งว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน จะไม่มีวันสูญสลายไปจากผืนพิภพนี้” (government of the people, by the people, for the people, shall not perish from the earth) โดยภายหลังได้มีการตัดทอนข้อความเพื่อให้กระชับขึ้นเป็น “การปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” ทำให้ได้รับความนิยมนำมากล่าวอ้างกันโดยทั่วไปเพื่ออธิบายความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย”

ประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน ประชาชนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตยสามารถถอดถอนผู้ปกครองได้ทุกโอกาส^{๑๑}

ในระบบอบประชาธิปไตยนั้น ผู้นำทางการเมืองเป็นผู้ที่ถือเสมือนเป็นตัวแทนเจตนารมณ์ของประชาชน รัฐบาลเป็นตัวแทนของพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมาก หรือได้รับเสียงสนับสนุนจากเสียงส่วนใหญ่ของประชาชน รัฐบาลจะคงอยู่ในอำนาจต่อไปได้จนวาระสิ้นสุดลงโดยการแสดงให้ประชาชนผู้เลือกตั้งเห็นว่า รัฐบาลสามารถสนองตอบต่อเจตนารมณ์ของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น หากไม่สามารถสนองตอบต่อเจตนารมณ์ของประชาชนได้ รัฐบาลจะดำรงอยู่ได้ไม่นาน แม้ว่าจะฝืนดำรงอยู่ต่อไป แต่จะไม่สามารถเป็นที่ยอมรับของประชาชนได้ เนื่องจากขัดแย้งกับเจตนารมณ์ของประชาชนนั่นเอง

ประการที่สี่ การอธิบายความหมายคำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” ตามที่มาและขอบเขตอำนาจ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า อำนาจสูงสุดมาจากประชาชน ทั้งนี้โดยอ้างว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมามีสิทธิและเสรีภาพโดยธรรมชาติ พวกเขาสามารถที่จะคิดและกระทำการใด ๆ ได้ แต่เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคม เขาจะสละสิทธิ์และอำนาจบางประการให้กับผู้ปกครองหรือองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ปกครองหรือองค์กรต่าง ๆ ใช้อำนาจนั้นดำเนินการภายในกรอบที่กำหนดและภายใต้ความรับผิดชอบต่อประชาชน ฉะนั้นเราจะพบว่า รัฐบาลในประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยนั้นจะมีอำนาจที่มีขอบเขต ดังที่ชัยอนันต์ สมุทวณิช กล่าวไว้ว่า

อุดมการณ์ประชาธิปไตย เชื่อว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐบาล เกิดขึ้นจากความยินยอมของประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครองนั้น การให้ความยินยอมเท่ากับเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับกำลังหรืออำนาจ ดังนั้น รัฐบาลที่ชอบธรรม จึงได้แก่รัฐบาลที่เป็นตัวแทนของประชาชน^{๑๒}

ด้วยเหตุนี้ การอธิบายความหมายคำว่าประชาธิปไตยตามที่มาและขอบเขตอำนาจนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ในระบอบประชาธิปไตย การที่บุคคลใดจะใช้อำนาจในการบริหารปกครองบ้านเมืองได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับความเห็นชอบหรือความยินยอมจากประชาชนส่วนใหญ่ของ

^{๑๑}สมบัติ อารังญวงศ์, การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เสมาธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๘.

^{๑๒}ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ประชาธิปไตย”, ใน แนวทางประชาธิปไตย, หน้า ๓.

ประเทศ และการใช้อำนาจนั้นก็มียุทธศาสตร์เวลาที่จำกัดตามที่มีข้อตกลงกันไว้เป็นกฎระเบียบหรือกฎหมายต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การเป็นตัวแทนหรือผู้รับมอบอำนาจนั้นมีลักษณะเป็นการชั่วคราว มีระยะเวลาที่กำหนดไว้แน่นอนเป็นวาระ อาจจะมีปีหรือห้าปีบ้าง ครั้นเมื่อถึงคราวหมดวาระ ตัวแทนนั้นจะต้องมาขอความเห็นชอบโดยเสนอตัวให้ผู้ผู้ได้ปกครองพิจารณาอีกครั้งหนึ่งว่า ตัวแทนนั้นสมควรจะทำหน้าที่ต่อไปอีกหรือไม่^{๑๓} ดังนั้น ประชาชนจึงเป็นที่มาของอำนาจอย่างแท้จริงในการปกครองระบอบประชาธิปไตย และประชาชนก็ยินยอมให้ผู้แทนได้ใช้อำนาจนั้นในเวลาที่จำกัด อีกทั้งยังสามารถบอกเลิกความยินยอมนั้นได้ด้วย

จากความหมายอันหลากหลายของคำว่า “ประชาธิปไตย” นี้ แม้ว่าจริง ๆ แล้วโดยทั่วไปไม่สามารถสรุปนิยามความหมายที่แน่นอนได้ แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอสรุปนิยามความหมายของ “ประชาธิปไตย” ว่า ประชาธิปไตยคือรูปแบบการปกครองรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชน และประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจที่แท้จริงในการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะสามารถมีส่วนร่วมในการปกครองได้ โดยการแสดงเจตนารมณ์ของตนเองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพื่อกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม

๕.๑.๒ หลักการสำคัญของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่งนี้ ในด้านวิชาการทางการเมืองการปกครองหรือทางรัฐศาสตร์ นักวิชาการหรือนักคิดด้านนี้ได้อธิบายว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยจะประกอบด้วยหลักการที่สำคัญต่าง ๆ หลายประการด้วยกัน แต่ในงานวิจัยนี้จะนำหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยมากล่าวถึงเพียง ๕ ประการเท่านั้น ดังต่อไปนี้

๑) **หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน** หลักการที่สำคัญยิ่งที่เป็นหัวใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาโดยตลอดก็คือ อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” นั้นเป็นของประชาชนซึ่งเป็นผู้เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นผู้ปกครองตนเอง เพื่อดูแลชีวิตและผลประโยชน์ต่าง ๆ ของตนเอง และปฏิเสธแนวคิดที่ว่าอำนาจทางการเมืองการปกครองเป็นของบุคคลคนเดียวหรือบุคคลเพียงไม่กี่คน เพราะฉะนั้น การใช้อำนาจนั้นจะต้องได้รับการยินยอมจากประชาชน หรือกระทำในนามของประชาชน^{๑๔} และอำนาจอธิปไตยนั้นประกอบไปด้วย

^{๑๓}เสถียร หอมขจร, “ปวงชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย”, ใน *แนวทางประชาธิปไตย*, หน้า ๕.

^{๑๔}ทินพันธุ์ นาคะตะ, *ประชาธิปไตยไทย*, หน้า ๒.

อำนาจนิติบัญญัติคือการบัญญัติกฎหมายหรือตรากฎหมาย อำนาจบริหารคือการจัดการปกครองประเทศให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนจำนวนมาก และอำนาจตุลาการคืออำนาจในการพิจารณาตัดสินคดีทั้งหลายโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาไว้ซึ่งความยุติธรรม^{๑๕}

๒) หลักสิทธิ เสรีภาพ และอิสรภาพ ในระบอบประชาธิปไตยประชาชนทุกคนจะได้รับ “สิทธิ” ซึ่งหมายถึงประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ ประชาชนจะมี “เสรีภาพ” คือการมีโอกาสที่จะเลือกทำหรือไม่ทำระหว่างทางเลือกหลายทางตามความปรารถนาของตนโดยปราศจากข้อบังคับหรือข้อจำกัด จะจำกัดได้ก็แต่โดยกฎหมายเท่านั้น และประชาชนจะมี “อิสรภาพ” ซึ่งหมายถึงการทำหรืองดเว้นที่จะทำสิ่งใด ๆ ก็ได้ที่ไม่ละเมิดผู้อื่น^{๑๖}

๓) หลักความเสมอภาค การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรและคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมที่มีอยู่จำกัดอย่างเท่าเทียมกันทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง (Equality of opportunity) โดยไม่ถูกกีดกันด้วยสาเหตุแห่งความแตกต่างทางชนชั้นวรรณะทางสังคม ชาติพันธุ์ วัฒนธรรมความเป็นอยู่ ฐานะทางเศรษฐกิจหรือด้วยสาเหตุอื่น ในทางสังคมนั้นคนเราเกิดมาเท่าเทียมกันโดยความเป็นมนุษย์ จึงต้องเคารพหรือปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอหน้ากัน ในทางเศรษฐกิจ ถือว่าคนเราควรมีโอกาสเท่าเทียมกันและจะต้องกระจายความมั่งคั่งไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมอย่างเสมอหน้ากัน ส่วนในทางการเมืองนั้น คนเรามีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกันและมีความเท่าเทียมกันในการมีส่วนร่วมทางการเมือง^{๑๗} ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การเลือกตั้ง การมีโอกาสเป็นผู้แทนราษฎร หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมบริหารประเทศกับรัฐบาล เป็นต้น

๔) หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์ด้วยความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อย การเคารพกฎหมายจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับระบอบประชาธิปไตย^{๑๘} ในการปกครองไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลหรือประชาชนจะยึดความเห็น

^{๑๕} สมบูรณ์ สุขสำราญ, “การแบ่งแยกอำนาจในระบอบประชาธิปไตย”, ใน **แนวทางประชาธิปไตย**, หน้า ๒๙.

^{๑๖} วิสุทธิ โภธิแทน, **แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย**, หน้า ๖๔.

^{๑๗} ทินพันธุ์ นาคะตะ, **ประชาธิปไตยไทย**, หน้า ๒.

^{๑๘} สุขุม นวลสกุล, “กฎหมายกับประชาธิปไตย”, ใน **แนวทางประชาธิปไตย**, หน้า ๒๕.

หรือความรู้สึกส่วนตัวไม่ได้ในการตัดสินเรื่องต่าง ๆ แต่จะต้องคำนึงและตั้งอยู่บนหลักแห่งกฎหมายที่ได้บัญญัติไว้ และกฎหมายที่นำมาใช้บังคับนั้นก็ใช้บังคับอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันทุกคนโดยไม่เลือกชนชั้นวรรณะทางสังคม เนื่องจากทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกัน อีกทั้งกฎหมายที่นำมาบังคับใช้ก็จะต้องได้รับความยินยอมจากประชาชนด้วย ดังที่วิสุทธิ โปธิแทน ได้อธิบายไว้ว่า

หลักนิติธรรม หมายถึง การยึดหลักกฎหมายในการปกครอง โดยถือว่าเป็นการใช้ระบบกฎหมายที่มีลักษณะสากล (Universalistic Nature of Law) ไม่ลำเอียงเข้าข้างหรือต่อต้านผู้ใดโดยเฉพาะ และบังคับใช้อย่างเสมอภาคกันทุกคน รวมทั้งผู้ออกกฎหมาย ผู้บังคับใช้กฎหมายและผู้วินิจฉัยชี้ขาดกฎหมายเองด้วย และที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นกฎหมายที่ออกและบังคับใช้โดยได้รับความยินยอมพร้อมใจจากประชาชน^{๑๙}

๕) หลักการเสียงข้างมาก ควบคู่ไปกับการเคารพในสิทธิของเสียงข้างน้อย การตัดสินใจใด ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนหม่มาก ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งผู้แทนของประชาชนเข้าสู่ระบบการเมือง การตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายตุลาการ ย่อมต้องถือเอาเสียงข้างมากที่มีต่อเรื่องนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจทางเลือก โดยถือว่าเสียงข้างมากเป็นตัวแทนที่สะท้อนความต้องการหรือข้อเรียกร้องของประชาชนหม่มาก หลักการนี้ ต้องควบคู่ไปกับการเคารพและคุ้มครองสิทธิเสียงข้างน้อยด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่า ฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้วิธีการพวกมากลากไปตามผลประโยชน์ความเห็นหรือกระแสความนิยมของพวกตนอย่างสุดโต่ง แต่ต้องดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งหมดเพื่อสร้างสังคมที่ประชาชนเสียงข้างน้อย รวมทั้งชนกลุ่มน้อยผู้ด้อยโอกาสต่าง ๆ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขโดยไม่มี การเอาเปรียบกันและสร้างความขัดแย้งในสังคมมากเกินไป^{๒๐}

หลักการทั้ง ๕ ประการดังที่กล่าวมา ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยถือว่ามี ความสำคัญ เนื่องจากนักวิชาการและนักคิดทางด้านการเมืองการปกครองหรือรัฐศาสตร์มองว่า ความเป็นประชาธิปไตยนั้นสามารถวินิจฉัยได้จากหลักการต่าง ๆ ตามที่กล่าวมา^{๒๑} กล่าวคือ หากสังคมใดมีลักษณะการปกครองที่เป็นไปตามหลักการดังกล่าวโดยส่วนใหญ่ แสดงว่าสังคมนั้นมี

^{๑๙}วิสุทธิ โปธิแทน, ประชาธิปไตย: แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยในอุดมคติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๔๗.

^{๒๐}สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา, หน้า ๒๗๐-๒๗๑.

^{๒๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๒.

ความเป็นประชาธิปไตยสูง แต่ถ้าสังคมใดแม้ว่าจะอ้างว่าปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย แต่เมื่อพิจารณาจากหลักการต่าง ๆ อย่างน้อยที่สุดคือพิจารณาจากหลักการสำคัญทั้ง ๕ ประการแล้ว ปรากฏว่ามีอยู่ในระดับต่ำ ย่อมแสดงว่าสังคมนั้นมีความเป็นประชาธิปไตยต่ำด้วย ดังนั้น สังคมใด ต้องการให้สังคมมีความเป็นประชาธิปไตยที่สูงก็ต้องพัฒนาสังคมให้สอดคล้องกับหลักการสำคัญ ทั้ง ๕ ประการของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

นอกจากนี้ ในการอธิบายความหมายคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาในบทที่ ๒ เราจะเห็นได้ว่านักคิดนักวิชาการต่าง ๆ ได้ตีความและอธิบายความหมายธรรมาธิปไตย ครอบคลุมถึงเรื่องหลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้อง เพราะฉะนั้น หลักการ ๕ ประการของระบอบประชาธิปไตยดังที่กล่าวมาถือได้ว่าเป็นหลักการที่ดีงามในระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ การที่สังคมหรือประเทศได้นำระบอบประชาธิปไตยมาใช้เป็นระบอบการปกครองของสังคมหรือประเทศ แสดงว่าได้ยอมรับหลักการต่าง ๆ ในระบอบประชาธิปไตยว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามเหมาะสมกับสังคมประเทศของตนด้วย ดังนั้น สังคมหรือประเทศนั้น ๆ จะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในสังคมหรือประเทศของตนยึดถือหลักการที่ดีงามคือมีความเป็นธรรมาธิปไตยในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยดังที่กล่าวมานั่นเอง

๕.๒ ประชาธิปไตยในสังคมไทยทำไมต้องพัฒนา

ระบอบการปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบการปกครองรูปแบบใดก็ตาม ต่างก็มีปัญหาข้อบกพร่องแทบทั้งสิ้น เราจะเห็นได้ว่า สังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีตมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงระบอบการปกครองในสังคมของตนเองเรื่อยมา จากระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่งไปสู่ระบอบการปกครองอีกรูปแบบหนึ่ง เพื่อหารูปแบบการปกครองที่เหมาะสมกับสังคมของตนเองมากที่สุด หรือบางสังคมยังคงใช้ระบอบการปกครองรูปแบบเดิม แต่พยายามปรับปรุงองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมทั้งด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านกฎหมาย และด้านการศึกษาให้ดีขึ้น เพื่อช่วยสนับสนุนให้ระบอบการปกครองที่ใช้อยู่นั้นมีปัญหาน้อยลงและดำรงอยู่ได้นาน จนที่สุดในปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ในสังคมโลกโดยส่วนใหญ่ก็หันมานิยมใช้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในการปกครองประเทศ

อย่างไรก็ตาม ระบอบประชาธิปไตยที่ประเทศโดยส่วนใหญ่ในสังคมโลกนิยมใช้นี้ ก็ยังมีปัญหาข้อบกพร่องให้เห็นอยู่ในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน เนื่องจากระบอบประชาธิปไตยไม่ใช่ระบอบที่ดีที่สุด แต่เป็นระบอบการปกครองที่เลวน้อยที่สุด ดังที่ เซอร์ วินสตัน เชอร์ชิลล์ หรือเซอร์ วินสตัน

เลโอนาร์ด สเปนเซอร์-เซอร์ชิลล์ (Sir Winston Leonard Spencer-Churchill ค.ศ. ๑๘๗๔-๑๙๖๕) อดีตนายกรัฐมนตรีสหราชอาณาจักรได้ปราศรัยในสภาสามัญของอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ว่า “ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่เลวร้ายที่สุดในบรรดา รูปแบบการปกครองทั้งหลาย”^{๒๒}

สภาพการณ์และบรรยากาศของประชาธิปไตยในสังคมไทยปัจจุบันกล่าวได้ว่าเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากอดีต เป็นที่ทราบกันดีว่าตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา สังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤติการณ์ทางการเมืองในระบบอบประชาธิปไตยหลายครั้งด้วยกัน ส่งผลให้ประชาธิปไตยในสังคมไทยไม่สามารถเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงและมั่นคง เพราะยังคงวนเวียนอยู่กับสภาพเดิม ๆ ของบรรยากาศการเมืองแบบไทย ๆ อันเป็นวัฏจักรที่เลวร้ายคือ มีการเลือกตั้งแล้วก็รัฐประหารยึดอำนาจ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช อดีตตุลาการศาลรัฐธรรมนูญและนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ เรียกว่าวัฏจักรอันเลวร้ายนี้ว่า “วงจรอุบาทว์” ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

เมื่อไม่นานมานี้ ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองไทยว่ามีลักษณะวนเวียนอยู่ใน “วงจรอุบาทว์” หรือ “The vicious circle of Thai politics” กล่าวคือ หลังจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ก็มีการเคลื่อนไหวของพรรคการเมือง มีการเลือกตั้ง มีรัฐสภา ต่อจากนั้นก็มักจะเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมือง ซึ่งก่อให้เกิดการปฏิวัติรัฐประหาร แล้วก็มีการยกเลิกรัฐธรรมนูญเพื่อให้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเช่นนี้เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ซาก ๆ ตลอดระยะเวลาห้าสิบกว่าปี ที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็น “ระบอบประชาธิปไตย”^{๒๓}

หากเราจะกล่าวถึงปัญหาของประชาธิปไตยในสังคมไทยปัจจุบัน เมื่อมองไปที่ระบอบการปกครองที่นำมาใช้ในสังคมไทยที่เรียกว่าระบอบประชาธิปไตยนี้ ก็เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นระบอบการปกครองที่เลวร้ายที่สุดและนิยมใช้กันอยู่โดยทั่วไปในนานาอารยประเทศทั่วโลก ซึ่งในแต่ละประเทศอาจจะมีรายละเอียดของรูปแบบทางการเมืองการปกครองที่แตกต่างกันออกไป

^{๒๒} เกษียร เตชะพีระ, **ปัญหาของประชาธิปไตย: เอกลักษณะ**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.people.umass.edu/pokpongj/Interest/interest_kasean_15.htm [๑๓ พ.ย. ๒๕๕๓].

^{๒๓} ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิหลังทางสังคมของประเทศนั้น ๆ ดังนั้น ปัญหาของประชาธิปไตยในสังคมไทยปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ก็มีสภาพทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันบ้างกับประเทศทั้งหลายในโลก ไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศที่กำลังพัฒนา หรือประเทศที่ด้อยพัฒนา แล้วแต่ความมากน้อยหรือหนักเบาของปัญหาในประเทศนั้น ๆ เพราะฉะนั้น ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงปัญหาของประชาธิปไตยในสังคมไทยโดยแยกออกเป็น ๓ ด้านด้วยกัน^{๒๔} กล่าวคือ ปัญหาด้านพลเมือง ปัญหาด้านการเมือง และปัญหาด้านระบบราชการ เนื่องจากปัญหาทั้ง ๓ ด้านมีส่วนทำให้ประชาธิปไตยในสังคมไทยประสบกับปัญหาไม่เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงและเป็นเหตุให้ต้องส่งเสริมให้มีการพัฒนากันต่อไป ดังนี้

๕.๒.๑ ปัญหาด้านพลเมือง

พลเมืองในที่นี้มุ่งไปที่ประชาชนทุกคนในสังคมไทยไม่ว่าจะมีสิทธิหรือไม่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ในปัจจุบันนี้จำนวนประชากรของประเทศไทยมีมากกว่า ๖๕ ล้านคนแล้ว^{๒๕} แต่กลับมีส่วนร่วมทางการเมืองน้อยมาก และประชาชนบางส่วนก็ยังมีความเข้าใจว่าประชาธิปไตยคือการเลือกตั้งเท่านั้น เมื่อออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งหลังจากกาบัตรและหย่อนบัตรลงกล่องรับบัตรเลือกตั้งเสร็จแล้วก็แล้วกันไป จึงมักจะกล่าวกันว่าประชาธิปไตยในสังคมไทยเป็นประชาธิปไตยไม่กีวนาที หลังจากนั้นก็ได้สนใจที่จะติดตามตรวจสอบประพฤติกรรมหรือการปฏิบัติงานของนักการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งเข้าไปเป็นผู้แทนราษฎรที่ไปทำหน้าที่ต่าง ๆ แทนตนในรัฐสภา ไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรีที่ทำหน้าที่เป็นฝ่ายรัฐบาลบริหารประเทศ หรือเป็นสมาชิกรัฐสภาทำหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติ ในการร่างกฎหมายออกกฎหมายหรือตรวจสอบการทำงานของฝ่ายรัฐบาล ดังที่ทินพันธุ์ นาคะตะ กล่าวถึงปัญหานี้ไว้ว่า

ประชาชนส่วนใหญ่ ยังขาดความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของรัฐสภา จึงขาดความสนใจและไม่ให้การสนับสนุนอย่างเพียงพอ ประชาชนจึงไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งกันน้อย ไม่ค่อยได้ติดตามความเคลื่อนไหวในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภาเท่าที่ควร เมื่อสภา

^{๒๔}ดูรายละเอียดในเรื่อง “ปัญหาของประชาธิปไตยไทย” ใน ทินพันธุ์ นาคะตะ, **ประชาธิปไตยไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเอกสารและตำรา คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓).

^{๒๕}ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่เว็บไซต์ของ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, **บทสรุปสำหรับผู้บริหาร สามะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.๒๕๕๓**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://popcensus.nso.go.th/upload/census-report-6-4-54.pdf> [๑๐ ต.ค. ๒๕๕๓].

ผู้แทนราษฎรถูกยกเลิกไปโดยการปฏิวัติรัฐประหาร ประชาชนก็ได้แสดงปฏิกิริยาต่อต้านหรือคัดค้านแต่อย่างใด^{๒๖}

เราจะเห็นได้ว่า บทบาทของประชาชนที่ผ่านมาอยู่ที่การใช้สิทธิเลือกตั้งเพียงเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ประชาธิปไตยในสังคมไทยปัจจุบันนี้ภายหลังรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.๒๕๔๐ ได้พัฒนาจากประชาธิปไตยแบบตัวแตนมาเป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเมืองเพื่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเท่าที่ควร เนื่องจากมีปัญหาอุปสรรคหลายประการ ทั้งในส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐเอง และในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชน เช่น ปัญหาด้านการรับรู้เกี่ยวกับแนวคิดและความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในส่วนที่เกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐและความเชื่อดั้งเดิมว่า “ข้าราชการเก่งกว่าประชาชน” ปัญหาด้านโครงสร้างกฎหมายและกระบวนการนโยบาย^{๒๗} ดังนั้น การที่ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจและมีส่วนร่วมทางการเมืองน้อย จึงเป็นเหตุให้ประชาธิปไตยในสังคมไทยพัฒนาไปช้ามาก

อย่างไรก็ตาม หากต้องการให้ประชาธิปไตยในสังคมไทยพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น ประชาชนต้องขวนขวายศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ใช้สิทธิและหน้าที่พลเมืองที่ดีเข้าไปแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ ในการตัดสินใจเรื่องการใช้ทรัพยากรของประเทศ และในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน จังหวัด และประเทศ อย่างสม่ำเสมอ

๕.๒.๒ ปัญหาด้านการเมือง

สำหรับปัญหาด้านการเมืองนี้ มีหลายส่วนด้วยกันที่สำคัญ แต่องค์ประกอบหลัก ๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย ได้แก่ นักการเมือง พรรคการเมือง รัฐบาล รัฐธรรมนูญ เป็นต้น

สำหรับนักการเมืองในสังคมไทยเมื่อมองโดยภาพรวมโดยส่วนใหญ่ยังขาดอุดมการณ์ที่จะทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนและประเทศชาติ แต่กลับทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนและพรรคพวก โดยอ้างสิทธิที่จะดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ในนามของคนส่วนใหญ่ แต่กลับไม่สนใจ

^{๒๖} ทินพันธุ์ นาคะตะ, *ประชาธิปไตยไทย*, หน้า ๑๖๗.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน อาจารย์คะเนิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ, *รายงานวิจัย แนวทางการเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ : ปัญหาอุปสรรค และทางออก*, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕).

สิทธิและเสียงของคนส่วนน้อย และบางส่วนก็เป็นนักธุรกิจการเมืองที่เข้ามาเพื่อแสวงหาหรือรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวและพวกพ้อง โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องด้านกฎหมายและขาดจิตสำนึกที่ดีด้านจริยธรรม ดังที่นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีคนที่ ๒๐ ของประเทศได้กล่าวถึงปัญหาประชาธิปไตยในสังคมไทยว่าจะโทษประชาชนทั้งหมดไม่ได้ เพราะปัญหาส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากนักการเมืองด้วยเช่นกัน

อีกส่วนหนึ่งเป็นนักการเมืองที่ไม่มีความเลื่อมใสศรัทธาประชาธิปไตย แต่ต้องการอาศัยบันไดเส้นทางประชาธิปไตยไปสู่อำนาจ คนเหล่านี้ทำได้ทุกอย่าง โดยไม่สนใจว่ามันขัดแย้งกับแนวทางประชาธิปไตยหรือไม่ เพียงเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ ไม่ว่าจะทุจริต จะโกง จะซื้อเสียง หรือใช้อำนาจอื่นใดก็ตาม แม้ถึงขั้นว่าทำผิดกฎหมาย คนเหล่านี้ก็พร้อมจะทำ จะเป็นฝ่ายซ้ายหรือขวา นายทุนหรือคอมมิวนิสต์ก็เป็นได้ เป็นตัวถ่วงอีกพวกหนึ่งที่ทำให้การเมืองระบอบประชาธิปไตยสะดุด อันนี้อยากจะสรุปจากภาพที่ผมเห็น ๓๘ ปี^{๒๘}

พรรคการเมืองในสังคมไทยในปัจจุบันที่ยังดำเนินการอยู่มีทั้งหมด ๖๑ พรรค^{๒๙} แต่ก็ยังขาดความเข้มแข็ง เนื่องจากไม่มีพรรคการเมืองใดที่มีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎร หากพรรคการเมืองใดที่เข้มแข็งมีเสียงข้างมากขึ้นมา ก็มักจะกลายเป็นเผด็จการรัฐสภาไปเสียอีก เพราะไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เคารพและรับฟังเสียงส่วนน้อย สาเหตุที่พรรคการเมืองไทยอ่อนแอ นั้นเกิดจากสาเหตุ ๓ ประการ คือ^{๓๐} (๑) พรรคการเมืองไม่ได้รับการสนับสนุนให้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพราะมีการล้มเลิกพรรคการเมืองกันบ่อยมาก (๒) พรรคการเมืองไทยยังไม่เป็นที่นิยมและเป็นที่ยอมรับของกลุ่มผลประโยชน์ในเมืองไทยและประชาชนโดยทั่วไป และ (๓) พรรคการเมืองไทยมีความแตกแยกกันภายในค่อนข้างสูง

^{๒๘} อานันท์ ปันยารชุน และคนอื่น ๆ, **เส้นทางประชาธิปไตย: หลากมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗.

^{๒๙} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่เว็บไซต์ของ สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, **ข้อมูลพรรคการเมืองที่ยังดำเนินการอยู่** (จำนวน ๖๑ พรรคการเมือง) ณ วันที่ ๑ ต.ค. ๕๕, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.ect.go.th/newweb/upload/cms02/download/502-1356-0.pdf> [๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๕].

^{๓๐} รองศาสตราจารย์นรนิติ เศรษฐบุตร, “หัวข้อเรื่องแนวคิดประชาธิปไตย”, ใน **การเผยแพร่ประชาธิปไตยสู่ท้องถิ่นผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต**, ศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ลาวัญย์ศิริ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑.

ส่วนรัฐบาลที่ผ่านมาก็ขาดเสถียรภาพทำให้นโยบายต่าง ๆ ขาดความต่อเนื่อง เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ก็เปลี่ยนนโยบายใหม่ด้วย นโยบายเก่าก็ไม่ได้รับการสานต่อจึงทำให้ขาดความต่อเนื่องทางนโยบาย^{๓๑} อีกทั้งรัฐบาลที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบันส่วนใหญ่มักจะประกอบด้วยพรรคการเมืองหลายพรรค ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีเสถียรภาพและเป็นเอกภาพทางนโยบาย ส่งผลทำให้รัฐบาลไม่ได้รับความเชื่อมั่นจากประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อประชาชนชนชั้นกลางที่ใกล้ชิดกับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองในกรุงเทพมหานคร เมื่อประชาชนชั้นกลางเกิดความไม่เชื่อมั่นต่อการทำงานของรัฐบาล รัฐบาลก็มักจะสั่นคลอนไปด้วยและไม่สามารถดำรงอยู่ได้นาน ก่อให้เกิดทฤษฎีที่รองศาสตราจารย์ ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์ เรียกว่า “สองนคราประชาธิปไตย” ซึ่งสรุปไว้ว่า “คนต่างจังหวัดตั้งรัฐบาล คนกรุงเทพฯล้มรัฐบาล”^{๓๒}

สำหรับรัฐธรรมนูญ แม้ว่าจะเป็นหลักประกันที่สำคัญของรัฐบาลที่เข้ามาบริหารปกครองประเทศและเป็นสิ่งที่สามารถทบทวนแก้ไขได้ โดยอาศัยกฏกติกาที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือไม่ก็โดยการอาศัยความชอบธรรมจากการลงมติของประชาชน แต่ในสังคมไทยก็มีการประกาศใช้ ยกเลิก และแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญหลายครั้ง เพื่อให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์ของบ้านเมืองและกาลสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป^{๓๓} ทั้งโดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม เช่น การปฏิวัติรัฐประหาร รัฐธรรมนูญที่ผ่านมามีจะถูกมองว่าร่างขึ้นมาเพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะผู้ที่มีอำนาจในขณะนั้น^{๓๔} และในสังคมไทยมักจะมองกันว่ารัฐธรรมนูญคือประชาธิปไตย ดังนั้น เมื่อมีการปฏิรูปการเมืองก็มักจะมุ่งไปที่การแก้ไขรัฐธรรมนูญเป็นประการที่สำคัญลำดับต้น ๆ อยู่เสมอ นับตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบันประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญถึง ๑๘ ฉบับ เฉลี่ยแล้วรัฐธรรมนูญไทยเปลี่ยนแปลงทุก ๆ ๔ ปี รัฐธรรมนูญฉบับล่าสุดคือฉบับที่ ๑๘ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐

^{๓๑} ทินพันธุ์ นาคะตะ, ประชาธิปไตยไทย, หน้า ๑๕๔.

^{๓๒} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เอนก เหล่าธรรมทัศน์, “สองนคราประชาธิปไตย : แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย”, ใน รัฐศาสตร์-การเมือง รวมบทความวิชาการทางรัฐศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๖-๒๕๔๒, รองศาสตราจารย์นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓) : ๓๐๙-๓๑๗.

^{๓๓} รองศาสตราจารย์ ดร.มนตรี รูปสุวรรณ, บทวิเคราะห์ทางวิชาการเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^{๓๔} ทินพันธุ์ นาคะตะ, ประชาธิปไตยไทย, หน้า ๑๕๔.

มีจำนวนมาตรา ๓๐๙ มาตรา แต่ก็ถูกนักการเมืองและประชาชนไทยบางส่วนมองว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่เป็นประชาธิปไตยและเรียกร้องให้มีการแก้ไขเช่นเดียวกัน

๕.๒.๓ ปัญหาด้านระบบราชการ

ระบบราชการมีอิทธิพลอย่างต่อเนื่องต่อการบริหารประเทศมาตั้งแต่สมัยโบราณจนมาถึงสมัยปัจจุบันในระบบประชาธิปไตย ซึ่งอิทธิพลของระบบราชการเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางการเมือง หรือขัดขวางการพัฒนาทางการเมืองได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากเป็นที่ยอมรับกันว่า ระบบราชการถือว่าเป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศ ไม่ว่าจะประเทศนั้น ๆ จะมีอุดมการณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองที่แตกต่างกันก็ตาม โดยทั่วไป ระบบราชการมีลักษณะเป็นผู้รับคำสั่งหรือเป็นผู้นำนโยบายไปปฏิบัติ ไม่ใช่ผู้ออกคำสั่งหลักข้อนี้อาจมีข้อยกเว้นได้แต่ก็มีน้อยมาก และระบบราชการควรจะมีโครงสร้างที่พร้อมจะสนองตอบต่อระบบการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนไม่เข้าไปก้าวกายหรือแทรกแซงในวงการเมืองที่อยู่นอกเหนือหน้าที่ของตน ฉะนั้นจึงอาจจะสรุปได้ว่า ระบบราชการนั้นควรจะต้องวางรูปแบบ และจัดรูปให้พร้อมที่จะสนองตอบได้อย่างมีประสิทธิภาพในทางการเมือง^{๓๕}

อย่างไรก็ตาม สาเหตุที่ระบบประชาธิปไตยในสังคมไทยขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง นั้น เนื่องจากระบบราชการที่ไม่ได้เป็นไปตามอย่างที่กล่าวมา ด้วยสาเหตุหลายประการด้วยกัน ยกตัวอย่าง ประการแรก ระบบราชการนั้นมีข้าราชการจำนวนมาก มีการรับราชการต่อเนื่อง มีการศึกษาและคุณสมบัติเบื้องต้นคล้ายคลึงกัน จึงมีการรวมตัวกันได้แน่นแฟ้นในแง่ของจิตใจ และพฤติกรรมในการบริหาร หากการเมืองไม่มีเสถียรภาพ ข้าราชการประจำก็ย่อมมีอิสระที่จะทำตามความต้องการของตนเองมากกว่าที่จะให้บริการแก่ประชาชนหรือสนองนโยบายของรัฐบาลที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ทำให้รัฐบาลในระบบประชาธิปไตยไม่สามารถควบคุมหรือตรวจสอบการบริหารราชการของข้าราชการประจำได้อย่างจริงจัง ทำให้ข้าราชการมีความยิ่งใหญ่เหนือรัฐบาลจนถูกเรียกว่าการปกครองตามลัทธิอำมาตยาธิปไตย (Bureaucracy)^{๓๖} ประการที่สอง ระบบราชการไทยพยายามมีอิทธิพลครอบงำระบบการเมืองไทยและทำหน้าที่

^{๓๕} สฤชดิเดช ขำปัญญา, “ระบบราชการกับการพัฒนาทางการเมือง”, รัฐศาสตร์นิเทศ, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๒๐) : ๑๓๙-๑๔๐, ๑๖๗.

^{๓๖} อมร รักษาสิทธิ์ และคนอื่น ๆ, ประชาธิปไตย: อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕-๕๖.

นอกเหนือไปจากการทำหน้าที่รับคำสั่งหรือการทำหน้าที่น่านโยบายไปปฏิบัติ แต่กลับเข้าไปมีบทบาทและแทรกแซงภายในวงการเมืองไทยในรูปแบบต่าง ๆ กันตลอดมา กล่าวคือ การกระทำตนเป็นกลุ่มผลประโยชน์จนกลายเป็นพรรคราชการที่ครอบงำระบบการเมืองไทย ครอบงำทั้งในด้านการออกกฎหมาย ในด้านการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศ และในด้านกระบวนการยุติธรรม แทนที่จะทำตนเป็นเครื่องมือของรัฐ ในการน่านโยบายหรือการตัดสินใจของสถาบันทางการเมืองการปกครองไปปฏิบัติให้บรรลุผลด้วยดี^{๓๗} ดังนั้น ระบบราชการที่มีลักษณะดังกล่าว จึงเป็นปัญหาและอุปสรรคส่วนหนึ่งที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยไม่พัฒนา

จริง ๆ แล้วปัญหาที่เกิดขึ้นทั้ง ๓ ด้านดังที่กล่าวมาล้วนเป็นเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องส่งผลกระทบกันและกันในสังคมประชาธิปไตยแบบไทย กล่าวคือ เมื่อประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตยและมีพฤติกรรมขายสิทธิขายเสียง ก็ทำให้ได้นักการเมืองที่ขาดอุดมการณ์เข้าไปบริหารประเทศเพื่อแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้อง ส่งผลให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน ข้าราชการที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่สนองนโยบายภาคการเมืองก็พลอยทุจริตไปกับนักการเมือง และถือโอกาสเข้าไปแทรกแซงทางการเมืองเพื่อแสวงอำนาจและผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้องด้วยเช่นกัน ด้วยการปฏิวัติรัฐประหารโดยอ้างความชอบธรรมจากเรื่องนี้นักการเมืองทุจริตคอร์รัปชันนั่นเอง ทำให้งบประมาณแผ่นดินแทนที่จะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมกลับไปไม่ถึงประชาชน ทั้งในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม และการพัฒนาการศึกษาตลอดถึงด้านอื่น ๆ ทำให้การพัฒนาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยขาดความต่อเนื่องเพราะปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาขาดการแก้ไข แล้วในที่สุดก็นำไปสู่การซื้อสิทธิขายเสียงเริ่มต้นวงจรใหม่กันต่อไป ดังนั้น แม้ว่าประชาธิปไตยจะเป็นระบอบการปกครองที่ดีมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมคือประชาชนและประเทศชาติ แต่เมื่อนำมาใช้ในสังคมไทยกลับประสบกับความล้มเหลวไม่สามารถทำหน้าที่ตามมาตรฐานที่ได้ตั้งไว้ เพราะประสบกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาทั้ง ๓ ด้านดังที่กล่าวมา เนื่องจากสาเหตุที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ยังมิได้กล่าวถึงก็คือการขาดธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในหัวข้อต่อไป

^{๓๗} ทินพันธุ์ นาคะตะ, ประชาธิปไตยไทย, หน้า ๑๕๙.

๕.๓ หลักการสำคัญของธรรมาธิปไตย

เมื่อกล่าวถึงหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยแล้ว ผู้วิจัยจะกล่าวถึงหลักการสำคัญของธรรมาธิปไตยด้วย สำหรับหลักการสำคัญของธรรมาธิปไตยนี้ จากการศึกษาธรรมาธิปไตยในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในบทที่ ๒ และการตีความธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาของนักคิดหรือนักวิชาการต่าง ๆ ในบทที่ ๔ พบว่า หลักการสำคัญของธรรมาธิปไตยคือการยึดถือธรรมเป็นใหญ่ มีธรรมเป็นพลังผลักดันหรือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการทำความคิด ก้าวคือหัวใจหลักของธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนา ก็คือธรรม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งที่มุ่งใจที่นำบุคคลไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม (กุศลกรรมบถ) และเป้าหมายของการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามนั้นก็คือการยกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้นตามลำดับ (โลกุตระธรรม)

อย่างไรก็ตาม คำว่า “ธรรม” นี้ เราจะเห็นได้ว่านักคิดหรือนักวิชาการแต่ละท่านต่างก็ให้นิยามความหมายแตกต่างกันออกไปบ้างและเหมือนกันบ้าง ขึ้นอยู่กับการศึกษาและการอธิบายของแต่ละท่านว่าจะให้ความสำคัญครอบคลุมไปถึงเรื่องใด ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าการตีความและอธิบายความหมายกว้างขวางครอบคลุมไปหลายเรื่อง ได้แก่ เรื่องหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้อง เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักการใหญ่หรือหลักการโดยรวม อีกทั้งนักคิดนักวิชาการต่าง ๆ ยังได้ตีความและอธิบายธรรมาธิปไตยไปในลักษณะเชิงประยุกต์ เพื่อให้เข้ากับเรื่องหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งหมายถึงคุณสมบัติที่สำคัญทั้งของผู้ปกครอง ผู้บริหาร นักการเมือง ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป

ถึงกระนั้นก็ตาม หากเราถือตามคำอธิบายที่พระอรุณกถาจารย์ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์ว่า “ธรรม” หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ และโลกุตระธรรม ๙ ดังที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ ๒ นั้น คำว่า “ธรรม” ที่มีกรอธิบายกันว่าหมายถึงหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้อง ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักการใหญ่หรือหลักการโดยรวมดังกล่าวในเบื้องต้นนั้น ก็จะมีฐานรองรับที่สำคัญอยู่ที่หลักการย่อยคือการดำเนินตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เนื่องจากเมื่อบุคคลใดเห็นความสำคัญของธรรม ธรรมก็จะเป็นจุดเริ่มต้นให้บุคคลนั้นดำเนินชีวิตไปในแนวทางที่ดีที่ถูกต้องดีงาม และมีเป้าหมายที่ชัดเจนในแง่ของผลของการปฏิบัติก็คือโลกุตระธรรม ๙ ซึ่งเป็นเรื่องของการพัฒนายกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้นตามลำดับ

กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ นักคิดนักวิชาการชาวพุทธหลายท่านอธิบายตรงกันว่าเป็นพุทธจริยธรรมชั้นกลาง เนื่องจากเป็นหลักแห่งความประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามทั้งทางกาย ทาง

วาทะ และทางใจที่สูงกว่าพุทธจริยธรรมขั้นต้นคือศีล ๕ ที่เน้นการฝึกฝนขัดเกลาและควบคุมพฤติกรรมทางกายและทางวาจาเท่านั้น^{๓๘} เพราะว่าการกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ครอบคลุมไปถึงจิตใจที่ทำหน้าที่นึกคิดก่อนที่จะลงมือกระทำทางกายและทางวาจาด้วย สำหรับผู้ที่ดำรงตนอยู่ในจริยธรรมขั้นต้นดีแล้ว หากต้องการพัฒนาพฤติกรรมของตนให้ดีขึ้นในระดับกลางก็ควรปฏิบัติไปตามแนวกุศลกรรมบถ ๑๐ ต่อไป เพราะฉะนั้น คำว่า “กุศลกรรมบถ” จึงแปลว่า ทางแห่งกรรมดีหรือทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล^{๓๙} มี ๑๐ ประการ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ^{๔๐} ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๔๑}

ก) การงดเว้นการกระทำทางกาย มี ๓ ประการ คือ

- (๑) ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน แต่ให้มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กันและกัน
- (๒) ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารััดเอาเปรียบ แต่ให้เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน
- (๓) ละเว้นการประพฤติดีดล่องละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกันและกัน

ข) การงดเว้นการกระทำทางวาจา มี ๔ ประการ คือ

- (๔) ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง แต่ให้กล่าวแต่คำสัตย์ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน ประยงค์ แสนบุราณ, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๗๘. หรือ อติศักดิ์ ทองบุญ, “พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาวิกฤตทางจริยธรรม”, **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**, ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒, (เม.ย.-มิ.ย.๒๕๕๒): ๒๕๕. หรือ อภิญญาวัฒน์ โพธิ์सान, **พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต**, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๓.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๗/๓๖๐-๓๖๒.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบัญญัติชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗-๑๘.

(๕) ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก แต่ให้พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

(๖) ละเว้นการพูดคำหยาบ สกปรกเสียหาย แต่ให้พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง

(๗) ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ แต่ให้พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

ค) การงดเว้นการกระทำทางใจ มี ๓ ประการ คือ

(๘) ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ แต่ให้คิดให้ คิดเสียสละทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

(๙) ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย แต่ให้ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

(๑๐) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนี้ จึงเป็นเรื่องของการปกครองและควบคุมตนเองทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งในสังคมไทยพระสงฆ์โดยส่วนใหญ่มักจะสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนนำไปเป็นแนวทางสำหรับการประพฤติปฏิบัติตนและใช้เป็นหลักสำหรับตรวจสอบพิจารณาพฤติกรรมของตนเอง เนื่องจากพระพุทธรศาสนาถือว่ากุศลกรรมบถ ๑๐ นี้เป็นเครื่องชำระตัวให้สะอาดจากพฤติกรรมที่ไม่ดีทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ^{๕๒} ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ เรียกว่า “อกุศลกรรมบถ” แปลว่า ทางแห่งกรรมชั่วหรือทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล^{๕๓} มี ๑๐ ประการและแบ่งเป็น ๓ ส่วนเช่นกัน คือ การกระทำทางกาย ได้แก่ การทำร้ายทำลายชีวิต การถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ความประพฤติผิดในกาม การกระทำทางวาจา การ

^{๕๒}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๕๙-๗๖๐.

^{๕๓}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๕๘.

พูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ และการกระทำทางใจ ได้แก่ โลกอยากได้ของเขา การคิดร้ายต่อผู้อื่น เห็นผิดจากคลองธรรม^{๔๔}

เพราะฉะนั้น ในพระพุทธศาสนา กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการจึงเป็นจริยธรรมของทั้งฝ่ายผู้ปกครองและฝ่ายรับการปกครองได้ เนื่องจากบุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง ผู้บริหารประเทศ หรือประชาชนโดยทั่วไป ไม่ว่าจะมีความรู้หรือตำแหน่งใด ๆ ก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่จำเป็นปฏิญประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม หากประพฤติปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้ย่อมจะส่งผลให้การทำงานหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ผลดี เนื่องจากบุคคลที่จะปกครองผู้อื่นได้ดีจะต้องปกครองตัวเองให้ดีเสียก่อน เมื่อปกครองตนเองได้ดีแล้วพฤติกรรมต่าง ๆ ที่กระทำหรือแสดงออกมานั้นย่อมเป็นไปด้วยความสุจริตคือมีความบริสุทธิ์สะอาด ทั้งทางกาย ทางทางวาจา และทางทางใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีพื้นฐานด้านจิตใจที่ดีนั้นก็คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา และเห็นชอบตามคลองธรรม เมื่อมีพื้นฐานจิตใจที่ดีแล้ว พฤติกรรมทางกาย และทางวาจาที่จะแสดงออกมาก็ย่อมจะเป็นไปในทิศทางเดียวกันด้วยเช่นกัน ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความสำคัญของใจที่เป็นพื้นฐานสำคัญ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดพฤติกรรมทางกายและพฤติกรรมทางวาจาของคนเราไว้ว่า

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า
มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ
ถ้าคนมีใจดี ก็จะทำดีหรือทำดีตามไปด้วย
เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป
เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น^{๔๕}

ส่วนคำว่า “โลกุตระธรรม” แปลว่า ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก^{๔๖} มี ๙ ประการ ได้แก่ มรรค ๔ (คือ โสดาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค) ผล ๔ (คือ โสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล) และนิพพาน ๑ นั้น ก็เป็นเป้าหมายและผลของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้นเอง แม้จะดูเหมือนเป็นเรื่องเชิงอุดมคติที่สูงส่งสำหรับคนทั่วไปที่ยังต้องข้องเกี่ยวกับโลกียสุขอยู่ แต่ในฐานะที่ประชากรส่วนใหญ่ในสังคมไทยเป็นชาวพุทธ

^{๔๔}ดูรายละเอียดใน อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๗/๗๕๗-๗๕๙.

^{๔๕}พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๔๖}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๑.

ก็ควรที่จะประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นไปในลักษณะของการส่งเสริมชีวิตให้มุ่งไปสู่เป้าหมายดังกล่าว เพื่อให้จิตใจของแต่ละบุคคลมีเสรีภาพอย่างแท้จริงตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ การปราศจากกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น เมื่อแต่ละคนปฏิบัติและ เข้าถึงเสรีภาพดังกล่าวได้ย่อมจะส่งผลดีต่อบุคคลอื่นและสังคมโดยรวมได้ เพราะจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสหรือเป็นทาสของกิเลส หากจะเทียบกับแนวคิดหลักการของ ประชาธิปไตยก็เพื่อเสรีภาพและมีอุดมการณ์ที่สูงส่งคือการทำเพื่อประโยชน์และความสุขของ สังคมส่วนรวมเช่นเดียวกัน

จากหลักการใหญ่หรือหลักการโดยรวมที่หมายถึงหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้องที่จะนำมาถือเป็นใหญ่หรือเป็นธรรมาธิปไตยนั้น ซึ่งต้องยึดโยง อยู่กับหลักการย่อยอันเป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาตามที่พระอรชกถาจารย์ได้อธิบาย ไว้ในฐานะที่เป็นวิธีการหรือแนวทางสำหรับดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ และมีเป้าหมายของชีวิตคือการพัฒนายกระดับจิตใจให้สูงขึ้นตามลำดับคือโลกุตระธรรม ๙ นั้น สำหรับสังคมไทยในฐานะที่เป็นสังคมที่นำเอาระบบประชาธิปไตยมาใช้ เราจึงสามารถนำ “ธรรมาธิปไตย” มาเป็นแนวทางสำหรับใช้ในการตรวจสอบหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้องที่สังคมจะนำมายึดถือเป็นระเบียบแบบแผนของสังคม เช่น กฎหมาย กติกา หรือระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ นั้นไม่ควรห่างไกลออกไปจากการดำเนินตาม กรอบแห่งธรรมาธิปไตยคือกุศลกรรมบถ ๑๐ และมีเป้าหมายที่ชัดเจนมุ่งสู่ความดีงามที่สามารถ พัฒนายกระดับจิตใจให้สูงขึ้นตามลำดับเช่นเดียวกับเป้าหมายในพระพุทธศาสนาคือโลกุตระธรรม ๙ หรือมีเป้าหมายที่ส่งเสริมหลักการหรืออุดมการณ์แบบประชาธิปไตยด้วย เนื่องจากเมื่อ สังคมไทยได้ให้คุณค่าต่อหลักการหรืออุดมการณ์ประชาธิปไตยว่าเป็นสิ่งที่ดีงามและเหมาะสมที่ นำมาใช้ในการปกครองประเทศ จึงไม่ควรทำอะไรมิได้ถูกต้องไม่ดีงามและขัดแย้งกับหลักการหรือ อุดมการณ์ดังกล่าว เนื่องจากการกระทำเช่นนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อ การปกครองในระบอบ ประชาธิปไตย เช่น การละเมิดสิทธิมนุษยชน การซื้อสิทธิขายเสียง และการคอร์รัปชัน

นอกจากนี้หลักการสำคัญของ “ธรรมาธิปไตย” ที่กล่าวมาข้างใช้เป็นเกณฑ์พิจารณา หรือเป็นตัวชี้วัดได้ว่า สาเหตุที่ทำให้ประชาธิปไตยในสังคมไทยไม่พัฒนานั้น สาเหตุที่แท้จริงที่อยู่ เบื้องหลังสาเหตุทั้งปวงก็คือทั้งประชาชน นักการเมือง และข้าราชการต่างปฏิบัติไปในทางที่ตรงกัน ข้ามกับหลักการใหญ่และหลักการย่อยคือหลักธรรมคำสอนเรื่องกุศลกรรมบถ ๑๐ อันเป็น มาตรฐานหรือตัวบ่งชี้จริยธรรมที่สำคัญ และไม่สามารถพัฒนายกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น ตามลำดับ เพราะสาเหตุของปัญหาที่อยู่ลึกลงไปยิ่งกว่าคือจิตใจของบุคคลนั้น ๆ ยังไม่มีจิตสำนึก

ที่ดีหรือไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยนั่นเอง จึงนำไปสู่การเบียดเบียนทำร้ายกัน และกันด้วยกาย การใส่ร้ายป้ายสีกันและกันด้วยวาจา และการทุจริตคอร์รัปชัน รวมถึงการแย่งชิงผลประโยชน์ ตำแหน่ง และอำนาจกันเป็นใหญ่ เมื่อประชาชน นักการเมือง และข้าราชการมีพฤติกรรมดังกล่าว ซึ่งเป็นเรื่องของความบกพร่องทางจริยธรรม ในที่สุดก็ส่งผลกระทบต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย

จากหลักการสำคัญของธรรมาธิปไตยที่ยึดเอาธรรมเป็นใหญ่ดังกล่าว ธรรมาธิปไตยจึงเป็นหลักการสำหรับให้แต่ละบุคคลได้ใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องดีงามทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยการใช้ความถูกต้องดีงามหรือธรรมนั่นเองเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจผลักดันให้เกิดการกระทำที่ถูกต้องดีงาม เพื่อนำสังคมไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน

๕.๔ ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย

เราได้ทราบถึงหลักการสำคัญของ “ธรรมาธิปไตย” ว่าคือการยึดถือธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งมีทั้งหลักการใหญ่และหลักการย่อย ซึ่งมีความสำคัญและมีประโยชน์อย่างยิ่งทั้งต่อปัจเจกบุคคล และสังคมส่วนรวม เพราะว่าธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นหลักการสำคัญจะช่วยทำให้ทุกคนมีจริยธรรมกันมากขึ้น เนื่องจากเมื่อทุกคนในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมให้ความสำคัญกับธรรมเป็นใหญ่แล้ว พฤติกรรมของแต่ละคนก็จะดำเนินไปตามแนวทางของหลักการและอุดมการณ์ประชาธิปไตย และย่อมจะส่งผลทำให้สังคมส่วนรวมมีความสุขไปด้วย ซึ่งเป็นผลมาจากการนำเอาธรรมาธิปไตยไปประพฤติปฏิบัติ เพราะฉะนั้น เราจึงสามารถหาแนวทางนำธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นมาตรฐานทางจริยธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยได้ ๔ แนวทาง ได้แก่ การควบคุมตนเอง การพัฒนาตนเอง การตรวจสอบภายใน และการตรวจสอบภายนอก ดังนี้

๕.๔.๑ การควบคุมตนเอง

ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการควบคุมตนเอง คือการควบคุมกาย วาจา และใจของตนเองให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องและพึงประสงค์ของสังคม เนื่องจากในจักรกวัตติสูตรและธัมมราชาสูตรต่างก็กล่าวถึงธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นจริยธรรมของบุคคล เพราะฉะนั้น การที่บุคคลสามารถควบคุมตนเองให้ทำในสิ่งที่ควรทำและไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ หากทำได้เช่นนี้ย่อมเป็นบุคคลที่น่าสรรเสริญ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ผู้ชนะข้าศึกจำนวนพันคนด้วยพันในสงคราม

หาชื่อว่าผู้ชนะที่ยอดเยี่ยมไม่ แต่ผู้ชนะตนได้ จึงชื่อว่าผู้ชนะที่ยอดเยี่ยม”^{๔๗} จากพุทธดำรัสดังกล่าว หัวใจสำคัญในการควบคุมตนเองก็คือการชนะใจของตนเองได้ เนื่องจากคนเราโดยทั่วไปยังมีกิเลสอยู่ และมักจะพ่ายแพ้ต่ออำนาจของกิเลส ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เราแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาได้ตามอำนาจของกิเลสเสมอหากขาดการควบคุม เพราะฉะนั้น จึงควรใช้ธรรมคือความถูกต้องดีงามเป็นเครื่องมือควบคุมตนเอง เพื่อให้ธรรมเป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงามต่อไป

ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย เสรีภาพเป็นเรื่องหนึ่งที่มีการปกครองระบอบนี้ให้ความสำคัญและเป็นหลักการที่ขาดมิได้ แม้วาระบอบประชาธิปไตยจะให้เสรีภาพแก่ผู้ที่อยู่ในระบอบการปกครองนี้ในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการชุมนุม เสรีภาพในการนับถือศาสนา แต่ก็มี การควบคุมและจำกัดการใช้เสรีภาพภายใต้เงื่อนไขบางประการด้วยนั่นก็คือการควบคุมและจำกัดเสรีภาพโดยกฎหมาย และกฎหมายที่นำมาใช้ควบคุมจำกัดเสรีภาพของผู้ที่อยู่ในระบอบประชาธิปไตยนี้ก็ขึ้นอยู่กับตัวของผู้ที่อยู่ในระบอบการปกครองหรือประชาชนนั่นเองเป็นผู้กำหนดขึ้นมา ดังที่วิสุทธิ โภธิแทน ได้กล่าวไว้ว่า

เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยนั้นผู้กำหนดและจำกัดคือประชาชนหรือผู้แทนของประชาชนที่เลือกมาแบบประชาธิปไตย การกำหนดและจำกัดย่อมขึ้นอยู่กับประชาชนผ่านทางผู้แทนของประชาชนซึ่งอาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้เสมอหากประชาชนส่วนใหญ่ต้องการเป็นเรื่องของประชาชนที่จะควบคุมจำกัดตัวเอง (self restraint) เพื่อประโยชน์แก่ตัวเองร่วมกัน^{๔๘}

ในการควบคุมตนเองนี้ พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักการสำหรับให้ชาวพุทธได้เลือกใช้หลายประการด้วยกัน แต่ในที่นี้จะเน้นเฉพาะ “ธรรมาธิปไตย” เท่านั้น ดังที่อภิปรายมาแล้วว่า ธรรมาธิปไตยนอกจากจะหมายถึงหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้องแล้ว ยังหมายถึงกุศลกรรมบถ ๑๐ โลกุตระธรรม ๙ ด้วย เพราะฉะนั้น หลักการสำหรับเลือกใช้ในการควบคุมตนเองในที่นี้ก็คือกุศลกรรมบถ ๑๐ นั่นเอง โดยการที่บุคคลต่าง ๆ จะต้องมองเห็นความสำคัญของความถูกต้องดีงาม เมื่อได้เห็นความสำคัญของความถูกต้องดีงามแล้ว ความถูกต้องดีงามนั้นจะเป็นสิ่งจูงใจผลักดันให้แต่ละบุคคลพยายามควบคุมตนเองให้ดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องดีงามได้เอง เมื่อควบคุมตนเองได้ก็เปรียบเสมือนการชนะใจของตนเองได้ เพราะว่าคนเราหากชนะใจตนเองได้ก็เท่ากับได้เปิดโอกาสให้ธรรมฝ่ายดีมีพลังสามารถมาควบคุม

^{๔๗} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๖๒.

^{๔๘} วิสุทธิ โภธิแทน, แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย, หน้า ๖๕.

พฤติกรรมต่าง ๆ ของตนได้ แล้วยังช่วยให้คนเรามีพฤติกรรมที่เป็นธรรมาธิปไตยคือมีความถูกต้อง
 ดั่งงามทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจได้เช่นกัน โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนคือเพื่อพัฒนาหรือ
 ยกกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้นหรือมีอุดมการณ์ประชาธิปไตยนั่นเอง

จากที่กล่าวมา การประยุกต์ใช้ธรรมาธิปไตยให้เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยใน
 สังคมไทยนั้น เมื่อบุคคลใดไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือฝ่ายถูกปกครองก็ตาม หากสามารถควบคุม
 ตนเองได้โดยไม่ปล่อยให้ความคิดความเห็นที่ไม่ถูกต้องมาควบคุมตนเอง พฤติกรรมที่บุคคลนั้น
 แสดงออกมาก็ย่อมจะแสดงออกมาในแนวทางที่ถูกต้องเช่นกัน ยกตัวอย่าง บุคคลใดที่สามารถ
 ควบคุมตนเองไม่ให้ความโลภเข้าครอบงำบางการชีวิตของตนเองได้ บุคคลนั้นย่อมจะมีพฤติกรรมที่
 สุจริต และไม่มีพฤติกรรมที่ทุจริต เช่น การซื้อสิทธิขายเสียง การคอร์รัปชั่น ส่วนบุคคลใดที่สามารถ
 ควบคุมตนเองไม่ให้ความคิดทำร้ายเบียดเบียนเขาเข้าครอบงำบางการชีวิตของตนเองได้ บุคคลนั้น
 ย่อมจะมีพฤติกรรมที่สุจริต และไม่มีพฤติกรรมทุจริต เช่น การทำร้ายหรือทำลายชีวิตคู่แข่งทาง
 การเมือง หรือการใส่ร้ายป้ายสีคู่แข่งทางการเมือง และบุคคลใดที่สามารถควบคุมตนเองไม่ให้
 ความเห็นผิดจากคลองธรรมเข้าครอบงำบางการชีวิตของตนเองได้ บุคคลนั้นย่อมจะมีความคิด
 ความเห็นไปในทางที่ถูกต้องคือมีอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยที่มุ่งทำเพื่อประโยชน์ของสังคม
 ส่วนรวม ดังนั้น การที่บุคคลใดสามารถควบคุมตนเองได้ตามกรอบของธรรมาธิปไตยดังกล่าว ไม่
 ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือฝ่ายถูกปกครองก็ตามในระบอบประชาธิปไตย เมื่อจะใช้อำนาจธิปไตยที่
 ตนเองมีอยู่ก็จะใช้ไปในทางที่ถูกต้องดังงามตามหลักการประชาธิปไตยแล้ว บุคคลนั้นย่อมจะเป็นที่
 พึ่งประสงค์ของสังคมประชาธิปไตย แม้ว่าทุกคนจะมีเสรีภาพตามหลักการของระบอบ
 ประชาธิปไตย แต่ทุกคนที่มีเสรีภาพก็ต้องรู้จักควบคุมตนเองให้อยู่ในกรอบของหลักเกณฑ์ กฎ
 กติกาที่ดังงามทั้งด้านจริยธรรมและกฎหมายบ้านเมือง เพื่อความสงบสุขของสังคมโดยรวม

๕.๔.๒ การพัฒนาตนเอง

ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง คือการเปลี่ยนแปลงหรือยกระดับ
 ตนเอง ทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรมให้มีความเหมาะสมและให้สอดคล้องกับสิ่งที่สังคม
 ประชาธิปไตยคาดหวัง เนื่องจากอุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตยคือเชื่อในความสามารถของ
 มนุษย์ เชื่อในสิทธิเสรีภาพ มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกัน และอำนาจการ
 ปกครองเป็นของประชาชน และจากการที่ “อาธิปไตยยสูตร” พระพุทธองค์ได้ตรัสถึง
 “ธรรมาธิปไตย” ไว้ในฐานะที่ธรรมเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจให้บุคคลทำความดี เพื่อพัฒนา
 ตนเองให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้น บุคคลที่อยู่ภายใต้การปกครองระบอบ

ประชาธิปไตยจะต้องพัฒนาตนเองให้มีความเหมาะสมทั้งด้านความคิด การพูด และการกระทำ ตามอุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตยด้วย โดยใช้อุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตยนั่นเอง เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดการพัฒนาตนเอง

ความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้นั้น ขึ้นอยู่กับคุณภาพของคนในสังคม นั้น ๆ เพราะฉะนั้น หากต้องการพัฒนาประชาธิปไตยก็ต้องเริ่มจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เสียก่อน และการพัฒนาคนที่ได้ผลดีที่สุดก็คือการพัฒนาตนเองของแต่ละบุคคล ในที่นี้ผู้วิจัยขอ เสนอให้พัฒนาตนตามแนวทางของ “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนา คือการยึดเอาธรรมหรือ ความถูกต้องดีงามเป็นเครื่องมือในการยกระดับตนเองทั้งด้านกาย วาจา และใจ เพื่อให้เกิด พฤติกรรมที่ดีงามทั้ง ๓ ด้าน คือด้านกาย ด้านวาจา และด้านใจเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ในสังคมประชาธิปไตยมีหลักการที่สำคัญคือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ ประชาชนจึงต้องมีความรับผิดชอบในการตัดสินใจของตนเองด้วยเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคม ประชาธิปไตยย่อมคาดหวังให้คนในสังคมที่เป็นเจ้าของอำนาจนั้น มีความเข้าใจในระบบการ ปกครองแบบประชาธิปไตยที่ถูกต้องและมีอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยด้วย เพราะฉะนั้น ประชาชนจึงต้องพัฒนาตนเองในฐานะที่ตนเป็นเจ้าของอำนาจที่แท้จริง เพื่อจะได้ใช้อำนาจในการ ตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ในระบอบประชาธิปไตยได้อย่างถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของ ธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาที่ให้ยึดธรรมคือหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดี งาม และความถูกต้องเป็นใหญ่ในการตัดสินใจหรือกระทำสิ่งใด ๆ ก็ตาม

การพัฒนาตนเองนั้น ไม่ว่าจะพัฒนาด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตามก็ต้องยึดโยงอยู่กับ หลักการของธรรมาธิปไตย เนื่องจากหลักการของธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาอิงอยู่กับเรื่อง สำคัญ ๆ คือหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้อง ตลอดถึงกุศล กรรมบถ ๑๐ ซึ่งเป็นเรื่องของมาตรฐานทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนา แม้มิได้มีการกำหนดหรือ บังคับไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจนดังเช่นกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม แต่ก็ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยประคับประคองการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลให้ ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง เพื่อพัฒนาชีวิตให้มีความเป็นธรรมาธิปไตยมากขึ้น

ด้วยเหตุดังกล่าว ในการพัฒนาตนเองด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตามก็ต้องยึดโยงอยู่กับ หลักการของธรรมาธิปไตยด้วย เช่น การศึกษาต้องให้ความรู้ที่บุคคลสามารถใช้เป็นเครื่องมือ แสวงหาความจริง ความดีงาม และความถูกต้องได้ เนื่องจากการศึกษาจะช่วยให้คนเข้าถึงข้อมูล ต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมที่มีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยได้ หรือการฝึกฝนอบรมต่าง ๆ

ก็ต้องมุ่งให้เกิดผลที่ถูกต้องตั้งทางกาย วาจา และใจ และก่อให้เกิดความตระหนักเห็นคุณค่าของประชาธิปไตยทั้งในเรื่องของอำนาจ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ดังนั้น ประชาธิปไตยที่มีความเป็นธรรมาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะคนในสังคมให้ความสำคัญแก่การพัฒนาตนเองให้มีพฤติกรรมที่ถูกต้องตั้งทางกาย วาจา และใจนั่นเอง

๕.๔.๓ การตรวจสอบภายใน

ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบภายใน คือวิธีการให้คนเราคิดพิจารณา ทบทวนและไตร่ตรองตรวจสอบพฤติกรรมต่าง ๆ ของตนเองทั้งในอดีตและปัจจุบันตามกรอบของธรรมาธิปไตย เพื่อให้ความถูกต้องความดีงามเกิดกับชีวิตของตนเองและมีความผิดพลาดน้อยลง จะเห็นได้ว่า กุศลกรรมบท ๑๐ หลักการย่อยในธรรมาธิปไตยดังที่กล่าวมา เป็นหลักการสำหรับใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบพฤติกรรมทั้ง ๓ ด้าน คือกาย วาจา และใจของคนเรา ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะพฤติกรรมที่สำคัญก็คือพฤติกรรมทางใจ เนื่องจากพฤติกรรมทางใจ (มโนกรรม) นั้นจะนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมทางกาย (กายกรรม) และทางวาจา (วจีกรรม) ต่อไป ได้ทั้งในด้านที่ไม่ดีและด้านดี ดังนั้น พฤติกรรมทางกายและทางวาจา จึงเป็นการแสดงออกของพฤติกรรมทางใจ (มโนกรรม) นั่นเอง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนถึงคนที่มีพฤติกรรมทางใจที่ไม่ดี ก็ จะส่งผลให้มีพฤติกรรมการพูดหรือหรือการกระทำไม่ดีตามไปด้วย ดังนี้

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า

มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ

ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะทำชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย

เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป

เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น^{๔๙}

หรือในทางตรงกันข้าม พระพุทธองค์ก็ตรัสสอนไว้เช่นกันว่า คนที่มีพฤติกรรมทางใจที่ดี ก็จะทำให้มีพฤติกรรมการพูดหรือหรือการกระทำที่ดีตามไปด้วยดังนี้

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า

มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ

ถ้าคนมีใจดี ก็จะทำดีหรือทำดีตามไปด้วย

เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป

^{๔๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น^{๕๐}

หากคนเรามีพฤติกรรมในอดีตหรือปัจจุบันที่ไม่มีดีทางกายคือเบียดเบียนทำร้าย ทำลายชีวิต ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ และประพฤตินิดในกาม หรือมีพฤติกรรมในอดีตหรือปัจจุบันที่ไม่มีดีทางวาจาคือพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ แสดงว่าสาเหตุที่ทำให้คนเรามีพฤติกรรมเช่นนั้นเนื่องจากจิตใจของคนเรามีความโลภอยากได้ของคนอื่น มีความคิดที่จะเบียดเบียนทำร้ายคนอื่น และมีความคิดความเห็นที่ไม่ถูกต้องดีงาม จึงส่งผลออกมาเป็นพฤติกรรมเช่นนั้น ตามปกติคนเรามักจะมองเห็นความผิดพลาดของบุคคลอื่นได้ง่าย แต่มองข้ามความผิดพลาดของตนเอง เพราะฉะนั้น หากบุคคลใดสามารถตรวจสอบพิจารณาพฤติกรรมภายในจิตใจของตนเองได้ ก็จะช่วยให้สามารถจัดการยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่สมควรประพฤติดอกมาได้ และหากเกิดขึ้นแล้วก็จะสามารถหันกลับมาจัดการแก้ไขไม่ให้เกิดพฤติกรรมเช่นนั้นอีกต่อไป^{๕๑} ซึ่งจะส่งผลให้ชีวิตของบุคคลนั้นมีความสุขมากขึ้นและมีความทุกข์น้อยลง ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายไว้ว่า “ภิกษุ เธอจงเตือนตนด้วยตนเอง จงพิจารณาดูตนด้วยตนเอง ถ้าเธอคุมครองตนเองได้แล้ว มีสติเธอก็จักอยู่เป็นสุข”^{๕๒}

ในทางการเมืองการปกครอง ประชาชนสามารถเป็นได้ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง เพราะฉะนั้น หากต้องการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย ประชาชนจะต้องรู้จักตรวจสอบพฤติกรรมต่าง ๆ ภายในจิตใจของตนเองโดยใช้ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือ เช่น การตรวจสอบว่าตนเองมีความโลภหรือไม่ หากตนเองมีความโลภก็จะนำไปสู่พฤติกรรมการซื้อสิทธิขายเสียงได้ และหากได้เป็นนักการเมืองก็จะกลายเป็นนักการเมืองที่มีพฤติกรรมทุจริตคอร์รัปชันได้เช่นกัน หรือการตรวจสอบว่าตนเองมีความคิดที่จะเบียดทำร้ายคนอื่นหรือไม่ หากตนเองมีความคิดที่จะเบียดเบียนทำร้ายคนอื่น ก็จะนำไปสู่การทำร้ายเบียดเบียนกันได้ทั้งทางกายและทางวาจา มีการใช้ความรุนแรงเพื่อทำร้ายทำลายชีวิตของคู่แข่งทางการเมืองหรือฝั่งตรงกันข้ามกับตนได้ ตลอดถึงการใส่ร้ายป้ายสีกันและกันได้ด้วยข้อความอันเป็นเท็จ หรือการตรวจสอบว่าตนเองมีความคิดความเห็นที่ไม่ถูกต้องดีงามหรือไม่ หากตนเองมีความคิดความเห็นที่ไม่ถูกต้องดีงาม ก็ก่อให้เกิดความไม่รู้ความไม่เข้าใจที่ถูกต้องในระบบประชาธิปไตยและไม่มีความถูกต้องชัดเจนใน

^{๕๐} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๕๑} คุรยละเอียดใน พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **รวมปาฐกถาธรรม ชุดเพื่อชีวิตที่ดีงาม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๕๒} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๗๙/๑๕๑.

อุดมการณ์ทางการเมือง ตลอดถึงชาติสติปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรองบุคคลที่จะเป็นตัวแทนของตนเองเข้าไปบริหารปกครองบ้านเมืองได้เช่นกัน จนถึงที่สุดละเอียดไม่สนใจที่จะตรวจสอบพฤติกรรมของนักการเมืองที่ตนเองเลือกเข้าไปทำหน้าที่ใช้อำนาจแทนตนเองตามระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น เพื่อลดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียงหรือปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันก็ตาม ประชาชนจึงต้องหมั่นพิจารณาตรวจสอบภายในคือพฤติกรรมของตนเองอยู่เสมอ ๆ โดยใช้หลักธรรมาธิปไตย เพื่อจะได้เป็นผู้ถูกปกครองที่ดีและเป็นผู้ปกครองที่มีคุณภาพได้เช่นเดียวกัน

๕.๔.๔ การตรวจสอบภายนอก

ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบภายนอก คือวิธีการพิจารณาตรวจสอบโดยผู้ตรวจสอบจากภายนอกอาจจะเป็นบุคคลหรือหน่วยงานอื่นตามกรอบหรือตามมาตรฐานของธรรมาธิปไตย เพื่อให้ผู้ปกครองและผู้ที่ถูกปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้แสดงความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองทำ แม้ว่าธรรมาธิปไตยจะมีความหมายกว้าง ๆ ว่าความมีธรรมเป็นใหญ่ แต่ก็มีหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สำคัญคือกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นหลักการรองรับ เพราะฉะนั้น เราจึงสามารถนำธรรมาธิปไตยมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือตรวจสอบภายนอกได้ โดยการใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ นั้นเองพัฒนาต่อยอดให้เป็นกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับว่ามีความถูกต้องชอบธรรมสอดคล้องกับหลักธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือตรวจสอบ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา ด้วยเหตุนี้ กฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งจะต้องมีความเป็นธรรมาธิปไตยเป็นฐานรองรับ หมายความว่าแม้จะมีกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับใช้ในสังคมนอกจากศีลธรรมแล้ว แต่กฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ นั้นต้องเป็นสิ่งจูงใจที่สามารถทำให้บุคคลต่าง ๆ รู้สึกต้องการปฏิบัติตามในส่วนที่เป็นความดีงามตามศีลธรรม ละเว้นส่วนที่ไม่ดีงามไม่ถูกต้องตามศีลธรรม และนำบุคคลไปสู่ความสงบสุขได้ จึงจะเป็นเครื่องมือตรวจสอบภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อเครื่องมือคือศีลธรรมที่พัฒนามาเป็นกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ มีความเป็นธรรมาธิปไตย การที่บุคคลหรือหน่วยงานจากภายนอกจะนำไปใช้เป็นเครื่องมือพิจารณาตรวจสอบพฤติกรรมการทำงานต่าง ๆ ของบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่ถูกตรวจสอบว่ามีแนวโน้มไปในทางที่ถูกต้องหรือไม่ ก็จะต้องมีความเป็นธรรมาธิปไตยเช่นเดียวกัน ดังนั้น

ธรรมาธิปไตยจึงเป็นเครื่องมือตรวจสอบกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่สังคมจะนำมาใช้ได้ว่าไม่ควรห่างไกลออกไปจากการดำเนินตามกรอบแห่งธรรมาธิปไตยคือคุณธรรมมบด ๑๐ และจะต้องเป็นไปเพื่อความดีงามสามารถยกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้นเช่นเดียวกับเป้าหมายในพระพุทธศาสนา คือโลกุตระธรรม ^๙

นอกจากนี้ การที่สังคมโลกส่วนใหญ่ให้การยอมรับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็เพราะส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการมีกลไกในการตรวจสอบที่ชัดเจน เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตย บุคคลผู้ที่อาสาเข้ามาทำหน้าที่แทนประชาชน ในหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ต้องยอมรับการถูกตรวจสอบจากประชาชน จากหน่วยงาน จากองค์กรต่าง ๆ หรือจากฝ่ายค้าน เนื่องจากบางครั้งคนเราอาจจะมองไม่เห็นความผิดพลาดของตนเองแม้เพียงเล็กน้อย จึงต้องอาศัยบุคคลอื่นเป็นผู้ตรวจสอบ และกลไกหรือวิธีการตรวจสอบที่ถูกนำมาใช้ส่วนใหญ่ก็คือกลไกหรือวิธีการตรวจสอบตามกระบวนการและขั้นตอนทางกฎหมายที่ได้กำหนดหรือบัญญัติไว้ เพื่อลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันในสังคม เนื่องจากกฎหมายถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สังคมได้ตกลงร่วมกันไว้ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะประชาชน นักการเมือง หรือข้าราชการ นอกจากจะต้องเป็นผู้ที่มีศีลธรรมตามหลักคำสอนในศาสนาแล้ว ยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมายอันเดียวกันไม่มีข้อยกเว้น

แม้ว่าทุก ๆ คนจะมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างอิสระมีเสรีภาพ แต่ก็ต้องถูกจำกัดขอบเขตไว้ด้วยกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ เพราะว่าเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะทำอะไรก็ได้ แต่หมายถึง การที่บุคคลสามารถกระทำหรืองดเว้นการกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ได้ที่ไม่ละเมิดผู้อื่น คือไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ซึ่งจะถูกกำหนดโดยกฎหมายที่ได้รับความยินยอมเห็นชอบจากประชาชนโดยตรงหรือโดยอ้อม ^{๕๓} ดังนั้น ทุก ๆ คนจะต้องอยู่ในกรอบของศีลธรรมและของกฎหมาย และสามารถถูกตรวจสอบควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ทั้งโดยทางศีลธรรมและทางกฎหมายที่ชอบธรรมอันเดียวกัน ยกตัวอย่างกฎหมายสูงสุดในการปกครองระบอบประชาธิปไตยก็คือ รัฐธรรมนูญที่กำหนดบทบาทของสถาบันและองค์กรต่าง ๆ ไว้ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย รวมถึงกำหนดกฎเกณฑ์ระเบียบต่าง ๆ ทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพ หน้าที่และการตรวจสอบการใช้อำนาจให้แก่ประชาชนไว้ เป็นต้น

การเคารพกฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมประชาธิปไตย เมื่อสังคมบัญญัติกฎหมายขึ้นนั้น ก็เพื่อใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมของบุคคล กฎหมายจึงมีลักษณะที่เป็นทั้ง

^{๕๓}วิสุทธี โพธิ์แท่น, **อะไรนะ...ประชาธิปไตย?**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖.

ข้อห้ามมิให้กระทำ และมีข้อบังคับให้ปฏิบัติ^{๕๔} และจริง ๆ แล้วกฎหมายก็มีพื้นฐานมาจากศีลธรรมทางศาสนาซึ่งเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์มาแต่เดิม เมื่อสังคมมนุษย์มีการบัญญัติกฎหมายขึ้น กฎหมายจึงมีบทบาทที่โดดเด่นกว่าศีลธรรม แม้ว่าศีลธรรมจะไม่มีข้อบังคับหรือมีบทลงโทษที่ชัดเจนเหมือนกับกฎหมาย แต่ถ้าคนยอมรับศีลธรรมแล้วจะเป็นคนดีโดยไม่ต้องมีใครบังคับ ส่วนกฎหมายแม้ว่าจะมีอำนาจลงโทษ แต่ก็ไม่มีอำนาจชักจูงใจให้คนประพฤติดีด้วยตนเอง เมื่อมองในแง่นี้ สังคมจึงไม่ควรทิ้งศีลธรรม เพราะกฎหมายใช้แทนศีลธรรมไม่ได้ แต่ถ้าสนับสนุนให้คนมีศีลธรรม ก็ไม่ต้องใช้กฎหมายกันมากนัก เพราะข้อห้ามข้อปฏิบัติของศีลธรรมนั้นทำได้ยากกว่ากฎหมายอยู่แล้ว คนที่ปฏิบัติตามศีลธรรมได้จะปฏิบัติตามกฎหมายได้โดยไม่รู้ลี้กลำบาก^{๕๕}

อย่างไรก็ตาม เราจะเห็นได้ว่า กฎหมายต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้นมาส่วนใหญ่ก็ยังคงส่งเสริมหรือใกล้เคียงกับศีลธรรมทางศาสนา ด้วยเหตุนี้กฎหมายกับศีลธรรมทางศาสนาจึงต้องอาศัยกันและกันอยู่ ดังนั้น ในการตรวจสอบภายนอก นอกจากจะทำการตรวจสอบตามกระบวนการและขั้นตอนทางกฎหมายแล้ว สังคมไทยยังมีหลักการทางศีลธรรมที่สามารถใช้เป็นกรอบหรือแนวทางการตรวจสอบบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ ได้อีกนั่นคือความเป็นธรรมาธิปไตย ได้แก่ การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นหลักการตรวจสอบด้วยธรรม แม้ว่าพฤติกรรมทางใจจะเป็นพฤติกรรมที่ตรวจสอบได้ยาก แต่พฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายกับวาจาเป็นพฤติกรรมที่บุคคลทั่วไปสามารถมองเห็นและรับรู้ได้ไม่ยาก ซึ่งเราสามารถนำมาใช้เป็นเกณฑ์พิจารณาตรวจสอบบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรนั้น ๆ ได้

การตรวจสอบภายนอกดังกล่าวนี้ หากผู้ที่ถูกตรวจสอบมีความเป็นธรรมาธิปไตยคือเคารพกฎหมายและมีศีลธรรมอย่างแท้จริงก็ย่อมจะยินดีในการถูกตรวจสอบ และในขณะเดียวกันผู้ที่ทำหน้าที่ตรวจสอบ หากมีความเป็นธรรมาธิปไตยคือเคารพกฎหมายและมีศีลธรรม ก็ย่อมจะทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้องเข้มแข็งและมีความเป็นธรรม ในขณะเดียวกันก็สามารถถูกตรวจสอบได้ด้วยเช่นเดียวกัน แต่ละฝ่ายนอกจากจะต้องตรวจสอบตนเองแล้ว ยังต้องตรวจสอบกันและกันด้วย เนื่องจากในการปกครองระบอบประชาธิปไตยไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใดที่ไม่ถูกตรวจสอบ

^{๕๔} ดร. ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, **สังคมกับกฎหมาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

^{๕๕} ปรีชา ช้างขวัญยืน, “บทวิเคราะห์การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์กับสังคมไทย”, **วารสารพุทธศาสนศึกษา**, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓, (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘) : ๑๕.

การประยุกต์ใช้ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยทั้ง ๔ แนวทาง ได้แก่ การควบคุมตนเอง การพัฒนาตนเอง การตรวจสอบภายใน และการตรวจสอบภายนอก ดังที่กล่าวมา หากนำไปใช้กันอย่างจริงจัง ย่อมเป็นการส่งเสริมการกระทำที่ดั่งงามที่ถูกต้องของบุคคลตามหลักการของธรรมาธิปไตย ซึ่งต้องการให้ยึดเอาธรรม ได้แก่ กฎเกณฑ์ ความดีงาม ความถูกต้อง เป็นต้น เป็นใหญ่ เนื่องจากสังคมไทยในปัจจุบันมีปัญหาหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมจริยธรรมของคนทั้งในระดับนักการเมือง ข้าราชการ หรือคนในแวดวงอาชีพอื่น ๆ ภาพที่เห็นชัดเจนและเป็นข่าวปรากฏอยู่แทบทุกวันก็คือ การทุจริตคอร์รัปชัน การก่ออาชญากรรม การเสพและการค้ายาเสพติด เพราะฉะนั้น เพื่อลดปัญหาซึ่งเป็นอุปสรรคของการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยดังกล่าว จึงควรส่งเสริมให้ธรรมาธิปไตยเจริญงอกงามในใจคน เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าธรรมเป็นใหญ่หรือความถูกต้องดีงามเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถดำรงสังคมไทยไว้ได้ ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีความเป็นธรรมาธิปไตย

จากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ “ธรรมาธิปไตย” ซึ่งมีหลักการให้ความสำคัญแก่ธรรมคือการยึดถือธรรม ซึ่งหมายถึงหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้อง เมื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย จะให้ความสำคัญแก่ธรรมเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุม พัฒนา และตรวจสอบบุคคล เนื่องจากประชาธิปไตยในสังคมไทยจะพัฒนาเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับคุณภาพของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทยเอง ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือผู้ถูกปกครองก็ตาม หากสังคมไทยคาดหวังให้สังคมของตนเองมีความเป็นประชาธิปไตยที่มากขึ้น แต่กลับไม่สนใจในการพัฒนาประชาธิปไตยให้มีความเป็นธรรมาธิปไตย ก็เสมือนเป็นการไม่สนับสนุนระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงนั่นเอง เพราะคุณภาพของคนก็จะสะท้อนให้เห็นคุณภาพของประชาธิปไตยในสังคมไทยด้วย ดังนั้น สังคมไทยจึงต้องหันกลับมาให้ความสำคัญแก่ธรรมาธิปไตย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมตนเองให้ทำในสิ่งที่ควรทำและไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ พิจารณาตรวจสอบตนเองว่าได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในสังคมของตนเองมากน้อยเพียงไร หากว่ายังมองไม่เห็นถึงปัญหาหรือข้อบกพร่องของตนเอง ก็ต้องอาศัยการตรวจสอบภายนอกคือจากบุคคลอื่นเป็นผู้ช่วยชี้แนะให้เห็นถึงปัญหาและข้อบกพร่องดังกล่าว เพื่อจะได้ปรับปรุงพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นต่อไป และจะได้เปิดโอกาสหรือเป็นช่องทางให้มีการส่งเสริมพฤติกรรมที่ดีของคนในสังคมตามความคาดหวังของสังคมประชาธิปไตยต่อไป

๕.๕ สรุป

จากที่กล่าวมา เราจะเห็นได้ว่าในสังคมไทยมีปัญหาหลัก ๆ อยู่ ๓ ด้านด้วยกันที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยคือ ด้านพลเมือง ด้านการเมือง และด้านระบบราชการ เนื่องจากทั้ง ๓ ด้านมีปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญคือการขาดจริยธรรม ซึ่งไม่เอื้อให้สังคมไทยเกิดระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้ จึงเป็นสาเหตุให้ต้องพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ “ธรรมาธิปไตย” มาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนา ซึ่งมีหลักการสำคัญอยู่ ๒ ประการด้วยกันคือ หลักการใหญ่หรือหลักการโดยรวมซึ่งหมายถึงหลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้อง และหลักการย่อยซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญอันได้แก่กุศลกรรมบถ ๑๐ และโลกุตระธรรม ๙ ถ้าแต่ละบุคคลให้ความสำคัญแก่หลักการดังกล่าวแล้ว ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่พฤติกรรมทางกาย วาจา และใจที่ดีตามไปด้วย เพราะฉะนั้น ในฐานะที่ธรรมาธิปไตยมีหลักการสำคัญดังกล่าว เราจึงควรหาแนวทางนำมาใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นสิ่งจูงใจให้บุคคลต่าง ๆ เห็นความสำคัญ แล้วจะส่งผลให้มีพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางความคิดจิตใจที่ถูกต้องดีงาม เพื่อจะได้เป็นพลเมืองที่ดีตามเป้าหมายที่พึงประสงค์ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน

สำหรับการนำธรรมาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ๔ แนวทาง ได้แก่ ๑) ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการควบคุมตนเอง คือการควบคุมกาย วาจา และใจของตนเองให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องและพึงประสงค์ของสังคม กล่าวคือการทำที่บุคคลสามารถควบคุมตนเองให้ทำในสิ่งที่ควรทำและไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ ๒) ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง คือการเปลี่ยนแปลงหรือยกระดับตนเอง ทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรมให้มีความเหมาะสมและให้สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมประชาธิปไตยคาดหวัง ๓) ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบภายใน คือวิธีการให้คนเราคิดพิจารณาทบทวนและไตร่ตรองตรวจสอบพฤติกรรมต่าง ๆ ของตนเองทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตามกรอบของธรรมาธิปไตย เพื่อให้ความถูกต้องดีงามเกิดกับชีวิตของตนเองและมีความผิดพลาดน้อยลง และ ๔) ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบภายนอก คือวิธีการพิจารณาตรวจสอบโดยผู้ตรวจสอบจากภายนอกอาจจะเป็นบุคคลหรือหน่วยงานอื่นตามกรอบหรือตามมาตรฐานของธรรมาธิปไตย เพื่อให้ผู้ปกครองและผู้ที่ถูกปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้แสดงความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองทำ เมื่อสามารถปฏิบัติตามแนวทางทั้ง ๔ นี้ได้ ปัญหาจริยธรรมก็จะได้รับการแก้ไข ซึ่งจะส่งผลให้ปัญหาของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยพลอยได้รับการแก้ไขไปด้วย

บทที่ ๖

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๖.๑ สรุปผลการวิจัย

จากที่ได้ทำการศึกษาทำให้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” ในฐานะที่เป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎกและอรรถกถานั้น ทำให้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” ในอธิปไตย ๓ ประการเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนผู้ที่ออกบวชเป็นพระภิกษุให้ปวารณาธรรมเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งที่มุ่งใจให้หันมาประพฤติปฏิบัติธรรมหรือทำความดีต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงที่ครอบงำ ไม่พึงเกียจคร้าน แต่พึงบำเพ็ญเพียร โดยยกธรรมให้เป็นใหญ่หรือให้ความสำคัญแก่ธรรมเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นสิ่งที่มุ่งใจในการทำความดีนั้น ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง และทำให้ทราบว่า “ธรรมาธิปไตย” ที่ไม่เกี่ยวข้องกับอิตติอาธิปไตยและโลกาธิปไตย ก็เป็นเพียงคุณสมบัติหรือจริยธรรมประการหนึ่งที่อยู่ปกครองหรือผู้นำควรมีหรือควรประพฤติปฏิบัติ มิได้เป็นระบอบการปกครองแต่อย่างใด อีกทั้งจากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ยังทำให้ทราบว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบอบการปกครองว่าจะเป็นระบอบการปกครองรูปแบบใด เนื่องจากพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนของบุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือไม่ก็ตาม

การที่ธรรมาธิปไตยซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาได้รับการตีความและอธิบายโดยนักคิดหรือนักวิชาการต่าง ๆ ที่มีทัศนะหลากหลายแตกต่างกันไปนั้น ทำให้ทราบถึงทัศนะของนักคิดหรือนักวิชาการที่มีต่อธรรมาธิปไตย โดยแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ (๑) กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง (๒) กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นหลักการ และ (๓) กลุ่มที่มีทัศนะว่าธรรมาธิปไตยเป็นทั้งระบอบการปกครองและหลักการ การตีความและการอธิบายโดยนักคิดหรือนักวิชาการแต่ละกลุ่มดังกล่าว ขึ้นอยู่กับมุมมอง วิธีการตีความ และการอธิบายเชิงประยุกต์ของแต่ละบุคคลว่าจะให้ “ธรรมาธิปไตย” ในพระพุทธศาสนาครอบคลุมไปถึงเรื่องใด

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาธรรมาธิปไตยซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งที่สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยการศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานจากคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎกและอรรถกถา และนำกรอบแนวคิดเรื่องระบอบการปกครองในทางรัฐศาสตร์มาพิจารณา ทำให้ทราบว่าธรรมาธิปไตยมีความเป็นหลักการมากกว่าเป็นระบอบการปกครอง เนื่องจากในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่มีหลักฐานใด ๆ ที่แสดงว่าพระพุทธองค์ทรงสร้างระบอบการปกครองที่เรียกว่า “ระบอบธรรมาธิปไตย” ขึ้นมา มีแต่เพียงทรงแสดงธรรมาธิปไตยในฐานะที่เป็นเหตุปรารถนาหรือเป็นสิ่งจูงใจเพื่อให้เกิดการตัดสินใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ และธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติหรือจริยธรรมประการหนึ่งของผู้ปกครองเท่านั้น และในทางรัฐศาสตร์ความเป็นระบอบการปกครองนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ ๖ ประการ ได้แก่

(๑) **มีจุดหมายปลายทาง** คือเป้าหมายทางการเมืองการปกครองของระบอบการปกครองนั้น ๆ เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือประโยชน์ส่วนรวม

(๒) **มีองค์กร** คือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเพื่อทำหน้าที่และมีความรับผิดชอบในการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทางของระบอบการปกครอง

(๓) **มีกระบวนการในการใช้อำนาจตามขั้นตอนและวิธีการที่ได้กำหนดขึ้น**

(๔) **มีหลักการสำคัญที่ได้กำหนดขึ้น** เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครองหรือการดำเนินการตามกระบวนการ

(๕) **มีอุดมการณ์** คือความเชื่อมั่นศรัทธาในคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างที่มีอยู่ในระบอบการปกครองต่าง ๆ ซึ่งเปรียบเสมือนพลังหรือแรงดลใจให้ผู้คนต้องการที่จะบรรลุถึง

(๖) **มีรูปแบบแห่งโครงสร้าง** คือการกำหนดสถานภาพ ตำแหน่งที่ตั้งขององค์กรทางการเมืองต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางการเมืองดังกล่าวในลักษณะหรือแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่เห็นเหมาะสม เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการ อุดมการณ์ และสามารถดำเนินการตามกระบวนการที่กำหนดขึ้นได้ เพื่อให้สามารถบรรลุถึงจุดหมายปลายทางที่ต้องการ

องค์ประกอบทั้ง ๖ ประการนี้ ทำให้เราเห็นว่า “ธรรมาธิปไตย” แม้จะมีนักคิดหรือนักวิชาการพยายามตีความและอธิบายว่าเป็นระบอบการปกครอง แต่เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบทั้ง ๖ ประการดังกล่าว จึงไม่สามารถบอกได้ว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง เนื่องจากขาดองค์ประกอบต่าง ๆ อีกหลายประการที่นักคิดหรือนักวิชาการต่าง ๆ ยังไม่ได้อธิบาย

รายละเอียดให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพียงการตีความและอธิบายโดยให้บุคคลต่าง ๆ นำธรรมาธิปไตยไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เป็นระบอบการปกครองหรือเป็นจุดมุ่งหมายของระบอบการปกครองต่าง ๆ เท่านั้น หรือหากจะมีการอธิบายให้เห็นรายละเอียดของความเป็นระบอบการปกครอง ก็จะกลายเป็นการตีความและการอธิบายที่ขัดแย้งกับหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ ธรรมาธิปไตยจึงเป็นได้เพียงหลักการที่ดีที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาหรือส่งเสริมระบอบการปกครองต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นจริยธรรมประการหนึ่งที่บุคคลในระบอบการปกครองต่าง ๆ ควรประพฤติปฏิบัติ ดังนั้น การกล่าวว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองจึงเป็นเพียงการตีความและอธิบายในเชิงประยุกต์เพื่อให้เข้ากับแนวคิดทางการเมืองการปกครองต่าง ๆ เท่านั้น

ส่วนธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย เราจะเห็นได้ว่าในสังคมไทยมีปัญหาหลัก ๆ อยู่ ๓ ด้านด้วยกันคือ ด้านพลเมือง ด้านการเมือง และด้านระบบราชการ ซึ่งปัญหาทั้ง ๓ ด้านส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย สาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาดังกล่าวก็คือการขาดจริยธรรมของบุคคลในระดับต่าง ๆ จึงต้องหาแนวทางพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย โดยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาคือ “ธรรมาธิปไตย” มาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนา ซึ่งมีหลักการสำคัญอยู่ ๒ ประการด้วยกันคือ หลักการใหญ่หรือหลักการโดยรวม หมายถึง หลักการ หลักเกณฑ์ กฎกติกา ความจริง ความดีงาม และความถูกต้อง และหลักการย่อย หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ และโลกุตระธรรม ๙ ถ้าแต่ละบุคคลให้ความสำคัญแก่หลักการดังกล่าวแล้ว ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่พฤติกรรมทางกาย วาจา และใจที่ดีตามไปด้วย เพราะฉะนั้น ในฐานะที่ธรรมาธิปไตยมีหลักการสำคัญดังกล่าว เราจึงควรหาแนวทางนำมาใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นสิ่งจูงใจให้บุคคลต่าง ๆ เห็นความสำคัญ แล้วจะส่งผลให้มีพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางความคิดจิตใจที่ถูกต้องดีงาม เพื่อจะได้เป็นพลเมืองที่ดีตามเป้าหมายที่พึงประสงค์ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน

สำหรับการนำธรรมาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ๔ แนวทาง ได้แก่

(๑) **ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการควบคุมตนเอง** คือการควบคุมกาย วาจา และใจของตนเองให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องและพึงประสงค์ของสังคม กล่าวคือการทำที่บุคคลสามารถควบคุมตนเองให้ทำในสิ่งที่ควรทำและไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้

(๒) **ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง** คือการเปลี่ยนแปลงหรือยกระดับตนเองทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรม ให้มีความเหมาะสมและให้สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมประชาธิปไตยคาดหวัง

(๓) **ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบภายใน** คือวิธีการให้คนเราคิดพิจารณาทบทวนและไตร่ตรองตรวจสอบพฤติกรรมต่าง ๆ ของตนเองทั้งในอดีตและปัจจุบันตามกรอบของธรรมาธิปไตย เพื่อให้ความถูกต้องความดีงามเกิดกับชีวิตของตนเองและมีความผิดพลาดน้อยลง

(๔) **ธรรมาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบภายนอก** คือวิธีการพิจารณาตรวจสอบโดยผู้ตรวจสอบจากภายนอกอาจจะเป็นบุคคลหรือหน่วยงานอื่นตามกรอบหรือตามมาตรฐานของธรรมาธิปไตย เพื่อให้ผู้ปกครองและผู้ที่ถูกปกครองในระบบประชาธิปไตยได้แสดงความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองทำ

หากสามารถปฏิบัติตามแนวทางการประยุกต์ใช้ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยทั้ง ๔ แนวทางนี้ได้ ปัญหาจริยธรรมของบุคคลต่าง ๆ ก็จะได้รับ การแก้ไข ซึ่งจะส่งผลให้ปัญหาของระบบประชาธิปไตยในสังคมไทยพลอยได้รับการแก้ไขและ พัฒนาไปด้วย

เราจะเห็นได้ว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นหลักธรรมคำสอนประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่มีคุณค่าทั้งต่อบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและต่อการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยในสังคมไทย แต่คุณค่าของธรรมาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้นั้น กลไกสำคัญอยู่ที่แต่ละ บุคคลในสังคมยึดเอาธรรมเป็นหลักการในการตัดสินใจทางการเมืองการปกครอง แล้วแสดง พฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาทางกายและวาจาได้อย่างถูกต้องดีงาม แล้วคุณค่าของระบอบ ประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็นระบอบการปกครองที่สังคมไทยนำมาใช้ ก็จะแสดงผลออกมาได้อย่าง ถูกต้องดีงามตามไปด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้น นอกจากธรรมาธิปไตยจะเป็นเครื่องมือสนับสนุนและ ชับเคลื่อนให้ประชาธิปไตยในสังคมไทยได้พัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้องดีงามยิ่งขึ้นแล้ว ธรรมาธิปไตยยังเป็นทั้งพื้นฐานที่สำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย และเป็นเครื่องชี้ วัดความเป็นระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยได้อีกด้วย โดยดูจากการมีหรือไม่มีธรรมาธิปไตย ของบุคคลต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมไทยนั่นเอง

๖.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา “ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย” นี้ ยังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกมากมาย ดังนี้

๖.๒.๑ ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจในสังคมไทย

๖.๒.๒ ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ

๖.๒.๓ ธรรมาธิปไตยกับการบริหารองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบัน

๖.๒.๔ บทบาทการส่งเสริมธรรมาธิปไตยในสังคมไทย โดยทำการศึกษาวิจัยเฉพาะกรณีบุคคล องค์กร หรือหน่วยงานต่าง ๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

..... อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรองแก้ว ฉายสภาวรรณ,ดร. ศัพท์คำนี้มีที่มา. กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๔๗.

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. รัฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๗.

.....,รศ.ดร. หลักรัฐศาสตร์. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๔๘.

คะเนิงนิจ ศรีบัวเต็ม และคณะ. รายงานวิจัย แนวทางการเสริมสร้างประชาธิปไตย

แบบมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ :

ปัญหา อุปสรรค และทางออก. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดันอ้อ แกรมมี่ จำกัด, ๒๕๓๗.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช,ศ.ดร. การเมืองเปรียบเทียบ: ทฤษฎีและแนวความคิด.

กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๖.

..... ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____ . **อุดมการณ์ทางการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.

ไชย ฌ พล. **การปกครองของพระพุทธเจ้า ระบบบวรมาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ.,

๒๕๓๗.

ดาณูภา ไชยพรธรรม. **การเมืองการปกครอง (ฉบับชาวบ้าน)**. กรุงเทพมหานคร:

มายิกสำนักพิมพ์, ๒๕๕๐.

ดำริห์ บุรณะนนท์, รศ. **ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์และกฎหมายมหาชน**. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘.

เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. **หลักรัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์,

๒๕๑๖.

เดโช สนวนนนท์. **พจนานุกรมศัพท์การเมือง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่าง

สู่โลกกว้าง จำกัด, ๒๕๔๕.

ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, ดร. **สังคมกับกฎหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:

บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๕๓.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. **การเมืองการบริหารไทย: ภาระของชาติ**. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____ . **ประชาธิปไตยไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โครงการเอกสาร

และตำรา คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **ระบบประชาธิปไตย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐.

บรรจบ เนียมมณี. **การเมืองเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, ๒๕๒๑.

ประยงค์ แสนบุราณ. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไเอเดียนสตรี, ๒๕๔๗.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . **ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร:

โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ปรีดี เกษมทรัพย์, ศ.ดร. **ประชาธิปไตยกับชนชั้นกลาง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท

สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๓๖.

พระเทพดิลก (ระแบบ ลีตญาโณ). **พระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพมหานคร:

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **มองให้ลึก นึกให้ไกล ข้อคิดจากเหตุการณ์**

เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๖.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **คำวัต: พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลี้ยงชีพ, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมบัญญัติชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร:

กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๕.

_____ . **ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: กองทุนวุฒิธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม, ๒๕๔๒.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๙.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมลัทธิ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

นนทบุรี: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), ๒๕๕๐.

_____ . **ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๙.

พระพุทโธสมเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, ๒๕๔๘.

พระมหาอุทัย ญาณธโร. **พุทธวิถีแห่งสังคม: ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: Buddha's Path Follower, ๒๕๓๘.

พระราชวรมนูณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **รวมปาฐกถา ชุดเพื่อชีวิตที่ดงาม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๑.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑูตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา วันอังคารที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๘. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๘.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตฺโต). **พุทธศาสตร์ร่วมสมัย ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. จำนวน ๒ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พฤทธิสถาน ชุมพล,ม.ร.ว. **ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาในอังกฤษ**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____. **ระบบการเมือง : ความรู้เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ. **ธรรมรัฐ : จุดเปลี่ยนประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีมรรค, ๒๕๔๑.

พิฑูร มลิวัลย์. **หลักธรรมสำหรับการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕.

พุทธทาสภิกขุ. **การเมืองคือธรรมะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๓๑.

มนตรี ฐปฺสูววรรณ,รศ.ดร. **บทวิเคราะห์ทางวิชาการเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เด็อนตุลา, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

..... **พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร:
 อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒.

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ,รศ.ดร. **หลักรัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บพิศการพิมพ์ จำกัด,
 ๒๕๔๘.

ว.วชิรเมธี. **ธรรมาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: โฟสต์บุ๊กส์, ๒๕๕๑.

..... **ธัมมิกประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, ๒๕๕๐.

..... **สันติมรรคา เพื่อสันติประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิมุติตถายาลัย,
 ๒๕๕๓.

วิทยากร เชียงกุล. **ปฏิวัติประชาธิปไตยเพื่อแก้ไขวิกฤติของชาติ**. กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๕๑.

..... **อธิบายศัพท์ปรัชญาการเมืองและสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๔๗.

วิรัช ธีรพันธุ์เมธี. **พุทธปรัชญาการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.

วิสุทธิ โพธิแทน. **แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย**. นนทบุรี: สำนักฝึกอบรม เผยแพร่และ
 ประชาสัมพันธ์ สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๐.

..... **ประชาธิปไตย: แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยในอุดมคติ**.
 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔

..... **อะไรนะ...ประชาธิปไตย?**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.

สมเกียรติ วันทะนะ,รศ.ดร. **อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์อักษรข่าวสวย, ๒๕๕๑.

สมบัติ อารังธัญวงศ์. **การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.
 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เสมาธรรม, ๒๕๔๕.

สมพงษ์ เกษมสิน,ศ. และจรรยา สุภาพ,ศ. **ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ**.
 กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๐.

สิทธิ์ บุตรอินทร์, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. และ ภูมินทร์ บุตรอินทร์. **ปรัชญาการเมือง
เปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๘.

สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. **อุดมการณ์ทางสังคมในพุทธศาสนาตามแนวความคิดของสำนักสันติ
อโศก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟาอภัย จำกัด, ๒๕๓๔.

สุพจน์ บุญวิเศษ, ผศ.ดร. **หลักรัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เวิลด์เทรด
ประเทศไทย, ๒๕๔๙.

เสถียร โพนินันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:
มหาเมฆวรรณวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

เหม ทองชัย, ผศ.ดร. **นำโดยธรรม**. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช,
๒๕๔๘.

อภิวัฒน์ โพนีสาน. **พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, ๒๕๕๑.

อมร รักษาสัตย์ และคนอื่น ๆ. **ประชาธิปไตย: อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการ
ปกครองหลายประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๙.

อานันท์ ปันยารชุน และคนอื่น ๆ. **เส้นทางประชาธิปไตย : หลากมุมมองเกี่ยวกับ
ประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย,
๒๕๕๐.

เอส.เอส. อนาคตามี. **พุทธรัฐ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สยามมิส พับลิชชิง เฮ้าส์, ๒๕๕๓.

(๒) บทความ

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, รศ.ดร. “หน่วยที่ ๑๐ การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางอื่นๆ”. ใน **หลักและวิธี
การศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ ๘-๑๕**. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
สาขาวิชารัฐศาสตร์. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ประชาธิปไตย” ใน **แนวทางประชาธิปไตย**. จัดพิมพ์โดย
กรมประชาสัมพันธ์ และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร: กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๒๓.

นวนิติ เศรษฐบุตร, รศ. “หัวข้อเรื่องแนวคิดประชาธิปไตย”. ใน **การเผยแพร่ประชาธิปไตยสู่
ท้องถิ่นผ่านเครือข่ายอินเตอร์เน็ต**. ศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ลาวัณย์ศิริ.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ธรรมาธิปไตย”. **มติชนสุดสัปดาห์**. ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑๕๕๘ (๒๕ มิถุนายน
๒๕๕๓): ๒๐.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. “บทวิเคราะห์การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์กับสังคมไทย”.

วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓, (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘): ๑๕.

พิทยา ว่องกุล. “ประยุกต์ธรรมาธิปไตยของพุทธทาสภิกขุ: รั้งสรรค์ลัทธิธรรมประชาธิปไตยใหม่”.

ใน **พุทธทาส-พุทธธรรม**. พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๔๙.

_____. “ธรรมรัฐถึงธรรมาธิปไตย สูดยอดการปกครองที่ไม่ต้องถูกปกครอง”. ใน **ธรรมรัฐ:
จุดเปลี่ยนประเทศไทย**. พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร:
โครงการวิถีทรรศน์, ๒๕๔๑.

ลิขิต ธีรเวคิน, ศ.ดร. “ระบบการเมืองและความขัดแย้ง”. **สยามรัฐ**. (๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓): ๓.

สมบูรณ สุขสำราญ. “คุณค่าของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย”. ใน **แนวทาง
ประชาธิปไตย**. จัดพิมพ์โดย กรมประชาสัมพันธ์ และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์
ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร: กรมประชาสัมพันธ์,
๒๕๒๓.

สุขุม นวลสกุล. “กฎหมายกับประชาธิปไตย”. ใน **แนวทางประชาธิปไตย**. จัดพิมพ์โดย
กรมประชาสัมพันธ์ และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร: กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๒๓.

สุรพล สุยะพรหม. “ธรรมรัฐสู่ธรรมาธิปไตย”. ใน **สารนิพนธ์พุทธศาสนตรบัณฑิต**,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สฤชติเดช ขำปัญญา. “ระบบราชการกับการพัฒนาทางการเมือง”. **รัฐศาสตร์นิเทศ**. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๒๐): ๑๓๙-๑๔๐, ๑๖๗.

สุรัชย์ ศิริไกร. “ความล้มเหลวของ ๗๕ ปีประชาธิปไตยไทย”. ใน **รัฐศาสตร์สาร**. ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๑): ๒๕๔.

เสถียร หอมขจร. “ปวงชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย”. ใน **แนวทางประชาธิปไตย**, จัดพิมพ์โดย กรมประชาสัมพันธ์ และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร: กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๒๓.

หลวงตา แพร่เยื่อไม้ (นามแฝง). “ประชาธิปไตยกับพระพุทธศาสนา”. ใน **ธรรมเทศนาแก่นักการเมือง**. ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร รวบรวม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สัจจธรรม, ๒๕๓๗.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. “พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาวิกฤตทางจริยธรรม”. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒. (เม.ย.-มิ.ย.๒๕๕๒): ๒๕๕.

_____. “อำนาจอธิปไตยแนวพุทธ”. ใน **สารนิพนธ์พุทธศาสนบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๓**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

อนุสรณ์ ลิ้มมณี, ศ.ดร. “หน่วยที่ ๖ การศึกษารัฐศาสตร์แนวระบบ”. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษารัฐศาสตร์**. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. “สองนคราประชาธิปไตย : แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย”. ใน **รัฐศาสตร์-การเมือง รวมบทความวิชาการทางรัฐศาสตร์ พ.ศ.๒๕๒๖-๒๕๔๒**. รองศาสตราจารย์นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books

Lane, Jan-Erik, Ersson, Svante O. **Comparative Politics: an introduction and new approach**. Cambridge, UK: polity press, 1994

Macridis, Roy C., Brown, Bernard Edward. **Comparative Politics: notes and reading.**
5 th ed. Homewood, Ill., Dorsey Press, 1977.

(II) Articles

Almond, Gabriel A. "Introduction: A Functional Approach to Comparative Politics".
The Politics of the Developing Areas. ed. by Almond, Gabriel A. and
Coleman, James S. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1960.

Easton, David. "The Analysis of Political Systems". **Comparative politics: notes and
readings.** ed. by Macridis, Roy C. and Brown, Bernard Edward. 5th ed.
Homewood, Ill., Dorsey Press, 1977.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

เกษียร เตชะพีระ. **ปัญหาของประชาธิปไตย: เอกลักษณะ.**

<http://www.people.umass.edu/pokpongj/Interest/interest_kasean_15.htm>.

๑๓ พ.ย. ๒๕๕๓.

มานพ นักการเขียน, ผศ. **รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ตอนที่ ๒ (ระบบการปกครอง).**

<<http://src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=419>>.

๒๒ ธ.ค. ๒๕๕๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. **ระบบ-ระบอบ.**

<<http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=2827>> ๑๐ ส.ค. ๒๕๕๓.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. **ข้อมูลพรรคการเมืองที่ยังดำเนินการอยู่ (จำนวน ๖๑
พรรคการเมือง) ณ วันที่ ๑ ต.ค. ๕๔.**

<<http://www.ect.go.th/newweb/upload/cms02/download/3200-5592-0.pdf>>

๑๐ ต.ค. ๒๕๕๔.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. **บทสรุปสำหรับผู้บริหาร
สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๕๓.**

<<http://portal.nso.go.th/otherWS-world-context-root/index.jsp>>

๑๐ ต.ค. ๒๕๕๔.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : นายนครินทร์ แก้วโชติรุ่ง
- เกิด** : ๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๗
- สถานที่เกิด** : ๕๑ หมู่ที่ ๘ (บ้านปริก) ตำบลลำไพล อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา ๙๐๒๖๐
- การศึกษา** : เปรียญธรรม ๔ ประโยค, นักธรรมเอก
: พุทธศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: รัฐศาสตรบัณฑิต (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
: รัฐศาสตรบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการเมืองการปกครองเปรียบเทียบ)
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
: ศิลปศาสตรบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
: ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เข้าศึกษา** : ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : ๙๕๔/๙ ถนนพรานนก แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐